

ЗОРЯ ПІВДНЯ

ПОВІСТЬ

ПЕРЕКЛАВ

МИРОСЛАВ КАПІЙ.

У ЛЬВОВІ — 1913.

I.

Палкі Французи.

— Говоріть, прошу, слухаю вас!

— Пане, маю честь просити о руку вашої дочки.

— Так. Дивує вас моя просьба? Чи вільно однак мені знати, що бачите в ній так незвичайного? Маю 26 літ і називаю ся Кипріян Мере. Скінчив я політехніку й одержав липльом гірничого інжинера. Родина моя тішить ся загальною пошаною, помимо сього, що не зачисляеть ся до богатих. Конзуль французький в Капштаті може, якщо ви сього забажаєте, потвердити правду моїх слів, як також, звісний вам та цілій околиці', відважний стрілець, а мій приятель, Фарамон Варт.

Приїхав я тут висланий академією наук та французьким правительством.

Минувшого року я здобув нагороду імени Гюдарта, за працю про хемічний склад вульканічних скель Овернії. Розвідка про діамантові поля в Уелю, яку кінчу," буде мабуть добре принята науковим світом; якщо

поверну ся до Парижа, жде мене становище при школі гірничій; замовив я вже навіть помешканє при Університетській вулиці' під ч. 104 на третому поверсі'. Доходи мої виносять 4,800 франків, не є се богато, можу однак легко сю суму подвоїти : приватними лекціями, конкурсними нагородами та співробітництвом в наукових журналах. Додам ще, що, маючи малі потреби, буду почувати ся в тих услови-нах цілковито щасливим. Повторяю отже просьбу о руку вашої дочки.

Рішучість, з —якою говорив, доказувала, що Кипріяк Мере привик все іти просто до мети, не перебираючи в середниках.

Вираз лица молодого чоловіка не перечив його словам. Було се поважне лице ученого, при звичаєне до абстрактних думок а не віддаюче багато часу дрібницям сього світа. Темне волося, коротко обстрижена, мала, ясна борідка, звичайна, подорожня одежа з сірого сукна, солом'яний капелюх за 10 су, всьо те говорило про поважний настрій інженера, який мабуть не дбав про елегантність свого вигляду, а ясний його погляд казав догадуватись чистого серця й сумління.

Мусимо ще додати, що молодий інженер говорив так поправно по англійськи, неначе би довший час перебував в Велико-британськiм королівстві.

Пускаючи клуби диму з великої люльки, пан Веткінс спокійно слухав, мови інженера. Сидячи на деревляному фотелі, з простягнутою лівою ногою на солом'яному кріслі', спертий ліктями на простому столі, мав проти себе пан Веткінс збанок з джіном, з якого наливав доволі' часто до стоячої побіч склянки, любуючись міцним нап'итком.

Був він одягнений в білі сподні, камізельку з грубого, синього сукна і в флянелеву сорочку без ковніра. З під великого, повстяного капелюха, який здавав ся був прирослим до сивіючого волося, виринало лице набряскле, червоне, де-не-де заросле, а черти його ніяк не зраджували доброти ані виrozumілости. На оправдане пана Веткінса треба сказати,

що саме в тій хвилі' мучить його гостець і приневолює до держання ноги прямо, а напади гостця, так само в південній Африці', як і в інших краях, цілком не причиняють ся до лагідности вдачі своїх жертв. Сказане висше, відбувало ся в партеровій кімнаті', дому фермера п. Веткінса. Ферма його находила ся під 29° південної ширини і 25° східної довготи від Грінїч с. є в середині' південної голяндсько-англійської Африки. Край сей, який на півдні' граничить з великою пустинею Калякарі, та з правим берегом ріки Оранжу, представлений є на старих мапах назвою Griqualand, однак від десяти років більше знаний є під назвою "Di a monts-Field", себто Діаманто-вих піль.

Кімната, в якій велась висше згадана розмова, заставлена була дивною мішаниною дорогих заграничних меблів із звичайними столами та кріслами місцевого витвору. Долівка вкрита була тут і там гарним килимом або дорогою шкірою. На голій стіні, на якій ніколи не було оббитя, яснів гарний годинник з вигладженої міді, та дорога збруя ріжного рода; не бракувало також вартістних англійських рито-вин в богатих рамах.

Оksamітна канапа стояла біля стола із звичайних дощок, який виглядав так, начеб був призначений до кухонного вжитку. З Європи спроваджені вигідні фотелі даремно простягали рамена, бо п. Веткінс волів деревляний столець, який колись сам зробив. Вигляд стелі вказував" виразно, що дім сей не має поверха і так само, як всі в тім краю партерові будинки, збудований був з простих дощок, в части з глини, а вкритий цинковим дахом. Легко рівнож пізнати, що дім сей від недавна доперва був замешкуваний. Виглянувши вікном, можна було спостерегти пять до шість почорнілих будинків, однаково збудованих, однак не однакових вікон. Будинки сі, своїм опущенєм, наглядно доказували, що були засуджені на знищене. Зростаюче майно п. Веткінса, який їх по черзі\* замешкував, так і надавало їм характеристичні черти. Перший з черги будинок, побудований з землі', ледви й заслугував на імя хати ; слідуєчий вже з глини, третій вже з глини й дощок; четвертий з глини і бляхи.

Як бачимо, зростаюча заможність п. Веткінса дозволяла йому на поступенне поліпшувати своїх помешкань. Всі" отті будинки занимали горбок, що находив ся при зливі рік Валі' та Моддери, головних допливів ріки Оранж.

Околиця, так в північній стороні', як в південній, уявляла з себе сумну рівнину, позбавлену рістні. Поле, як там кажуть, є се суха, червона, неродюча земля, де-не-де тільки вкрита нужденною травою або корчами тернини.

Цілковита недостача дерев є характеристичною чертою тієї околиці'. Дочисливши ще недостачу камяного вугля та трудність перевозу, не задивує нас, що недостача опалу приневолює тамошне населене до уживання навозу домашних звірят, яко топлива.

На оттій то одноманітній, навіваючій мелянхолію площині", простягали ся дві ріки, так плиткі, що важко зрозуміти, чому не заливали цілої рівнини. Тільки в північній стороні' перетинають овид верхи двох гір Плятберга і Падерберга, а у підніжжя їх чоловік, наділений виїмково сильним зором, мігби розпізнати хмарки диму, невеликі шатра та муравлище працюючих людей. На оттім то полі\* находяться експлюатовані саме, копальні' діамантів: Дю Топ Пан. Нью-Рут і найбогатша з них Вендергарт-коналія.

Копальні' дали від 1870 року діамантів та інших дорогоцінних каменів на суму біля 4 мільонів.

Копальні' є розміщені в невеликій від себе віддалі', а з вікон ферми п. Веткінса, яка є віддалена від них о чотири англійські милі', легко можна їх розпізнати при помочи доброго далевида.

Назва ферми в тім краю не відповідає дійсному значіню сього слова, бо фармери не займають ся управою рілі. Всі', так звані фармери

південної Африки, є се властиво годівельники і властители' численних стад волів, кіз та овець.

Пан Веткінс не спішив ся з відповідю на просьбу чемну, однак рішучу, Кипріяна.

Вкінци, по довгій надумі, вийняв люльку з рота і сказав речене, яке дуже мало вязалось з порушеним питанєм.

— Здаєть ся мені, що буде зміна погоди, дорогий пане, бо ще ніколи не доскулював мені так гостець, як сьогодні від ранку.

Розчароване відняло на хвилину мову молодому чоловікові однак незабаром поборов зворушене, прояснив зморщене мимовільно чоло і по хвили ніхто не пізнав би по нім ненадійно одержаного удару.

— Добре зробилиб ви, вирікаючись джину — сказав Кипріян коротко, вказуючи при тім на збанок з паленої глини, з якого напито'к скоро зменшував ся.

— Виректися джину? Пробіг! гарну раду даєте мені! — кликнув фармер. — Чи джін пошкодив коли небудь порядній людині? Ага, вже знаю до чого ви прямуєте; хочете мені пригадати припис даний одному льордови-майорови славним лікарем Абернетай'ом, чи як він там називав ся.

"Хочете виздоровіти — говорила ся знаменитість до терплячого на гостець льорда — так не видавайте більше над одного шілінга денно, а і сей здобудьте фізичною працею."

Так, без сумніву, се гарно сказано, та якщо мені не має бути вільно видати більше над шілінг денно, отже пощо до біса працюю ціле жите над зібранєм майна? Ні, такі дурниці негідні є інтелігентного чоловіка, пане Мере. Прошу, не згадуйте мені більше про здержливість, бо волів би

я сейчас покласти ся в могилу, ніж накладати на себе такі окови. Нема у мене інших приємностей, як добре їсти, добре пити і курити, скільки мені захочеть ся, а ви хочете мене і тих позбавити?

— Не маю цілком того наміру, впевняю вас — відповів Кипріян — згадав я тільки про умовини гігієни, які здають ся мені є умотивовані, якщо однак ви собі бажаєте, можемо більше про се не говорити, повернімо краще до річи, яка привела мене до вас сьогодні.

Так балакливий перед хвилею п. Веткінс, почувши ті слова, замовк відразу і, закривши очі, віддався цілий своїй люльці'. Нараз відчинили ся двері і молода дівчина увійшла крізь н-их, несучи на срібній підставі повну склянку якогось напитуку.

Мила дівчина, найбільше 19-літня, одягнена була дуже просто в полотнянну суконку в дрібні квітки, а великий чіпочок, ношений загально в тій околиці', вкривав її гарне, ясне волосся. З під чіпочка визирали великі, сині, усміхнені очі, а від білого, правильного личка, так і тхнуло житєм і молодістю.

— Добрийдень, пане Мере — сказала по французьку з легким англійським наголосом.

— Добрийдень, панно Алісо — відповів кланяючись Кипріян, який встав при її приході\*.

— Я бачила, як ви надходили, пане Мере — говорила дальше панна Веткінс — а знаючи, що ваш смак до того поганого джину не такий, як у мого татка, зладила для вас склянку оранжади.

— Дякую з£ память, панно Алісо.

— Уявіть собі, що мій струс, моя Дада, сьогодні в ранці зробила. Ні менше, ні більше, тільки проковтнула кулю із слоневої кости, якої

вживала я при направі пан-чох. А куля ся чимала, як вам звісно, дістала я її прямо з білярду в Нью-Руш. А ся пажерлива Дада проковтнула її, як ніщо. Се погане сотворіне зажене ще мене колись в могилу. — Кажучи сі слова, очі. Аліси зберегли цілу свою веселість, яка ні трохи не лицувала з повагою тону її слів та сумним змістом віщуваня.

З ніжною інтуїцією женщины завважала однак мовчанку і ніяковий настрій обох панів.

— Здасть ся мені', що я тут зайва — сказала Аліса — якщо так, то вийду в сій хвилині', не цікава я тайн не для мене призначених. А остаточно нема в мене часу, мушу ще попрацювати над сонатою, а потім забрати ся до обіду.

Ах, які ви сьогодні мовчазні! Прощайте, утікаю, полиша-ючи вас з вашими чорними намірами.

З тими словами Аліса вийшла, по хвили однак вернула, говорячи весело до Кипріяна.

— Пане Мере, я до вашої розпорядимости, якщо схочете мене випитати про кисень. Переказала я собі також тричі завданий уступ з хемії і отсей газ без запаху, смаку і краски, не є вже для мене тайною.— Ще раз уклонившись, панна Веткінс зникла, як метеор. По хвили відозвали ся в одній з дальших кімнат звуки роялю, доказуючи, що панна Аліса забрала ся з усею охотою до своїх музичних вправ.

— Отже, пане Веткінс — почав знов Кипріян, якому миле явище додало нової заохоти — будьте ласкаві відповісти мені' на питане, яке завдав я вам перед хвилею.

Пан Веткінс вийняв повагом люльку з уст, плюнув на долівку і, відкинувши в зад голову, з під ока приглядавав ся пильно молодому чоловікови.

— Чи случайно не говорили ви вже з нею про се, пане Мере?

— З ким? про що?

— Алеж про се, про що ви перед хвилиною згадували, а з ким? з моєю дочкою!

— За кого-ж ви мене вважаєте, пане Веткінс — відповів живо інженер.  
— Я Француз, мій пане, і ніколи не позволив би я собі говорити з дочкою про одружене, без попередньої, згоди батька.

Погляд пана Веткінса злагодив ся, почувши ті слова і черти його лиця втратили дещо із свого немилого вигляду.

— Так, се добре! Чесно поступили ви. Маю тепер до вас довіре і прошу, дайте мені слово чести, що й на будуче з моєю дочкою про се не будете говорити.

— А се чому, мій пане?

— Тому, що сей проект є неможливий до здійснення і найкраще зробіть, якщо будете старати ся про него забути. Не маю нічого проти вас, знаю, що ви чесна людина, скінчений джентельмен, добрий хемік, маєте будущину перед собою — однак помимо тих прикмет, не дістанете моєї дочки, з тої простої причини, що я вже инакше постановив зглядом її будущини.

— Однакож, пане Веткінс?...

— Не говоріть вже більше про се, се даремно — перебив фармер — колиб ви були навіть мером англійським і тоді булиб ви не відповідні до моїх плянів. А міжтим не є ви навіть англійським горожанином, а як признали ся наївно, не маєте також майна.

Говорімо щиро. Чи вам здається, що я на це так добре дочку виховував, спроваджуючи дорогих учителів з Вікторії, Блємфонтену, щоби її ще перед укінченням двай-цяти літ вислати з дому до Парижа на Університетську вулицю, на третій поверх, щоби жила там з чоловіком, якого мови я навіть не розумію? Подумайте над тим і вий-діть, прошу, в моє положене.

Уявіть собі, що ви є тим фермером Джоном Веткінсом, властителем Вендергарт-копальні, а я є Кипріяном Мере, молодий французький учений, висланий на дослідження на Ріг Доброї Надії. Уявіть собі, що сидите в тій отес кімнаті, на фотелі, попиваючи джін і покурюючи знаменитий гамбурський тютюн і чи моглиб ви тоді хоч би на хвилю подумати про віддане своєї дочки заміж в таких умовах?

— Дійсно, пане Веткінс — відповів Кипріяном — я не вагав би ся ні хвилини, колиб вдача молодого чоловіка давала мені за поруку щастя дитини.

— Так, тільки не дуже мудро поступилиб ви мій пане — сказав п. Веткінс. — Поступилиб ви тоді, як чоловік не гідний посідати Вендергарт-копальню, а мабуть не малиб ви її цілком. Бо чи думаєте, що копальня сама злетіла мені до уст? Чи думаєте, що не треба було великої інтелігенції і залізної витривалости при заснуваню копа. 'їньні а передовсім в задержаню її для себе виключно? '

Отже тими вказівками кермую ся все і буду вміти приноровити їх що до будущини моєї дочки. Тому повторяю вам, вичеркніть сей плян з свого життя, моя дочка не для вас!

По тих, тріумфуючим тоном сказаних словах, пан Веткінс взяв склянку з джіном і сильно потягнув з неї.

Молодий інженер, оголомшений, неначе ударом грому, стояв не ворухаючись, не могучи знайти ніякої відповіді.

Завважав се п. Веткінс і почав дальше говорити :

— Дивні мрійники, отсі Французи — всьо видасть ся їм можливим. Приїзджають тут, начеб злетіли з місяця, вказують ся в самій середині\* Гвіквелеиду, представляють ся чоловікови, який перед трьома місяцями ще ні слова про них не чув, а протягом тих 90 днів може 10 разів з ними говорив. Без церемонії стають перед ним і так відзивають ся: Джоне Степлетон Веткінс, маєте гарну донечку, добре виховану, уважану перлюю цілої околиці\*. Не шкодить її се також, що вона є наслідницею найбо-гатшої копальні' діамантів на обох півкулях. Що до мене, я є Кипріян Мере, інжінер з Парижа, маю 4,800 франків доходу. Будьте ласкаві віддати мені' дочку, щоб я її, як жінку завіз до Парижа, а ви можете вдоволяти ся перепискою з нею почтою чи телеграфом. І се знаходите ви цілком природним і в порядку? Я називаю се чистим божевіллям.

Слухаючи сеї мови, Кипріян зблід як стіна, зірвав ся з крісла і взяв за капелюх."

— Так, чистим божевіллям — повторив фармер. — Не осолоджую вам відмови, мій приятелю, бо я старий, суворий Англієць. Як бачите мене тут, і я був бідним, бід-нійшим ще від вас, і чого не пробував я? Був я хлопцем на кораблі', стріл ьцем\_ буйволів в Дакоті, копачем в Арі-зоні, чабаном в Трансвалі. Зазнав я холоду й спеки, голоду й трудів; в поті чола працював я двацять літ за марні сухарі, що були моєю єдиною поживою. В часі', йоли пізнав я мою.небіжку жінку, а матір Аліси, дочку Бура1), не мали ми разом стільки, щоби прокормити одну нужденну козу, однак я працював і ніколи не тратив надії. Тепер я багатий і думаю в спокою уживати овочів моєї праці\*.

Дочку в кождім случаю задержу біля себе, нехай піклуєть ся про мене підчас нападів гостця і розвеселює музикою вечером. Якщо я видам її коли небудь заміж, так тут на місці', за тутешнього фармера й копача діамантів, такого самого як я, а який не вивезе її десь, на третій поверх, щоби терпіла голод і до краю, на якому нога моя ніколи не ступить.

Може вийти пр. за Джемса Гільтона, або подібного йому. На обожателях її не забракне, даю вам слово. Нехай вийде за Англійця, який не втіче перед шклян-кою джину і буде мені' товаришувати, коли прийде мені' охота викурити люльку.

Кипріяна пригнітала атмосфера сеї кімнати, натиснув отже клямку при дверях з наміром вийти.

— Ну, не гнівайтесь — кликнув за ним пан Веткінс]— вірте мені', не маю проти вас нічого. Все буду вас радо бачити в моїм домі, як приятеля. Пождіть-но! Сьогодні вечером зійдеться ся тут кілька осіб на вечерю, прошу, зайдіть до нас.

— Не можу — дякую вам — відповів холодно Кип-ріян — мушу полагодити переписку перед відходом пошти. Сказавши се, вийшов від фермера.

— Сї Французи дійсно божевільні! — сказав до себе Веткінс — шукаючи сірника, щоби запалити погаслу підчас розмови люльку.

1) Велике число Бурів, або т. зв. африкансько — голяндських мужиків є французького походження; по знесеню нантейського едикту виемігрували вони до Голяндії, а відтак до Рогу Доброї Надії.

Дірдоантові поля.

Розважаючи подрібно одержану відмову, найбільше гнівала Кипріяна частина правди, яка дійсно містила ся в грубих словах п. Веткінса. Дивувало його тепер, як був мало прозорливим, як взагалі' міг на подібну відправу наразити ся. Дійсно не думав нічого про пропасть, яка відділювала його від дівчини, &o ріжниця майна, вихованя, раси і окруженя, досі' цілком не псувала йому гумору.

До сього родина Кипріяна занимала в Франції становище о стільки висше, від простого фермера, що колиб Кипріян коли небудь подумав про ріжницю, заходячу поміж ним а власником Вендергарт-копальні, думав би мабуть, що робить честь сьому останньому, прохаючи о руку його дочки. Гостра проповідь пана Веткінса розвіяла сі іллюзії, а Кипріян мав доволі' здорового розуму, щоби признати слухність увагам фермера і не почувати себе обидженим відмовою, яку тепер вважав за оправдану.

Думки отті цілком природно не зменшили сили удару. Тепер, коли мав втратити Алісу, почув з подвійною силою, як дорогою стала вона йому через оттих три місяці', від коли пізнав її.

Якже видав ся йому сей час далеким! Бачив себе, як по важкій дорозі', серед хмар пороху й спеки, прибув до мети своєї довгої подорожі з одної півкулі' світа до другої. Аж до Капштату їхав в товаристві приятеля і товариша Фарамона Варта, який саме вже в третє удавав ся до Африки на ловецьку прогульку.

З Капштату Варт поїхав до краю Бассутів, де задумав зібрати відділ муринів, який товаришив би йому в ловецькій виправі, а Кипріян помістив ся в омнібусі', запряженім в сім пар коний, щоби відбути в нім дорогу яка вела до властивої країни діамантів.

Віз він з собою шість куфрів, обіймаючих цілковиту хемічну лябораторію.

З причини, що до омнібусу не вільно було брати тягару, перевищаючого 50 — мусів Кипріян віддати свої цінні клунки власникови запрягу буйволів, які з перед-потоповою повільністю мав доставити до місця їх призначення.

Почта, або радше омнібус, була се на чотирьох високих колесах спочиваюча проста, деревлянна буда, вкрита . полотном. Запряженими по парі кіньми, кермували дуже зручно два візники; один з них держав

поводи, підчас коли другий довгим бамбусовим батогом, подібним до вудки, не тільки поганяв, але також помагав першому кермувати кіньми.

Дорога веде через Бофор, гарне місто, збудоване у підніжа гір Нювельд, крізь їхні' верхи до Вікторії, відтак крізь Капетавн, місто надії, положене над берегом ріки Оранж, до Кімберлі, а звідти вже тільки кілька миль дороги до головних діамантових піль.

Подорож крізь сумний, пустий фельд (поле) триває від 8—10 днів. Краєвид представляє майже всюди понурий одноманітний вид; червонаві площини, групи сірих скель, нужденна, жовтава трава і на половину посохлі корчі, отее і всьо. Ні сліду якої небудь культури або природної краси. Одинокі людські оселі, стрічані тут, є се в значнім віддаленю від себе лежачі ферми, яких властителі', одержавши від правительства концесію, зобовязали ся давати гостину подорожним.

Про вигоди на такій фермі не можна навіть мріяти. Не ма там ліжок для людей ані стаєн для коний. До вибору є тільки кілька пушок консерв, які мабуть відбули вже не раз подорож довкола світа, а властитель каже собі за них дорого платити.

Не ма там також припасів паші, візник отже пускає коні на рівнину, щоби самі гляділи собі поживи. Розходять ся бідні конята за пашою доволі' далеко, так, що багато часу треба відтак стратити, щоби їх відшукати і зібрати до дальшої дороги.

А як трясе отта стародавна тарадайка на тій дорозі! Сидженем служать прямо клунки подорожних, на яких довгими днями товче ся нещасний подорожний з кута в кут, як товчок в моздірі.

Про спанє в часі' такої подорожі навіть не може бути мови.

Товаришами Кипріяна були ріжні представителі сього вандрівного населеня, напливаючого з усіх усюдів до місць, які недавно вславили ся

покладами золота або діамантів. На перший плян висував ся кривий Неаполітанець, з чорним волосем й проворним поглядом, Ганнібаль Панталаяччі. В кутку тихо сидів Жид португальський, Натан, торговельник діамантів.; третим був гірняк з Lan c as h i ge, Тома Стіль, дужий мужик з рудою бородою, який покинув копальні' вугля, щоби шукати щастя яко копач діамантів. Відтак Німець Фрідель, удаючий великого знатока дорогих камінів, хоч здасть ся, що не бачив досі' ані разу дія-манту в природнім стані', п'ятим подорожним був Американець, який з ніким, крім своєї фляшки, не говорив і мабуть їхав в ті сторони, щоби завести шинок, де копачі більшу часть своєї добичі звикли пропивати. Прочу частину подорожників занимали: фармер з над берегів ріки Гард, Бур із Свобідного Оранського Союзу, торговельник слоневої кости, двох піонерів з Трансвалю, вкінці' Китаєць Лі.

З початку ся ріжнородна криклива збиранина занимала Кипріяна, та не довго.

Симпатичним був Тома Стіль з своєю могутньою ста-тею та малий Китаєць. А Неаполітанець, з своїми акробатичними штуками і розбишацьким лицем збуджував в нім відразу.

Найдурнійшим жартом Панталаяччія було причіплюване ріжних предметів,-як вязанок трави, костий, коровя-

2

чих хвостів, до довгої коси, яка Китайцєви після звичаю звисала на плечах.

Сей, не гніваючись цілком, відчіпляв непотрібні додатки, вдаючи, що тих жартів не'добачує.

Жовте його лице і скісні очі полишали ся відтак не ворухливими. Здавало ся також, що й слова не розуміє з сього, що в тім Ноєвім ковчегу говорило ся.

Ганнібаль Панталяччі не переставав однак висказувати своїх дотинок, говорячи не конечно добре по англійськи.

— Як вам здаєть ся — питав голосно свойого сусіда — чи жовта краска лица сього Китайця не є случайно заразливою? Або: Якщоб були в мене тут ножиці, відтяв би я йому косу, а тоді\* побачилиб ви, яке зробив би він смішне лице.

Більша частина товариства сміяла ся з тих дотепів, вкінци Кипріяна, якого се гнівало, що з Китайця так глу-зовано, звернув увагу Панталяччія, що поступованє його є цілком не відповідне, на що сей був би без сумніву по простацьки відповів, колиб йому Стіль не був замкнув уст.

— Так, се не чесно глузувати з сього бідолахи, не розуміючого нашої мови, — сказав добряга Стіль, якого вже гризло сумліне, що сміяв ся з Китайця разом з іншими. Діло на тому покінчило ся і Китайцєви дали спокій.

Незабаром однак здивував Кипріяна іронічний погляд, який кинув на нього Лі. Задумавшись, прийшов до висновку, що Китаєць розуміє по англійськи, тільки скриваєть ся з тим.

Даремною однак показала ся проба навязаня з ним розмови. Лі остав німим й байдужним.

Загадочний сей чоловік займав Кипріяна що раз більше, як кожда загадка, якої не можемо розв'язати. В наслідок того часто задержував свій погляд на оттому жовтому плоскому лиці, тонких устах, ізза яких

ясніли два ряди білих зубів, на короткім носі і скісних очац, все схилених до долу, немов би для закриття злобного погляду.

Скільки років міг мати Лі?

Пятьнайцять, чи шістьдесять? Важко було сказати. Чорне волосся, живий погляд і блискучі зуби казали дога-дувати ся молодця, однак перечили тому морщини, . вкриваючі його чоло і лице. Стать мала, нужденна, помимо живих рухів, нагадувала старця.

Чи бідний був, чи багатийРЗнов загадка.

Мав на собі сподні з сірого полотна, жовтий шовковий кафтан, шапку плетену з шнурків, білі пончохи і повстяні пантофлі'. Одіж ся могла служити як і мандаринови першої кляси, так і простому мужикови. Клунки його складали ся з червоного деревлянного куферка, на якому червоною краскою були виписані слова:

Н. Лі.

from Canton to the Cape, с. є. Г. Лі з Кантона в дорозі' до Капштату.

До сього Китаєць визначав ся незвичайною чистотою, не курил, пив тільки воду і голив собі голову на кождому перестанку.

Більше не міг Кипріян про нього дізнати ся, дав отже спокій оттій живій загадці\*. В той спосіб минав нашим подо-рожним день за днем і миля за милею дороги.. Коні йшли скоро, то знов звільняли бігу, однак що раз ближше були мети і одного дня прибули до Гопе-тавн. Ще один пере-станок й доїхали до Кімберлі. Недалеко за містом вказали ся на краю овида деревлянні хатки, був се Нью-Руш.

Табор копачів не відріжняв ся багато від інших міст сього рода. Доми в ньому були з простих дощок, по більшій часті маленькі, подібні до

дімків рибалок, які стрічають ся вздовж європейських рік, кілька каварень та шинків, саля білярдова, Альгамбра або саля для танців, кілька шторів себто крамниць, от і всьо, що звертало увагу чужинця. В тих крамницях можна було всього дістати: одежі й домашних знарядів, черевиків і шиб, книжок і сідел, збруї і матерії, мітол і амуніції, колдер і папіросів, свіжих ярин і лікарств; знайдемо там також плуги й мила пахучі, пильнички до нігтів і кондензоване молоко, печі й образи — одним словом всьо, нема тільки тих, щоб купували.

Мешканці, табору находили ся хвилево в копальнях, віддалених о 300—400 метрів від Нью-Руш.

І Кипріянови, як і всім ново-прибулим, хотіло ся як найскорше там дістати ся. Отже й вибрав ся сейчас в дорогу, підчас коли в бундючно зареклямованім готелі\* "Контіненталь", а в дійсности в простій хатині', приготовано вечерю.

Була шеста година вечером, сонце вкривало ся вже легкою, золотавою мрякою, а Кипріян подивляв величезну довготу проміра, який мають на півдні' сонце й місяць; наукової причини сього явища ще досі' не прояснено. Промір кружка соняшного й місяця є там майже подвійної величини, як бачений в Європі.

Ще цікавіше явище дожидало • інжинера в копальни с. е. в властивому діамантовому полі'. При розпочинаню робіт, терен представляв ся тут високорівнею, нічим] не відріжняючою ся відинших; тепер виглядала, як величезна яма із стрімкими стінами, щось в роді' цирку, подовгастої форми, величини 400 метрів квадратових. На високорівни находить ся біля 400 "Claims" себто концесіонованих закопів. Кождий має 31 стіп ширини і може бути довільно експльоатуваний.

Праця є доволі' звичайна; вибираєть ся землю лопатою і переносить ся її на край копальні'. Там розсипуєть ся її на столах, роздроблюєть ся,

товчеть ся і пересїваєть ся пильно, щоби пересвідчити ся, чи є що в ній дорогого.

Однак тому, що кождий "Claims" є один від другого независимий, полишають ся отже в ріжних фазах експльо-атування, до сього ями є ріжної глибини — одні доходять до 30, инші до 15 метрів.

Правительство, з' огляду на комунікацію, зобовязує кожного властителя "Claims'a" до полишеня на краю своєї копальні' 7 метрів землі' в первіснім стані'; простір сей, получений з таким самим, який мусить полишити сусідня копальня, є дорогою околиці'.

Безпеченство однак зменшуєть ся в наслідок захлан-ности копачів, які в глибині своїх ям щораз більше звужують урядово означений простір, так, що отті дороги є подібні до піраміди, зверненої гострим кінцем в долину. Наслідком непорядків є завалене доріг, засипуване копалень, нещасливі пригоди з людьми, — всьо те однак не повздержує копачів від робленя надужить.

Наближаючи ся до копальні', не бачив Кипріян з початку нічого, кромі тачок повних або порожних, посуваних по зникаючих дорогах, пізнійше міг вже заглянути в глибину тих оригінальних копалень, де товпа людей ріжних рас, красок і одягів, пильно працювала на дні' зако-пів. Розріжнити можна було там муринів і білих, Европей-ців і Американців, Монголів і Кельтів; більшість майже гола або одянена в флянелеві сорочки, полотняні постолы і вовняні фартушки. На головах мали солом'яні капелюхи, прикрашені струсиними перами.

Копачі наповнювали землю шкірянні відра, які при помочи ремінних і дротяних линв витягано на поверхню, відтак висипувано землю до тачок і спускано ведра назад на дно копальні\*.

Кипріян приглядав ся якийсь час цікаво сему людському муравлищу, а відтак вернув ся до Нью-Руш де незабаром обізвав ся обідовий дзвінок.

Вечером прислухував ся розмові копачів, оповіданням про знайдені дорогі каміні', які бідаків в одній хвилині робили богачами; про даремні глядана, про захланність посередників і несовісність Кафрів, які крали знайдені каміні\*. Розмова вела ся тільки про дія-манти, скількість каратів і фунти штерлінги.

Взагалі' збіговище се виглядало нужденно, а на одного щасливця, який голосно кликав о бутельку шампанського, щоби свою добичу гідно обілляти, мож було запримітити двадцять сумних постатий, приневолених вдоволяти ся тоненьким пивом.

Занимали ся також огляданем свіжо найденого каміня, подавали собі його з рук до рук, важили і назначували можливу ціну. Сірий, без блеску камінчик, не відріжняючий ся від звичайного, пільного креміня — отес діамант в природному стані\*.

З приходом ночі наповнюють ся каварні, починають ся ті самі розмови, які вели ся за обідом, з тією тільки ріжницею, що тут оповідання закроплюють ся склянками бренді або джину.

Кипріян скоро удав ся на спочинок до одного з шатер, стоячих біля готеля і незабаром заснув, помимо гуляючих під голим небом Кафрів і голосної трубки, яка пригравала білим панам до танцю.

III.

Дещо науки не Зашкодить приязни.

Молодий інженер не прибув до Гріквеленду на се, щоби тратити час на пусті розмови і забави в товаристві копачів. Задачею його було збирание топографічних і гео-льогічних даних, прібок мінералів й землі' з під покладів діамантових піль, та рівночасно переведене їхньої аналізи, сейчас на місци.

Тому першим ділом Кипріяна, було знайти собі спокійне помешканє, де міг би умістити привезену з собою лябораторію.

Горбок, на якому стояв дімок пана Веткінса, звернув сейчас його увагу. Було се для нього найдогіднійше місце, досить віддалене від гамору копачів, а однак тільки о годину дороги від копальні', де з конечности мусів часто пробувати.

Не багато часу треба було на оглянене й винанятє льокалю. Фармер доволі' чемно приняв пропозицію інжінера, бо, нудьгуючи в своїй самітній хаті, був радий, що буде мати товариша. Однак незабаром розчарував ся пан Веткінс цілком що до свого сусіда, бо сей не любив балаканя, ані люльки, ані також фляшки з джіном.

Ледви що Кипріян розставив частину своєї ляборато-рії, реторти і печі, пустив ся вже на наукові прогульки, а вертаючи вечером змучений і обвантажений прібками землі' і скель, почував більшу охоту до супочинку, чим до слуханя нецікавих казок старого фармера.

Своєю дорогою був дуже чемний, помимо великого знаня, і неможна було його не полюбити, пристаючи з ним довший час.

Пан Веткінс любив також і поважав його, не здаючи собі з сього справи. Жалкував тільки часто, що інжі-нер не пє.

- — Мій Боже, що вчинити з людиною, яка не промочує ніколи горла каплею джину — кінчав звичайно свої думки про Кипріяна.

З панною Веткінс Кипріян небаром заприязнив ся. Панна Аліса була се мила дівчина, з доволі' значною скіль-кістю наукового знаня, яка радо покористувалась нагодою, щоби попрацювати над експериментальною хемією. Лябо-раторія інжінера дуже зацікавила Алісу, особливо річи, що торкали ся діаманту, який був пружиною праці' і метою бажань населеня Гріквеленду.

Віддавна легковажила вона сей камінь, не цінячи його більше чим звичайний камінець і в тому цілком згоджувала ся з своїм новим приятелем.

— Діамант — говорив одного дня Кипріян — є се властиво чистий вуголь, с. є. скристалізований і горить як кождий вуголь. Ся його прикмета, що є тілом пальним, навела дослідників на думку про справдішній склад і його походженє. Нютон перший завважав, що ошліфований діамант відбиває сильнійше світло, чим всі' інші прозорчні тіла, а що тою прикметою відзначають ся всі' тіла пальні, осудив отже із звичайною йому бистротою, що і діамант повинен палити ся. Досліди, ведені в тім напрямі, потвердили його здогад.

— Однак пане Мере \*— питала Аліса — якщо діамант не є нічим иншим, як тільки звичайним кусником вугля, чому має так високу ціну?

— Тому — відповів Кипріян — що в природі\* находить ся тільки в дуже малій скількості. Через довший час нахо-джено його тільки в Індіях, Бразилії та на острові Борнео. Мабуть тямите, бо се було ледви перед десяти роками коли перший раз рознесла ся вістка про діамантові поклади в Південній Африці'.

— Тямлю — живо потвердила Аліса — тут в Грікве-ленді люди прямо ошаліли. Молоді і старі з лопатою і заступом кинулись копати землю. Відпровадили вони ріки в инші русла, щоби на дні" їх шукати діамантів, про які говорили в день а мріяли по ночах. Хоч була я ще дитиною, переняла ся я загальною горячкою гляданя, і про ніщо инше не мріяла, як тільки, щоби найти великий камінь. Отже, чи се тільки те надає ціну діамантам, що так рідко їх находить ся?

— Ні, не тільки се. Його прозорість, вогонь, блеск промінний, який кидає, коли є артистично ошліфований, а особливо незрівнана його твердота, робить його цікавим навіть для наукового світа.

Як вам звісно, шліфувати його можна тільки його власним порошком. Ізза своєї твердоти уживається ся його при верченю скель. Без помочі сього каміня годі булоби краяти скло і оброблювати інші тверді тіла, пробивати тунелі і вертіти артезійські та копальняні криниці'.

— Починаю набирати дещо пошани для сього камінчика; так поясніть ще мені, добрий пане Мере — просила Алїса — чим є сей вуголь, що є в стані' кристалізації — чи добре говорю? Чим він є в дійсности?

— Вуголь є се' тіло не металічне, дуже розповсюд-нене в природі\* — сказав Кипріян — знаходимо його в усіх сполуках органічних без виїмку, в дереві, в хлібі і м'ясі.

— Яке се дивне! — кликнула Алїса. — Отже в тілі, отее корчи і в траві на пасовиску, в дереві, під яким сидимо, в тілі\* моєї Дади, вкінци я і ви також, всьо і всі', завдячуємо ествуванє вуглеви, так само як діамант! А може світ цілий є сотворений з вугля?

— Можливо. Давно вже ставлено подібні гіпотези, а наука відкриває майже щоденно нові подробиці', стверджуючі сей здогад. Одним словом зменшується все число первнів основних, які вважали ся досі' неподільними.

• Здобутки ті завдячуємо спектральній аналізі, а кинули вони нове світло на науку хемії і мабуть буде можна отті 62 первні, в яких однородність досі' так вірено — звести до одного пр. водня, який представляється нам під ріж-ними видами в наслідок електричних, динамічних та термічних факторів.

— Оголомшуєте мене тими великими надіями, так розкажіть мені' ще, прошу, про вуголь. Чи не моглиби ир. хеміки скристалізувати штучно вуголь, щоби витворити діаманти, як се діється з фосфором? Булоб се далеко вигіднійше, чим копати бездомні ями в землі', щоби знайти їх.

— Навпаки, роблено вже проби в тім напрямі, а іменно старали ся через кристалізацію чистого вугля одержати діаманти і стараня сї по части кінчали ся добрим вислїдом.

В 1853 р. Депрец, а недавно один англійський учений успіли зробити дійсний порошок діамантовий. Уживали вони до сього чистого вугля, без всяких мінеральних при-мішок (добували його з цукру) а відтак в просторі позбавленім воздуха піддавали діланю сильного електричного тока. Задача ся, не є ще так далеко розсызана, щоби можна вести продукцію діамантів на велику скалю, в цілях промислових, однак будьте певні, що се вже тільки питане часу. Сьогодні, завтра, а може в тій хвилі', коли про се говоримо, десь якийсь учений дійшов до рішучих в тім напрямі вислїдів.

Такі розмови часто вели ся поміж Алїсою і Кипрія-ном, підчас проходів по пісчаній терасі\* або вечером, коли подивляли сильний блеск південної кулі неба.

Алїса, попрощавши Кипріяна, удавала ся звичайно до малої загороди, де плекала стадо струсів.

Годівля струсів в околицях Рога Доброї Надії доходить чималих розмірів. Величезні птахи, цінені для вартости своїх пер, замикають ся цілими стадами до широкої огорожі, щоби свою неволю як найменше відчували. Спосіб-ність їх до лету є дуже мала, високі тини з мосяжного дроту цілком вистарчають, щоби загородити їм дорогу до утечі. Живуть вони й тут в дикому стані', самі шукають собі поживи і тінистих місць на гнізда, де складають свої величезні яйця. Нищене струсиних гнізд є властями суворо зборонене. Годівельник струсів, не маючи майже ніяких видатків, має з кожного птаха 200 фр. річного доходу .

Панна Алїса плекала своє стадо тільки для власної приємности; особливо тішила ся малими струсенятами, які прибігали на її заклик, як малі курятка. Особливими ласками тішила ся Дада, виїмково гарне

звірятко з червоною головкою та золотистими оченятами. Отся саме Дада, яка проковтнула білярдову кулю, уживану панною Алісою до направи панчіх.

Крім тієї забави, панна Веткінс була доброю господинею, яка не вагувала ся власноручно замісити тісто на "puddii]g", піклувати ся обідом і удержувати домашнє біле в порядку. Не перешкоджувадо се її цілком з правдиво художнім хистом й замилуванєм' грати сонати Бето-вена, володіти добре трьома мовами, займатися лектурою, а підчас домашніх прийнятть сповняти обовязки господині' дому.

Всі подорожні звичайно в здивувані ,бачучи,що в Трансвалю,Америці і Австралії жінки і дочки простих копачів золота мають огладу і краще обра-зоване, чим європейські жінки.

В свобідному оранському соозї,де виховане хлопців і дівчат є цілком рівноуравнене,ріжниця поміж образованием хлопців і дівчат в великою з тієї причини, що хлопці скорше покидають шкільні лавки. Мущина в наслідок важкої гсраці мав дикий вигляд,висловлюється грубо і має погані при-вички, а жінки в домашньому затишку плекають науки й штуки, на що мужі і братя, часу ані охоти не мають. Лучається також часом, що серед пустині виростав гарна квітка, в роді дочки пана Веткінса.

Погтращавши Алісу, Кипріян, щоби відргнати смуток, забрав ся,писати листа до бувшого свого професора при гірничій школі в Парижі.

.... В мойому урядовому звіті\* не хотів я вгадувати про гіпотезу, яа виринула у мене при останніх дослідах геольогічних, а іменно про здогад що до повстання діамантів. Гіпотеза, яка припускав, що діаманти утворили ся дорогою вульканіч-ною, вогню або.води, так мені, як і вам не вида-вть ся вповні правдивою. Бо чому, якщо вогонь "вульканічний утворив діамант, не перемінив на діаманти всі вапняки, серед яких він

найчастіше знаходиться? Одиновим можливим поясненням історії повстання діаманту, видається мені гіпотеза накопичення первинних, входячих в сполучку діаманту, через воду і кристалізацію їх в покладах, які мають майже все однакову форму.

Досліджуючи тут невідомі діамантові поля, дивувала мене їх одноманітність зарисів місць, де найбільше камінців знайдено. Отті зариси нагадували величезну, лежачу на боці, плоску пляшку, якої звичайно вживають ловці. Кожен збірник тієї пляшкової форми, містить в собі 30-40 тисяч, кубічних метрів мішанини піску, глини, взагалі верству алювіяльну.

Якщо кинемо до посудини з водою тіла різного тягару, що стануть сят

Тіла отті осядуть на дні і по боках посудини. Отже в тих збірниках показується те саме.

Діаманти знаходяться переважно на дні і на краях копалень, відтак і на боках. Копачі так добре знають про те розміщене, що копальні положені\* на дні збірників, доходять великанської ціни,

О скільки тільки це ті покладів в звісній.

Проти тієї теорії повстання діамантів через ділане струй водних, промовляв одноманітний рід, краса і угруповане їх в поодиноких покладах, що не могло би мати місця, при сильному тертю

І вирі воднім. Доходжу до висліду моєї гіпотези. Припускаю, що вода нанесла первинні діаманти і в до тих місць, а там, сприяючі умовини тепла, допомогли їм. скристалізувати ся. Навіть бачимо, що більші діаманти лежать звичайно окремо, так, як колиб всі первинні даного покладу зібрали-ся разом, кристалізувались в один діамант.

А в який спосіб струї води дісталися до тих покладів, не можу вивчити і на сїм мабуть покінчу свою місію. З більшим вислідом доконав я дослідів на? скелями.\*\*.."

О нівночи Кипріян закінчив свій довгий лист і, погасивши лампу, заснув сном чесної людини.

Праця проганяє всякий сум; а до снів Кипрія-на закралися гарні віщунки, які казали йому не віддаватися одчаєви над нинішню невдачею і не тратити надії на кращу будучину.

ІУ.

Вендергарт-копальня.

-Муїу рішучо виїхати звдаєи —говорив до себе на слідуючий день в ранці Кипріян.-Місія моя

покінчена

і по відправі, яку одержав я від сього бруталного фар-мера, втратив я надію дістати руку Аліси. Треба бути відважним, треба бути муїдиною і не дати себе понижувати.

Без ваганя забрався Кипріян до пакування своїх апаратів в куфри і скрині, які служили йому за столи й шафки.

Працював пильно дві години, коли нараз крізь відчинене вікно долетів до нього дзвінкий голос Аліси, співаючої одну з найкращих пісеньок Мура п. н. "Остання рожа".

Кипріян підійшов до вікна і побачив Алісу, яка співала, йдучи до своїх улюблених струсів.

Цікаво було бачити, як струси, не дождаючи аж вйде до них, вже крізь огорожу простягали довгі шиї, дзьобаючи її клювом по руках і лиці. Не довго забавивши, Алїса вернула ся, співаючи знов свою пісоньку так гарно, що Кипріян, який досі' приглядав ся її з вікна, побіг за нею зворушений й кликнув: панно Алїсо І

— Ах, се ви пане Мере? Маєте мені\* щось сказати? — промовила дівчина, бачучи, що Кипріян мовчить.

— Бажав я попрощати ся з вами, панно Алїсо — говорив— дріжучим голосом Кипріян.

Алїса збентежилась.

— Ви виїжджаєте так ненадійно, і куди се? —спитала.

— До вітччини, до Франції — відповів Кипріян. — Задача моя вже покінчена, не маю що більше робити в Гріквеленді, тому моїм обовязком є вернути ся домів.

— Ах — так, дійсно, инакше й годї — відповіла уриваною мовою Алїса, не знаючи добре, що говорить.

Молода дівчина була тою вісткою страшно пририта; великі сльози нависли на її віях, запанувала однак незабаром нэд собою і, усміхаючись, говорила:

— Отже ви виїжджаєте і кидаєте свою чемну ученицю, заки вона успіла скінчити курс хемії? Хочете, щоби я, пізнавши прикмети кисня, ніколи не дізнала ся про азот? Се не гарно, пане Мере.

Під тими, жартівливим тоном, сказаними словами, скривав ся жаль так видимий по причині' його виїзду, що Кипріян мало що не кликнув: Просив я батька о вашу руку і саме, його відмова проганяє мене звідсіля.

В пору однак нагадав собі приречене, дане панови Веткінс і повздер-жав ся. В кождім случаю вважав однак, що намірений проект безпроводного виїзду є тепер неможливий до виконання. Рішив лишити ся.

— Якщо говорив я про виїзд, так не наступить він ще так скоро. Маю доповнити деякі нотатки і буду мати честь ще вас бачити. Тоді' поговоримо про лекції хемії, які так вас заняли.

Сказавши ті слова, відійшов нараз і як шалений побіг до своєї хати. Кинувши ся на крісло, поринув у задуму.

— Виречи ся сього любого, гарного єства, ізза недостачі марного металю — говорив сам до себе — і покинути боротьбу при першій перешкодї', цілком не доказує великої відваги. Чи не краще спробувати переломити перешкоди? Скільки то людий, яко копачі золота, здобуває від разу майно? Чи не можу я знайти діамант ваги сто каратів або відкрити цілком нові поклади? Без сумніву маю більше теоретичного знання, чим прочі копачі, чому однак знане не має допомогти до осягнення того, що інші здобувають при помочи важкої праці' і сліпого случаю?

А зрештою щож я рискую?

Навіть для моєї місії, думаю, не буде без хісна, коли сам візьму ся за лопату й спробую ремесла копача. А якщо мені' удасть ся здобути майно, побачимо, чи Веткінс не змінить тоді' думки і<— не відкличе своєї відмови. В кож-дому разі' добича варта труду.

Рішивши ся, Кипріян взяв за капелюх і удав ся до Вендергарт-копальні. За годину був вже на місці\*. В тій хвилі саме копачі збирали ся разом на друге сніданє. Кипріян приглядав ся з увагою постатям з обсмаленими лицями і питав себе в душі, яка з них моглаб йому уділити бажаних інформація. Нараз спостеріг Тому Стіля, добрягу гірняка з Ленкешайру, з яким вже кілька разів стрінув ся від часу спільної

подорожі. Йому вело ся мабуть добре, а пізнати се можна було по новій одежі та великому, шкіряному поясі.

Кипріян грішив поговорити з ним про свої наміри і пояснив йому в кількох словах о що розходило ся йому.

— Виарендувати "сі айм" (закіп) дуже легко, оскільки маєте відповідні фонди, відповів добряга гірняк. Саме біля мого є один свобідний. Має вартість 400 фунтів штер-лінгів, а ручу, що при помочі шістьох муринів можете в протягу тижня заробити 700—800 франків.

— Щож, коли в мене нема 400 фунтів ані муринів.

— В таким случаю купіть восьму або десяту часть закопу і працюйте сами, на се вистарчить 1000 франків.

— Се можна би зробити, однак позвольте поспитати, як ви починали, бо о скільки знаю, не було у вас готівки, коли ви тут приїхали.

— Так, приїхав я тут тільки з десятима пальцями і трьома мідяками в кишені. Однак пощастило ся мені! З початку працював я, яко спільник на вісімці, якої властитель волів сидіти в шинку чим працювати. Ми умовили ся, ділити ся добичею і я знайшов кілька більших камінів, особливо один, ваги 5 каратів, за який заплатили нам 200 фунтів штер. Відтак знудило ся мені працювати на сього лінюха і я купив шіснайцятку на свій рахунок. Однак тому, що находив я в нім тільки дрібні каміні, невеликої вартости, покинув я її по 10 днях і тепер працюю знов до спілки з одним Австралійцем в його уділі. В перших тижнях не заробили багато, ледви пять фунтів штерл.

— Якщоб мені удало ся купити недорого частину доброї копальні", чи хотіли-б ви працювати разом зі мною?

— Дуже радо, однак з застереженням, що кождий з нас задержить для себе се, що знайде. Кладу се услівє цілком не тому, щоб я не мав до вас довіря, пане Мере, однак завважав я, ідо все трачу при поділі. Яко бувший гірняк, знаю ся на роботі', і два рази більше камінів відібю чим инші.

— Добре, годжу ся на се.

— Ах — кликнув "нараз Тома — а можеб ми вина-няли один з закопів п. Веткінса, бо він в наслідок гостця, не може сам всіх пильнувати і думаю, ідо вам винаняв би на догідній умові.

— Не маю охоти з ним про се говорити, волю, щоб ви списали умову з п. Веткінсом, — сказав Кипріян.

— Дуже радо, якщо ви бажаєте собі сього.

По трьох днях умова була заключена силою якої, за ціну 90 фунтів штер., половина закопу ч. 942. переходила в аренду п. п. Мере і Стіль.

Кромі оплат, віднаємники зобовязали ся ще ділити свою добичу з п. Веткінсом і віддати йому після звичаєвого права, званого "КоуаНу", перші три каміні', ваги більшої як 10 каратів. Не числили ся з тим, чи можна буде найти такі каміні', однак годі\* знати, що сліпа судьба може вчинити. В кождому случаю був се добрий інтерес і п. Веткінс, попиваючи джін, говорив до Кипріяна із звичайною своєю щирістю:

— Щаслива думка була у вас, забрати ся до тієї роботи!

V.

Перша проба.

В ранці\* слідуєчого дня удали ся оба спільники до праці'. Уділ їх находив ся на самому березі' копальні\* і з тієї причини, по теорії Кипріяна, повинен був бути багатий в дорогі каміні\*. Шкода тільки, що був вже виексплюату-ваний, майже до 50 метрів глибини.

Праця копача є дуже проста. Відбиває він закованим дручком і лопатою невеликий простір камінистого ґрунту і відтак, при помочі дротяної линви, втягає на гору шкіряні ведра, повні землі\*.

Викопаний пісок Спільники ладували на тачки і звозили до хатки Томи, де, очистивши з більшого каміня, сипано його на сита з дрібними дірками.

Коли порох і пісок зістали відділені, дрібні камінці' висипувано на стіл, при якому засідали оба спільники і переглядали їх точно. Присували до себе камінці' бляшаними грабками, по розгляненю кидали їх під стіл, звідки по нагромадженю більшої скількості, виносили де небудь.

Сей точний розслід служив до сього, щоби не поминути діяманту, хочби найменших розмірів.

Як почували вони себе щасливими, коли цілодневна їх праця зістала нагороджена хоч малим вислідом, бо кілька разів стрічав їх завід!

Особливо Кипріянови не дописувало щастє.

Якщо поміж перебраними камінцями лучив ся діямант, так все майже Тома перший спостерігав його і забирав на власність. Першою добичею Кипріяна був малий камінець ваги Vs карата1).

Діямант чистий, без закраски, ваги I карата, цінить ся по ошліфованю 200 франків, а чим більший є камінь, тим вартість його збільшуєть ся в відношеню десятикратного побільшеня ціни. Якщо камінь однокаратовий є вартя 200 фр., так 10 каратовий 20.000 франків або сто разів більше.

Кристали 10 каратові, а навіть одно каратові, лучають ся дуже рідко, тому то так їх цінить ся. Додати ще треба, що діаманти знайдені в Гріквеленді мають жовтаву закраску, що зменшує їхню вартість.

Знайдене камінця, ваги 1/2 карата, є дійсно дуже малою нагородою за цілодневну працю, обурював ся в душі Кипріян; стільки заробив би я, управляючи рілю або пасучи череду. Однак не тратив ще надії, тієї нерозлучної това

1 Карат рівнаєть ся 4 гранам і відповідає вазі' 1/5 грама.

3

ришки кожного копача, що нині, завтра, вкінци в протягу місяця, знайде коштовний, великий камінь. Тома не звертав на ніщо уваги і працював витревало, як машина, раз пущена в рух-.

Спільники снідали разом під голим небом, споживаючи хліб та пиво; до обіду сідали разом з усіми копачами, а вечером, коли Тома йшов до білярдової салі, Кипріян прямував до п. Веткінса.

На фермі. Кипріян часто заставав Джемса Гільтона, великого хлопця з рудим волосем і дуже білої краски лицем, засіяним веснянками. Молодець сей мабуть дуже тішив ся ласками п. Веткінса, бо попивав з ним разом джін та курил простий, вонючий тютюн.

Панні Алїсі мусів Гільтон менше подобатись, бо з видимою неохотою слухала банальних компліментів, які говорив їй і пусого балаканя, яке вів з її батьком.

А Кипріян прямо не міг стерпіти його присутносте в тім місці і, часто здержуючи себе, утікав, пращаючи ся скоро.

— Щось сьогодні не в гуморі Француз — говорив тоді' п. Веткінс, моргаючи на Гільтона — мабуть діаманти не хочуть йому сами влізти у кишеню.

Гільтон на сей жарт вибухав голосним, простацьким сміхом. Кипріян утікав тоді' звичайно до старого чесного Бура, Якова Вендерґарта, який мешкав недалеко копальні\*.

Старик сей, якого прозвищем охрещено копальню, мав колись концесію на грунта., що занимали тепер копальні' Веткінса, який йому видер їх силою.

Вендерґарт, зруйнований тепер, мешкав в глиняній ліпанці' і заробляв на жите шліфуванем камінів, якого то ремесла навчив ся в своєму рідному місті' Амстердамі.

Копачі часто приносили до нього діаманти до ошлі-фуваня, а старому, який попередно був дуже зручний в своєму ремеслі', тепер що раз важче приходило ся працювати.

Кипріян пізнав його тоді, коли шліфував йому перший знайдений діамант і відразу дуже полюбив його. Радо заходив до старого, щоби побалакати з ним годинку або приглянути ся його роботі'.

В своїй простенькій робітні' з сивою бородою й лисиною на голові, вкритою оксамітною шапочкою, великими окулярами на довгім носі, серед дивоглядних знарядів і флящинок з загадочними течами, виглядав на альхе-міка з XV в.

Діаманти після вигляду, якого набирають по обробленю, носять назву: діаманту, розети, звичайного бри-лянту, подвійного, "Бгіолей"и і "роікісіс ие".

Підчас роботи Вендергарт був дуже говірливий і рос-казував займаючі історії про південну Африку, в якій вже від 40 літ перебував. Найчастійшою темою оповідань старого були патріотичні і личні кривди, яких він зазнав. Англійці були в його очах найбільшими лиходіями. Не можна сьому дивувати ся, говорив часто, що Американці' відорвали ся від них; се зроблять також незабаром Індії і Австралія.

Бо і який же нарід хотів би піддати ся такій тиранії?

— О пане Мере, колиб світ знав всі безправства, які, горді з своєї морської сили і богатства, Англійці поповнили і поповняють, не мала би людська мова досить обид-ливих слів, щоби ними кинути їм в очі!

Хочете дізнати ся, що вони мені вчинили? Слухайте і тоді осудіть, яка є їх справедливість!

Впевнивши ся, що Кипріян буде слухати його опові-даня, старий почав так розказувати:

— Уродив ся я в Амстердамі 1806 р. і там також вчив ся я свого ремесла. Дитячі літа провів я на Розі Доброї Надії, куди мої родичі виемігрували були від довшого часу. Були ми Голяндцями, гордими на своє походжене, коли Англія провізорично, як видавало ся, нас заанек-тувала! —

Джон Буль однак не пускає, що раз спіймав в пащеку і конгрес, який зібрав ся 1815 р. в Європі, узнав нас урядово підданими Великої Британії. Питаю вас, яким правом Европа мішаєть х-я до наших осель в Африці'?

Нехай турбуєть ся про своїх підданих англійських, однак ми не хочемо бути Англійцями!

В пересвідченю, що Африка є доволі велика, щоби нам запевнити независиму вітчину, покинули ми Ріг і подали ся на північ, в глибину дикого краю. Названо нас Бурами, себ то мужиками та піонерами.

Ледви що, важко працюючи, запевнили ми собі независиме ествуванє, вже англійське правительство підняло претенсію до нас, неначебми були англійськими підданими.

Се було причиною великої нашої еміграції в 1833 р. Знов покинули ми край управлений нами і забравши на вози домашну посуду і начиня, пустилися ми в глук пустині\*.

В тім часі простір краю Наталь був майже незаселений, бо кровожадний тамошній король Чака, справжній Аттіля зулюський, вимордував біля мільона людий. Дикий наслідник його Дінган дозволив нам однакож заснувати в своїм краю оселі, в місцевости, де тепер знімають ся міста Дюрбан і Порт Наталь.

Однак звісно було, що підлий Дінган задумує нас знищити, коли праця наша принесе плоди. Кождий отже узброював ся як міг і тільки завдяки надлюдській відвазі, відпираючи сотки напастий, при яких жінки і діти боролися біля нашого боку, прийшли ми в посіданє землі, зрошеної кривавим потом.

Ледви однак чорний деспот зістав нами приборканий, а вже губернатор Капштату присилає військo, щоби в імені англійської королевої обняти в посіданє край Наталь!

Не хотіли нас випустити з англійської опіки. Діяло ся се в 1842 р.

Инші наші земляки здобули в тім часі\* Трансваль, над рікою Оранж, де по завзятій боротьбі побити деспота, іменем Моселе Каце. І їм також Англійці без церемонії, на основі звичайного дневного приказу, забрали нову вітчину, коштом стільки жертв здобуту.

Пропущу всякі подробиці'. Боротьба тривала 20 літ. Ми усували ся все на північ, а Англія систематично простягала за нами свою захланну руку, немов за невільниками, які полишають ся власністю свого пана, хоч змінять місце побуту.

Вкінци, по кривавих боротьбах і невисказаних трудах, удало ся нам добути признане незалежності для Свободного Оранського Союзу. Проклямація королевої Вікторії з дня 8. цвітня 1854 р. запевнювала нам незалежність нашого краю і право самоуправи. Установили ми форму державну республіканську.

Знаменита шкільна наука, приступна для всіх верств суспільства, строго зберігана справедливість, могли служити за взір для країв, які вважали себе під зглядом цивілізації далеко висшими від нашої маленької держави, в південній Африці'.

Гріквеленд був частиною нашого краю.

Тут поселив ся я з жінкою і двома дітьми. Мій "крааль" себто загорода, обнімав простір копальні', в якій ви тепер працюєте.

В десять літ відтак поселив ся тут Джон Веткінс. Тоді' ніхто не підозрівав ще єствування діамантів під нашими ногами, доперва в 1807 р. розійшла ся вістка про се. Один Бур з над берегів ріки Гарт знайшов діаманти в глиняній стіні своєї хатини, а навіть в навозі струсів.<sup>1)</sup>

') Бур сей називав ся Джекобс. Якийсь Нікайрк, купець, відпочиваючи з своїм товаришем підчас подорожі в хаті Джекобса, завважав дивний камінь, яким діти бавили ся. Купив його за кілька су, а відтак продав за 12.500 фр сер Филипови Вудгузови, губернаторови Капштату. Камінь сей по обробленю післав властитель на виставу

Тоді\*, вірне своєму звичаєви, не шануючи договорів, ані прав, англійське правительство заявило, що Гріквеленд є його власністю.

Даремно республіка протестувала; бажали ми віддати спір наш під суд європейських держав — Англія віл кинула всяке посередництво і прямо обсадила край наш військом.

Можна було припустити, що благородні льорди збе-рігати-мутъ принайменше приватне майно, однак і се завело.

В тім часі' страшна пошесть забрала в мене жінку й діти. Був я так зломаний тим ударом, що не стало в мене сили шукати вітччини, вже семої з ряду, полишив ся я отже в Гріквеленді. Майже одинокий був я, що не піддав ся горячці гляданя діямантів. Управляв я і дальше яринний город, немов не знаючи нічого про єствуване копальні\* Дю Тоа Пан, віддаленої о кілька сот кроків від моєї хати.

Уявіть собі моє здивуванє, коли одного ранку побачив я мур з каменя, окружуючий обійсте, розвалений підчас ночі і відсунений на 300 метрів дальше на схід. А на його місци стояв пліт свіжо поставлений Веткінсом, обнімаючий мої ґрунти і сполучуючи їх в той спосіб з його ґрунтами.

На мою скаргу, сей лиходій відповів сміхом, а коли загрозив я йому судом, радив, щоби я, як найскорше удав ся до него.

В тиждень відтак загадка стала ясною для мене. Ґрунт видертый мені Веткінсом мав діямантові поклади. Коли Англієць зміркував про се, удав ся до Кімберлі, щоби копальню урядово записати на своє імя.

Отже запізвав я його. О, щоб ви ніколи не дізнали ся, пане Мере, що се коштує позивати кого в Англії! Поволи тратив я конї, воли, вівці, знаряди, вкінці' й одежу, щоби

в Парижі в 1867 р., де знайшов він почесне місце поміж иншими дорогими камями. З тієї пори видобуваєть ся з піль Гріквеленду діямантів річно за 32,000.000 фр.

годувати ті п'явки, які сповняють уряди атторнеїв, шеріфів і т. д. Вкінці по році\* всякої крутанини, даремних дождидань, справа рішила ся. Я програв процес і був зруйнований до нащадку!

Присуд звучав, що мої претенсії неоправдані, а особливого відграничення наших посіlostий суд на разі' не є в силі" доконати. А на будуче постановляє граничну лінію під 25° на захід від Грініч.

Простір положений на захід від тієї лінії має належати до Джона Веткінс, а східний до Джекобса Вендер-гарт. Тим самим копальню признано Веткінсови! Однакож, неначе через Божу справедливість, на перекір судовим присудам, копальню до нинішнього дня називають Вендер-гарт-копальня!

Ну, признайте тепер, чи не маю рації, кажучи, що всі Англіїці злодії? — кінчив свої, на жаль аж надто правдиві оповідання старий Бур.

VI.

ЗвиЧаї в таборі.

Оповідане старого Бура не зробило приємности інжі-нерови. Призвичаїв ся він бачити у Веткінсі будучого свого тестя, а із оповідання Вендергарта не виходив він в надто гарнім світлі.

Щоби погодити ті суперечности, Кипріян сказав собі, що старий, в наслідок своєї нещасної долі, став маняком і мабуть в дуже чорних красках змалював Веткінса. А Веткінс, коли йому інжінер згадав про Вендергарта, розсміяв ся голосно і, піднімаючи вказуючий палець до чола, дав до пізнання, що в голові старого не конче всьо в порядку. Під вражінем відкритих діамантових піль уроїв собі, що вони його власністю, а прецінь і суд не відкинув би його претенсій, не маючи до сього основи.

Так і Кипріян думав, шукаючи оправданя, що по оповіданю старого шліфiра пристає ще з Веткінсом.

Радо також заходив Кипріян до другого сусiда копальнi, Бура, Матвія —Преторіюсз, бо у нього мiг приглянути ся давньому способови житя Бурiв, перед прибутем копачiв до сього краю.

Матвій був загально звiсний населеню копальнi, тому, що був незвичайно грубий. Йому важко приходило ся ходити, тому пересиджував цiлими днями в великому фотелi спецiально зробленiм для нього а до шинку приїзджав на тростиновiм вiзочку, який тягнув великий струс.

Сила мязiв тих птахiв є загально звiсна i струс Матвія без труду майже возив свого грубого пана.

Матвій Преторіюс приїзджав звичайно до табору тiльки iзза продажi ярин i, полагодивши се, сейчас вертав до себе, бо переслiдувано його в таборi страшно, знаючи, що був великим боягузом. Копачi забавляли ся, лякаючи бiдного Бура незвичайними вiстками, як пр. про сподiваний напад Зулiв або Бассутiв, або читали в його присутностi часоїись, в якiй находив ся проект закона, щоби кождий горожанин, який важить бiльше, чим 300 фунтiв, був караний смертю. Росказувано в кiнци, що бачено скаженого пса на дорозi до Дрiзфонтайн, якою саме Матвій мав вертати домiв.

Найбiльшу однак трiвогу збуджувала в нiм можливiсть вiдкритя дiямантiв на його ґрунтах. Бачив вже в своїй уявi, "як ненаситнi люди" нiвечуть його поля яриннi i видирають в нього важко запрацьовану землю! Англiйцi без сумнiву знайдуть якийсь законний викрут, щоби доказати, що поля тi належуть до них.

Не мiг отже їсти нi\* спати, коли побачив случайно недалеко своєї ферми "рго8рес1еиг"а1)l а помимо сього бурiв щораз бiльше.

' ) Так називають людей, які займають ся відшукуванем дія-мантових покладів. 4

Одним з його найзавзятїйших противників став ся Ганнібаль Панталяччі. Італійцєви сьому, мабуть знаменито вело ся; трьох Кафрїв працювало в його копальні' і він самий величав ся великим діямантом, який носив місто спінки при сорочці\*. Незабаром Ганнібаль відкрив слабу сторону Матвія і стрівожив його чимало, пробуючи лопатою хоч раз в тиждень ґрунта довкола його ферми. Поля фармера находили ся на лівому березі ріки Вааль, на алю-віяльних верствах і мабуть мали в собі діяманти.

Щоби своїй жертві тим більше дошкулити, Панталяччі робив свої удавані розсліди все в місці, яке було видко з вікон ферми. Часто також брав кількох товаришів, яких ся комедія також чимало бавила.

Можна було бачити товстого фармера, як сидів схований за фіранкою, на пів скостенілий з тривоги і слїдив рухи копачів, щоби, на случай яких підозрілих намірів з їхньої сторони, сейчас утічи. В тій ціли держав він струса все запряженого у двоколїсницю, де також мав трохи поживи. Даремно тільки розказував про ті приготованя, побуджуючи тилі жартунів до нових жартів.

— Утїчу тоді до Бушменів! — говорив Матвій — я провадив з ними перед роками торгівлю слоневою костою і впевняю вас, що сотню разів краще є проживати серед диких людей, лївів та шакалів, чим поміж ненаситними Англїйцями.

Другою жертвою вигадок Неаполітанця був Китаєць Лі.

Сей також поселив ся в Вендерґарт-копальні і розвів там пральню. Звісна річ, що сини небесного царства розуміють ся дуже добре на праню.

Червоний його куфер, який підчас спільної подорожі так зацікавив Кипріяна, містив в собі цілі гори мила, соди, фарбки, щіток, а вистарчало се для інтелігентного Китайця, щоби спробувати щастя в тім краю.

Кипріян мимоволі' усміхав ся, стрічаючи його з кошем біля, яке відносив своїм клієнтам. Так само, як давнійше, гнівали його жарти, вистроювані Китайцями Ганнібалем. Раз вливав йому чорнило до балії, то знов зачіпав шнури проти його дверей, щоби він, виходячи, перевертав ся. Іншим разом прибивав його до лавки, вбиваючи цьвяхи крізь блюзу. Де тільки стрінув його, так частував п'ястуками й ганьбив останніми словами.

Так бавили ся в таборі. До ріжнородности життя причиняли ся ше події, коли кого з працюючих Кафрів, підо-зрівано о крадіж діаманту. З диким вереском відводили його копачі цілою громадою до судді\*, не жаліючи по дорозі' п'ястуків. Судді' рідко коли уневинняли кого, до сього видавали присуди скорше, чим вспів би хто з'їсти чвертку помаранчі, Обсипаної солею, улюбленю їжу в тих сторонах.

Присуди були звичайно такого змісту: 20 днів примусової праці' і 20 ударів з "cat of mine tails" с. є котом о 9 хвостах. Є се рід тріпачки з ремінними гудзами, якою ще в великій Британії послугують ся до битя невільників. Ще тяжче карано тих, що укривали крадену річ. Пізнав се на собі Вард, Американець, той самий, що разом з Кипрія-ном приїхав, а теперішній властитель гостинниці. Купив він одного дня від Кафра діамант, не знаючи, що закон збороняє Кафрови мати діамант та винаймати копальню.

Ледви що вістка про се розійшла ся, коли товпа кинула ся на безборонного і булаб його без сумніву повісила, колиб не відділ кінної поліції, який на його щастє саме над'їхав.

Дикі бійки були також не рідкістю в тому збіговищу, зложеному з представників всяких рас.

Мабуть пристрасти не булиб так розбурхані, якщоб кождому з них удало ся сповнити надії, з якими тут прибув.

Мімжтим на одного щасливого, який знайшов майно, числено сотки нуждарів, які тратили здоровлє й привезені з собою гроші.

Боротьба була подібною до гри в карти, тільки тут місто зеленого столика, була копальня а місто золота, кидано в гру здоровлє і важку працю.

Щасливих грачів було дуже мало в Вендергарт-копальні і Кипріян почав бачити, що не зробить майна, якщо не зайде яка зміна в його праці\*.

Одного дня стрінув інжінер Кафрів, поспішаючих до копальні', які шукали занятя. Бідолахи отті походили з гір, властивого краю Кафрів, що граничив з краєм Бассутів.

Йшли вони довгі дні' вздовж ріки Оранж, нужденно прокормлюючись знайденими по дорозі' корінцями, ягодами і саранчею; були вони більше подібні до кістяків, чим до людей. Ніхто не нанимав їх до праці" і сиділи бідняги гуртком біля дороги, не знаючи, що з собою вчинити. Кипріяна зворушила їхня недоля. Казав їм з недалекої гостинниці принести зупи з муки кукурудзяної, трохи сушеного мяса і кілька, фляшок. рому.

З великим 'вдоволенєм глядів, як кинулись вони на їжу, а подабали вони на тих, що, заблукавшись на морі, 14 днів нічого не їли. Проковтували їжу з такою жадобою, що по хвилі' треба було їм забрати решту, бо певно сами не перестали би їсти.

Тільки один мурин, наймолодший, о інтелігентнім вигляді', їв помірковано і тільки він, підійшовши до Кип-пріяна, узяв незручним рухом його руку і поклав її собі на кучеряву голову, на знак подяки. Інші не подумали про се.

— Як називаєш ся ? — спитав Кипріян, захоплений поступком хлопця.

Мурин, розуміючи дещо по англійськи, відповів сейчас:

— Матакіт!

Миле та побуджуюче довіре лице хлопця навело Кипріяна на думку прийнята його яко робітника до своєї копальні\*.

— Чи прийшов ти тут за роботою? — спитав дальше хлопця; Матакіт відповів притакуючим рухом голови.

— Хочеш в мене працювати ? дам тобі їсти, пити, знаряди до праці\* і 20 шілінгів місячно.

Була се звичайна платня і Кипріян знав добре, що більше Матакітови не мрже обіцяти під загрозою стягнення на себе гніву цілого табору. Постановив однак потайки додати до тої марної заплати одержувану звичайно Кафрами.

Матакіт, місто відповіді, розсміяв ся весело, при чім блиснули два ряди гарних зубів і поклав собі вдруге руку Кипріяна на голову.

Умова була заключена.

Кипріян завів Матакіта до своєї хатини і, винявши з куферка пару полотняних сподень, вовняну сорочку і старий капелюх, жертвував се всьо здивованому Кафрови.

Одержати так гарну одержувану сейчас по прибуттю до табору, се перевишало найсміливіші мрії Матакіта; тому й тішив ся він, сміючи ся й підскакуючи по кімнаті, як дитина новою забавкою.

— Матакіте, ти виглядаєш на доброго хлопця і бачу, що розумієш дещо по англійськи, чи не вмієш говорити ? — спитав знов Кипріян.

Хлопець заперечив кивненєм голови.

— Ну, якщо хочеш, можу учити тебе по французьки, сказав Кипріян.

Не тратячи часу, забрав ся він до першої лекції із своїм учеником, називаючи йому імена і назви предметів першої потреби і приказуючи йому їх повторювати.

Матакіт виказав незвичайний талан, легко розумів і знамениту мав память.

По двогодинній науці знав вже назви около сто предметів і доволі добре їх вимовляв.

Молодий Кафр мусів перший тиждень посвятити на відпочинок по томлячій подорожі, щоби набрати потрібної сили до праці. Час той зістав ужитий на науку з таким вислідом, що при кінци тижня Матакд міг вже, хоч не дуже добре, висказувати свої думки.

Кипріян намовив його розказати йому історію цілого свого життя.

Не була вона довга. Матакіт не знав назви свойого рідного краю, знав тільки, що лежить по тамтому боці гір, де сонце сходить. Росказував також, що родичі його ведуть жите дуже нужденне і з тієї причини прилучив ся до громади, яка рішила виемігрувати, щоби шукати щастя на діамантових полях.

Чого він тут надіяв ся ?

Червоного плаща і десять разів по десять срібняків І Більш нічого!

А що зробити з тими скарбами? Ну, купить сей червоний плащ, стрільбу і набої; верне до свого "краалю", там купить собі жінку, щоби управляла для нього поле кукурудзяне, а він, такий богач, займе мабуть визначне становище поміж своїми земляками, може стане начальником навіть! Всі заздріти-муть йому збруї, плаща і великого майна, аж вдоволений славою, в пізній старости, відійде до своїх предків.

Кипріян, слухаючи оттих невеликих бажань, задумав ся глибоко над питанєм, чи полишати дикого в його щасливій несвідомости, чи, поширивши круг його думок, вказати йому висші ціли, від здобуття червоного плаща і старої стрільби.

Питанє се розвязав сам Матакіт. Бо ледви що почав сяк так говорити по французьки, показав таку цікавість і охоту до науки, що Кипріян мав багато роботи, щоби відповісти на ріжні його питання.

Питав ся і питав ся він без упину. Крім назви бажав пізнати походженє і ціль кожного предмету. Супроти такої охоти, інженер рішив ся учити його писати і читати.

Здивувана його таланом і охотою, п. Алїса радо підняла ся переказувати з ним завдані йому лекції. Переказував він їх собі зрештою без упину, говорячи сам до себе цілими днями, так підчас роботи на дні копальні', як при витяганю відер з землею або перебираню каміня.

В наслідок його просьби прийняв Кипріян ще одного Кафра, з тот самого племени, також талановитого і роботящого, іменем Бардік.

Прийняте нових робітників принесло щастє інженерови. Одного дня найшов він діамант, ваги 7 каратів, за який купець Натан дав йому 5.000 франків.

Був се добрий інтерес і колиб Кипріян працював в звичайних условинах, почував би себе певно вдоволеним, одник не був ним.

— Якщо я що другий чи третій місяць найду камінь тої величини, чи се хоч на крок наближить мене до мета, до якої прямую? Ні! Не сім каратів мені потрібно, а 1000 їм подібних, щоби позискати руку п-ни Веткінс.

Так роздумуючи, йшов Кипріян одного вечера дорогою, що вела до його помешканя, коли нараз пристанув переляканий, побачивши всякого чоловіка на дишлю дво-колїсницї, стоячої біля стїни хатини.

Страшний се був вид! Коли перша трїзога проминула, Кипріян почув живе спочутє до нещасного Лі, бо він се висїв на дишлю з обкрученою довкола джї косою.

Кипріян скоренько відрізав нещасливого й зложив його на землі'. Тут доторкнув ся його грудий, наслухуючи, чи в Китайця бєть ся серце.

Жив ще, незабаром розкрив очі і зітхнув легко. Черти лиця Китайця полишились й надальше нерухомими і дивно, не видко було на них анї болю ні тривоги; виглядав так, немовби пробудив ся по короткій дрімотї\*.

Кипріян подав йому склянку води змішаної з оцтом.

— Можете вже говорити? — спитав його. Лі кивнув головою.

— Хто вас повісив?

— Я сам — байдужно відповів Китаєць.

— Як се, сам? — Отже хотїли ви поповнити самовбїй-ство? І з якої се причини, нещасний?

— Для Лі було за горячо, Лі був не в гуморі — відповів Китаєць, закриваючи очі, щоби уникнути дальшого допиту.

Тоді доперва завважав Кипріян, що говорив з Китайцем по французьки, спитав його отже, чи звісна є для його крім французької, також англійська мова?

Китаєць притакнув.

— Ваші причини самовбійства є надто марні — сказав поважно інженер — хтож се вбивається з причини спеки: Я заложив би ся, що тут Панталаяччі входить в гру!

— Дійсно, хотів мене позбавити коси — potwierдив Китаєць — мабуть в тих днях виконав би свій намір.

Говорячи се, спостеріг свою косу в руках Кипріяна і пересвідчив ся, що страшний удар, якого найбільше лякав ся, вже досягнув його.

— О, пане, і ви се мені' вчинили? — крикнув болючо.

— Мусів я, щоби вас врятувати, нещасний приятелю— відповів Кипріян — однак заспокійтесь, ми не в Китаю, а в тім краю недостача коси не позбавить вас пошани.

Китаєць був так переляканий тією ампутацією, що Кипріян лякав ся, щоби знов не заподіяв собі що лихого, отже намовив його, щоби переночував у него

Лі згодив ся. Усівши відтак біля інженера, вислухав спокійно довгої проповіді Кипріяна, а скріплений склянкою горячого чаю, згодив ся на просьбу інженера розказати йому дещо з свого життя.

Уроджений в Кантоні', був учеником в одному англійському торговельному домі, відтак виемігрував до Цей-льона, звідси до Австралії, а вкінци до Африки. Ніде не пощастило ся йому. Пральня в таборі не оплачувала ся краще від двацяти інших інтересів, які вів

давнійше. Найбільшим однак нещастем були для нього переслідування Панталаяччія; колиб не він, булоб йому сяк так велось в Г'ріквеленді. Щоби раз уникнути тих переслідувань, постановив позбавити себе життя.

Кипріян нагодував бідолаху, обіцяючи також оборону проти Італійця і дав йому до прання тільки біля, скільки на разі міг знайти. Рівночасно вилічив його з забобону, що до коси, сказавши йому, що шнурок висільника приносить щастє і тим самим лиха судьба, яка переслідувала його, від тепер не має сили над ним, бо він має свій шнурок, себ то косу в кишени.

— Ну, принайменше Панталаяччі не буде міг мені його відтяти — потішав себе Китаєць.

Та справді\* китайська сентенція вилічила остаточно Лі.

VII.

Катастрофа.

Минуло два місяці', а в копальні' Кипріяна не знайдено ані одного діаманта. З кождим днем праця копача ставала йому що раз більше відражаючою, бо вважав її прямо за газардну гру, коли не мож винайняти великої копальні і поставити в ній до роботи 12 Кафрів.

Одного ранку Кипріян вислав Матакіта і Бардіка з Томою до копальні, а сам полишив ся дома, щоби відписати на лист Фарамона Варта.

Приятель інжінера був дуже вдоволений своїми пригодами ловецькими. Вспів він до тої пори вбити 3 льви, 16 слонів, 7 тигрів і безконечне число антілоп і жираф, не вчисляючи дрібної звірини. А кінчив лист візванєм, щоби Кипріян кинув поганий Г'ріквеленд і взяв участь в про-гульці до Лімпопо, з якої обіцявав собі багато приємности.

Інженер читав саме в друге сей лист, коли відозвав ся великий гук, а за ним крик в таборі. Катастрофа! — лунало з усіх сторін.

Кипріян побіг до копальні і на перший погляд зрозумів, що стало ся. Велика стіна одної з доріг, що мала біля 60 ш висоти і 200 м довготи, зарисувалась через середину, творючи глибоку щілину. Всьо, що в часі катастрофи находило ся на її поверхні, люди, бочки, буйволи, упало на дно, присипане тягарем землі!

На щастє більшість робітників не почала ще роботи, в противному случаю половина населеня булаби погребана під землею.

Першим питанєм Кипріяна було, де находять ся його товариші, однак в тій хвилині побачив Тому Стіля, який стояв серед робітників, розправляючих про катастрофу.

— Де є Матакіт? — спитав інженер.

— Бідний хлопець лежить на дні\* — відповів Тома, вказуючи рукою на горбок, який утворив ся над копальнею. — Ледви що зійшов, як почало ся усуване землі\*.

— Та-ж треба його рятувати! може живе ще — крикнув Кипріян.

Тома кивнув заперечуючо головою.

— Сумніваю ся, а остаточно 10 людей мусіло би три дни працювати, щоби яму очистити з землі\*.

— Се ніщо не значить — говорив рішучо Кипріян — не можна полишити закопану живцем людину, без зробленя усього, що лежить в нашій силі, щоб його вирятувати.

За посередництвом Бардіка звернув ся інженер до громади Кафрів, обіцяючи по 5 шілінгів денно кожному, хто схоче працювати над очищенем копальні\*.

30 Кафрів, заохочених високою заплатою, не тратячи часу, узяло за лопати і тачки; до них прилучило ся також кільканайцять білих, яким жаль зробило ся засипаного.

Тома і Кипріян кермували так енергічно роботою, що вже до півдня відкинено кілька тон піску й землі\*.

О 3-ій годині' Бардік крикнув, бо завважив під своєю лопатою вистаючу чорну ногу!

Збільшено енергію і по кількох хвилинах відкопано тіло Матакіта.

Нещасний Кафр лежав на хребті, мабуть не жив вже.

Дивним случаем відро, яке носив, засунуло ся йому на голову мов-шапка.

Се звернуло сейчас увагу Кипріяна і збудило в нім надію, що завдяки тому, Матакіт може зістав врятований: приказав отже сейчас перенести його до хати, де положено його на стіл і сильно розтирано.

Довгий час тіло Матакіта було здеревіле, лице сине, а шкіра холодна; однак дужі руки Томи так щиро його терли, що незабаром температура тіла підняла ся, а дрож почала перебігати по чорній шкірі. Незабаром відозвало ся сильне пчихнене і Матакіт розкрив очі!

— Урра! Урра! — крикнув облитий потом Тома, перестаючи його натирати. — Погляньте, пане Мере, як вий сгискає в руці грудку землі', не хочючи її попустити.

Інженер мав на голові пильніші діла, чим займатися дрібницею. Влив в уста врятованому ложку рому, завинув його в простирало і кількох Кафрів занесло його до хати, на ферму Веткінса. Там поклали його на ліжку, а Бардік напоїв ще його гарячим чаєм. За хвилину нещасний заснув. Був врятований!

Кипріян почув велике вдоволене, яке приходить звичайно по сповненню доброго діла, і коли інші скріпляли себе в гостинниці по тривозі і вихиляли безконечну кількість чарок за здоров'я Матакіта, він полишив себе в хаті, сидячи біля мурина, як батько біля хорого сина.

Печаливість ся мала жерело в привязанню, яке за час шести тижневої служби Матакіт успів собі виробити. Інженер прямо був очарований інтелекцією, пильністю та невгамованою охотою до науки, як також природним таланом дикої дитини природи.

До сього Матакіт був безконечно привязаний до Кипріяна. Одна тільки хиба затемнювала його вдачу, а саме, молодий Кафр не знав різниці поміж своїм і чужим.

Нещасний Кафр лежав на хребті", мабуть не жив вже (стар. г>о.).

Може бути, що ся хиба походила з загально прийнятої привички в краю, де виховав ся, однак Кипріян гостро картав його, скільки разів спостеріг, що він забрав яку дрібницю.

. Виспавши —ся, Матакіт. збудив ся здоровим так, начеб ніщо не стало ся.

Росказав, як підчас усунення землі' ведро залізло' йому на голову, творючи над ним рід даху, який на хвилю захоронив його від засипання. Почував однак, що в наслідок недостачі воздуха незабаром задусить ся і старав ся віддихати як міг найповільнійше.

По кількох хвилинах попав в гнітучий сон і що відтак з ним стало ся, вже не знає.

Кипріян не дозволив йому багато говорити, приказуючи дальше спати і заспокоєний, що до його стану, пішов на ферму.

Молодий інженер почував непереможну потребу поговорити з Алісою про події дня і розказати про зростаючу у нім відразу до ремісла копача.

— Наражувати людське жите для здобуття кількох марних діамантів, видасть ся мені' негідним. А ви як на се задивляєтесь, панно Алісо? — спитав дівчину.

— Мене вже від давна дивує, що ви, інженер і учений, могли згодити ся на ведене такого житя! Чи се не злочин, з огляду на науку, тратити час на працю, яку кождий Кафр краще виконає від вас? Якщо вже конче забажало ся вам діамантів, так чому вже краще не глядаєте їх на дні' вашої реторти? Се булоб принайменше гідне ученого хеміка!

Аліса говорила се з таким запалом і вірою в науку, ідо її слова зробили вражіне на Кипріяна. А може дійсно, булоб се можливе? Спосіб твореня діамантів, уважаний перед столітем за утопію, є вже сьогодні науково роз-в'язаний.

Фремі і Пайль в Парижи творять рубіни, смарагди і сафіри, кристалізуючи ріжно закрашену глину. Мек Тір в ГЛЄЗГОВІ і Дж. Беллен-Тайн Генней вже в 1880 р. одержали дорогою хемічною кристалки вугля, які мали всякі прикмети діаманту, тільки сю одну хибу, що коштували далеко дорозше, чим природні діаманти бразильські, індий-ські або з Гріквеленду. Якщо однак наукове розв'язанє якоїсь проблеми наступило, приміненє його до промислу звичайно скоро іде за тим. Так отже чому не маю підняти ся тієї задачі? Всі учені, яких проби в сім напрямі досі показали ся даремними, були се теоретики, книжкові молі, не показуючі носа поза свою лябораторію! Не досліджували вони діаманту на місці

його повстання, що так скажу, в його колиці! Можу покористуватись їх теоретичною працею і получить її з моїм досвідом. Добував я діамант власною рукою з покладу, розсліджував як найстараннійше терен, на якому находить ся. він. Якщо останні перепони можуть бути усунені, мені се повинно удати ся!

Через цілу ніч не закрив ока, віддаючи ся думкам над постановленим наміром, який вважав за можливий до здійснення.

Вкінці рішив ся. Слідуючого ранку сказав Томі, що дальше в копальні не буде працювати.

Відтак замкнув ся в лябораторії, щоби обдумати плян нової праці.

VIII.

Велика проба.

Працюючи останній рік над розпускаємістю тіл ціпких, Кипріян завважав, що деякі тіла, нероспускаємі в воді, як пр. кремінь, розпускають ся однак ' в парі водній під сильним тисненем і при високій температурі.

Се викликало в нього думку, чи не можнаби одержати газового тіла, щоби в нім розпустити вуголь і тим способом довести його д(7скристалізованя. Кількатижневі досвіди ведені ним, не дали однак на жаль, ніякого висліду. Всякі анальогії довели Кипріяна до здогаду, що діамант можна витворити подібним способом, як витворюють сірку в соль-фаторах.

Бо мабуть в верстві землі, де находить ся діамант, разом з водою і аллювіяльними покладами проникає болотний газ, який повстає із сполуки водня з вуглем. Чи отже не є можливе, щоби окисане водня в

сполуці" з частинним окисанєм вугля спричиняло кристалізацію сього останнього, себто витворене діаманту?

Хемік забрав ся до роботи.

З дна копальні' добув скількість землі', яку вважав за найвідповіднійшу до свого досвіду, змішав її з одним тов-щем і наповнив нею сталеву руру, довгу на пів метра, маючу 8 ст. в промірі. Заткавши один кінець рури, влив в неї 2 літри води, вкинув кілька кусників міді а відтак доповнив її болотним газом. Замкнувши сильно отвори, казав герметично залютувати оба кінці' рури металевими корками.

Апарат був готовий і треоа було його тепер піддати діланю дуже високої температури. В тій ціли всадив руру до печі, в якій через два тижні' мав бути піддержування сильний вогонь, щоби витворити можливо найвисшу температуру.

Матакіт був вже майже здоровий. Приглядав ся він з великою цікавістю оттим приготованям, а дізнавши ся. що тут розходить ся о витворене діаманту, бажав горячо причинити ся до осягнення доброго висліду.

Йому також поручено піддержувати безвпинний вогонь під печею.

Важко уявити собі, скільки часу заняли приготованя до того досвіду. В добре уладженій лябораторії праця ся заняла би дві години часу, однак в тій пустини Кипріяна стратив три тижні', заки міг менше більше докладно виконати свій намір.

Завдяки обставинам, що в Кімберлі знайшов случайно стару гармату, з якої руру продано йому і потрібну скіль-кість камяного вугля, бо в цілім місті' не було його більше над 3 кірці, поборов всі' перепони і коли вперве розпалено вогонь, Матакіт кляв ся, що не дасть йому погаснути перед часом.

Взагалі' хлопець був гордий з своєї ролі" паляча і дуже поважно брав свою роботу в лябораторії. Товариші його в наслідок того занятя вважали його чарівником і часто радились його в хворобах.

Кипріян сміяв ся, гляючи на поважний вид, з яким Матакіт плів всякі дурниці, однак Кафри відходили цілком вдоволені з уділюваних їм рад. Часто знова молодий Кафр був веселий як дитина, особливо, коли находив ся в товаристві ЛГя. Гаряча приязнь звязала отті два єства, так чужі собі походженєм. Говорили з собою по французьки і почували живу вдяку для інжинера, який кожного з них врятував від неминучої смерти. Подив і услужність, яку оказу-вали вони "батькови", бо так його Матакіт і Лі називали, була тим милійшою для Кипріяна, з огляду на прикрости, яких чимало зазнав в тім часі'.

Пан Веткінс, як здавало ся, бажав серіозно віддати заміж дочку і ферма роїла ся від кандидатів до руки Аліси.

Не тільки Дžeme Гільтон заходив тепер що вечера, але уся молодіж з копальні', якої добре поведженє в копальні,, уповажнювало до соперництва о руку Аліси.

Німець Фрідель і Італієць Панталяччі належали рівнож до сих вибранців, бо вважали ся вони за найщасливіших копачів в Вендергарт-копальні. Признане, яке звичайно йде в парі з щастєм, не завело їх ні в копальні', ні на фермі. Німець був ще більше певний себе, маючи в кишені\* кілька тисячів фунтів, а Ганнібаль перемінив ся в першого еле-ганта в таборі. Богато перстенів, ланцюшків і елегантна біла одіж, місто прикрасити, унагляднювали ще більше негарність його стати. —

Смішні були його заходи, щоби прииодобатись п. Алісі і уходити супроти неї за жартуна. Панна Веткінс, не знаючи цілої моральної погані' сього єства, трактувала його так як інших, —з холодною чемністю, належною гостеві її батька.

Однак гордість Кипріяна дуже терпіла, бачучи Алісу в такому оточенні. Утікав отже часто вже в половині вечера до робітні і, не будучи певним успіху своєї проби, не сказав про неї своїй приятельці'.

Панна Веткінс знала тільки, що, йдучи за її радою, звернув ся на ново до своїх хемічних дослідів і була з сього дуже вдоволена.

IX.

Несподіванка.

Вкінці прийшов день, в яким мав бути звісний вислід досвіду. Від двох тижнів вогонь погашено, щоби печ, охолоджуючи ся повільно, витворила відповідну температуру до скристалізованя вугля.

Чи однак дані условини були відповідні? Кипріян належав до людей, найменше довіряючих своїм силам. Серце інженера било ся 120 разів на мінуту, коли приступлено до відбиваня глини, оточуючої печ. Глина ствердла, як цегла, ставляючи завзятий опір, вкінці відслонено сталеву руру. О, пробіг! Рура трісла! Розвіяли ся всі мрії

О щастю, славі і богацтві! Під сильним тисненем пари

І болотного газу рура, хоч мала стіни грубі на 5 сш. трісла як склянка! Тільки заходів, тільки трудів — ось що вийшло з сього!

Кипріян не почував би себе так упокореним, колиб його апарат видержав принайменше вогневу пробу. Що в середині рури нема скристалізованого вугля, про се вже тепер не сумнівав ся, однак цікавість хеміка казала йому оглянути сю середину.

На кождий случай глінка, якою виповнив руру, повинна була перемінити ся в камінь, здогад був влучний; тільки се дивувало Кипріяна, що кусень скаменілої глини, кулис-того вигляду, відорвав ся і лежав

окремо від іншої, яка пристала до стін рури. Інженер дістав легко крізь отвір рури кулю, величини помаранчі, чорно-червоною фарби і цікаво оглянув її в руці. Пересвідчився, що була вона дійсно частиною глини, якою виповнив руру і саме хотів кинути її в кут робітні, коли зацікавив його її порожній звук, подібний до горшка. До цього щось брязчало в ній, як камінець в замкненім збанку.

— Справдішна скарбонка, жартував Кипріян, який під загрозою кари смерті не міг би пояснити повстання тої кулі. Цікавість огорнула його, що в тій кулі могло знаходитися і, взявши молоток, розбив її одним ударом.

Дійсно була це скарбівниця, в якій знаходилися великі скарби! Ні, годі було сумніватися, що до роду каменя, який лежав перед Кипріяном!

Був це без сумніву діамант, подібний цілком до тих, які знайдено в копальнях, однак великанського об'єму, мабуть досі не баченого! Бо прошу подумати: діамант об'ємом перевищував куряче яйце, з вигляду подібний до бульби, а важив хібаць 300 грамів.

— Діамант!... штучний діамант — говорив до себе пошепки остовпілий Кипріян. — Отже я відкрив спосіб виробу його, попереміж з рурою.

— Отже я багатий!

По хвили знов огорнув його сумнів.

— Ні, це неможливе, це ілюзія, привид — повторяв борючись із зневірою.

Треба пересвідчитися про правду! Безконечно владуваний, вибіг Кипріян — як колись Архімед з купелі, де відкрив свій закон — без капелюха і влетів до хатини Якова Вендергарта. Застав старого шлі-фіра, пробуючого вартість каменя, який приніс йому саме купець Натан.

— Ах і ви "тут, саме сього мені треба. Глядіть панове, що приніс я і скажіть, що се?

Поклав камінь на стіл і, схрестивши руки, станув нево-рухаючись. Натан перший взяв камінь і, побілівши з вра-жіня; подав його Вендерґартови. Сей оглянув його на усї боки, поставив під скло і сказав спокійно:

— Є се найбільший діамант з єствуючих досі' на світі'.

— Так, найбільший — повторив Натан. — Чотири або пять разів більший від Ког-і-нора, званого "Горою Світла", гордині' англійської королівської скарбівниці', який важить 170 каратів. Два рази так великий, як "Великий Могол" найбільший із звісних досі' діамантів, який важить 280 каратів — додав шліфір. — Чотири або пять разів більший від діаманту російського царя, який важить тільки 93 карати — відозвав ся знова Натан.

— Сім разів або і вісім більший від "Регента" фран-цуського — додав Яків.

— Двайцять до трийцять разів більший від дрезденського діаманту, який важить 31 каратів — говорив дальше Натан, додаючи, що по ошліфованю буде важити біля 400 каратів, а його вартість прямо годі обчислити!

— Чому — спитав Яків, який не горячкував ся, як Натан — Ког-і-нор оцінюють на 30 мільонів франків, "Великий Могол" 12 мільонів фр., діамант царя 8 мільонів, а "Регент" 6 мільонів. Після тої оцінки діамант тієї величини, що сей, повинен бути варта що найменше 100 мільонів франків.

— О, се залежить ще від його рода й краски, додав Натан з купецькою прозорливістю.

Якщо є чистої води, без закраски, то дійсно нема для нього ціни, якщо однак є жовтавий, як всі діаманти Грі-квеленду, то ціна його багато буде меншою. Дійсно, не знаю, яка краска булаб кориснішою для того великана, чи синя, чи червонова, як "Великого Могола", чи смарагдова, як дрезденського?

— Ні, ніколи — скоро заперечив старий шліфір. — Я ціню діаманти чисті найвисше. "Ког-і-нор" і "Регент"—се дійсно дорогі каміні, чистої води, без закраски, інші побіч них виглядають, як закрашені камінці.

Кипріян вже більше не слухав.

— Простіть панове, мушу попрощати вас — сказав і, взявши дорогоцінний камінь, побіг до ферми.

Не ковтаючи, відчинив двері гостинної кімнати, а стрінувши там Алісу, не здаючи собі справи з свого посту-пованя, обняв її й поцілував.

— Гей, що се? — кликнув пан Веткінс, який грав в тій самій кімнаті пікета з Ганнібалем Панталяччім.

— Простіть, пане Веткінс — сказав, переляканий своїм вчинком, Кипріян — однак я такий щасливий! Гляньте, що приношу — і кинув на стіл камінь поміж грачів.

Так само, як Натан і Вендергарт, п. Веткінс сейчас догадав ся, про що йде річ.

— Се знайшли ви, ви сами, в вашім закопі? — спитав оживлено.

— Знайшов — ні, тільки сотворив — відповів тріум-фуючим тоном Кипріян.

Так, пане Веткінс, зробив я його, пізнайте тепер могу-чість хемії!

Сміяв ся і стискав руку Аліси, яка, урадувана щастем приятеля, також радісно всміхала ся.

— Вам, тільки вам, панно Алісо, завдячую се важне відкрите — говорив Кипріян дальше. — Хто се порадив мені звернути ся знов до хемії? хто піддав мені думку тво-рення діамантів? Так, пане Веткінс, говорю се вам публично, що вашій, гідній подиву, дочці, належить ся ціла заслуга сього відкритя. Колиб не вона, не був би я про його й подумав. —

Пан Веткінс і Панталяччі оглядали мовчки великий камінь.

— Кажете, пане Мере, що ви зробили його — спитав на ново п. Веткінс, в такім случаю є се штучний камінь, безвартнісний?

— Безвартнісний? — крикнув Кипріян. — А помимо сього купець Натан оцінює його на 50 до 100 міліонів франків.

Помимо, що се є камінь штучний, витворений способом тільки мені звісним, бачите прецінь, що він є при тім правдивий, навіть звичайної поволоки йому не бракує.

— І ви відважили би ся робити більше таких? — спитав Джон Веткінс розгніваний.

— А дійсно, що відважу ся, можу вам їх цілу пригорщу виробити, і то сто, двіста разів більші ще, якщо ви собі сього бажаєте! Можу вам виробити достаточну скіль-кість діамантів до вимощеня вашої тераси, навіть доріг в Гріквеленді! Тільки початок є важкий. Коли удало ся мені зробити перший діамант, слідуучі не будуть представляти великого труду.

— Якщо так є дійсно — говорив дальше фармер, блідий як крейда — буде се руїною всіх властителів копалень, так моєї, як і інших, в цілім Гріквеленді.

— Певно, хто хотів би порпати ся в глибині землі, щоби найти кілька дрібних камінців, коли можна їх так легко зробити, як бохонець хліба — відповів Кипріян.

— Алеж се подле, негідне! — крикнув фармер. — Якщо се правда, що ви говорите, і якщо тільки ви знаєте сю тайну.... — замовк, позбавлений віддиху.

— Що безосновно не говорю, може пересвідчити вас ся перша проба, яка лежить на столі\* перед вами — сказав холодним тоном Кипріян.

— Отже добре — відповів заспокоєний дещо Веткінс— Якщо се правда, так вас повинні, після моєї думки, розстріляти на головній вулиці табору.

— Така і моя думка — додав Панталяччі з грізним рухом.

Аліса зблідла.

— Мене розстріляти, тому, що удало ся мені розв'язати задачу, видвигнену хеміками від 50 років? — засміяв ся Кипріян — ну, я вважаю, що се не було би дуже льогічне.

— Нема тут з чого сміяти ся — крикнув лютий з гніву фармер. Чи ви подумали о наслідках свого відкриття? О зни-щеню найважнішого промислу в Гріквеленді, о тім, що я через вас дійду до жебрацької торби?

— Признаю ся, що се мені і на думку не прийшло — сказав щиро Кипріян. — Се є зрештою звичайні наслідки поступу в промислі' і науці', а

що вас лично торкається" так будьте супокійні; ви знаєте, що мене приневолило шукати багатства, а що здобуду, се і до вас буде належати.

Джон Веткінс зрозумів нараз, який хосен міг досягнути з винаходу Кипріяна і, не вважаючи на те, що Панталаяччі може подумати про так нечайний зворот, змінив тон своєї мови.

— Подумавши добре — сказав фармер — може і ваша правда. — Знаю вас прецінь яко чесну, гарну людину, яка призадумавшись, не схоче тільки людей вчинити нещасливими. Пощо відкривати публично тайну і тим позбавити себе хісна, чи не краще фабрикувати для себе обмежене число діамантів, або навіть полишити ся при тім одним, який і так вчинить вас найбагатішою людиною в краю. В сей спосіб і вовк буде ситий і ціла коза.

Кипріян не знав на разі', що має зробити, чи визискати свою тайну для власного збогаченя, чи виявити її публично і тим самим за одним ударом знищити всіх копачів Грікве-ленду, Бразилії і Індії.

Інжінер завагав ся на хвилину; бачив ясно, що коли поступить безкорисно, втратить на віки прихильність фармера, а саме те було спонукою його дослідів.-

Якже болючою була дійсність, супроти гарних його мрій

— Ні, пане Веткінс — сказав повагом — відкрите, доконане ученим, не є його добром, а добром загалу. Задержати так важний винахід для власної користи, се булоб негідне імени чесного чоловіка! Не зроблю сього, ні, ніколи! Ні,хвилини не зволікати-му з віддачею мого винаходу для публичного ужитку!

Моїм правом є тільки зробити виїмок для моєї віт-чини, Франції. Академія Наук, яка дала мені середники, щоби служити науці, повинна перша бути повідомлена про вислід мого відкритя!

Дякую вам, пане Веткінс, що ви нагадали мені про мій обов'язок, на хвилину призабув я про нього. Бувайте здорові, пане Веткінс, мріяв я гарно, шкода, що здійснити сеї мрії не можу. — І, не дожидаючи аж Аліса здобуде ся на яку відповідь, забрав лежачий на столі діамант, попрощав її і Веткінса чемно і вибіг з кімнати.

Х.

Діагон Веткінс роздудіує.

З розбитим серцем покинув Кипріян ферму; помімо сього рішив ся був поступити так, як се наказував йому обов'язок. Удав ся до Вендерґарта і застав його самого в дома. Натан чим скорше побіг до табору, щоби рознести сю незвичайну новину поміж людей. Здивуване було великанське, а збільшило ся ще більше, коли рознесла ся вістка про походжене діаманту.

— Мій дорогий Якове — просив Кипріян шліфїра — будьте так добрі і здійміть поволоку з діаманту, я бажав би пересвідчити ся, що під нею скриваєть ся.

— Дуже радо — сказав старий, беручи камінь від Кипріяна — однак пождіть терпеливо.

Шліфїр забрав ся до роботи, а взявши пятикаратовий камінь, також необроблений, всадив його в кліщі і почав сильно терти один о другий. Лекше булоб відбити ударом молотка руду, яка обліпила діамант, однак через г те міг він тріснути. 1

Дві години трівала ся робота, відтак стільки часу пішло на вигладжене стінки, вкінци Яків дріжучою рукою наблизив камінь до вікна.

Діамант був чорний.

— Є се найкращий з дорогих камінів, які коли небудь відбивали дневне світло — кликнув старий шліфір — а як він буде ясніти, коли буде оброблений!

— Може ви тим займете ся? — сказав Кипріян.

— Дійсно се булоб славою, короною мойого довгого житя. А може зложите сей діамант в молодші, сильнійші руки, чим мої?

— Ні, думаю, що ви найкрасще виконаєте се — сказав Кипріян. — Лишіть у себе камінь, я певний, що сотворите архитвір! г

Старий держав камінь в руці, неначе зажурений тим, що мав зробити.

— Одно тільки мене трівожить — сказав — чи се безпечно буде мати в моїй нужденній хатині такий скарб. Лихих людей в нашій околиці' чимало.

— Якщо ви лякаєтесь, так не говоріть про се нікому — сказав Кипріян — я рівнож буду мовчати.

Яків надумував ся.

— Ні, тут не можу— підняти ся тієї роботи, не міг би я спати спокійно одної ночі. Знаючи однак ваше довіре до мене, осмілююсь зробити вам одно предложенє: я піду в околицю, де мене не знають, винайму собі кімнатку і там працювати-му в спокою, однак дійсно соромлю ся, подати вам такий проект.

— Вашу трівогу вважаю цілком оправданою, а намір подобаєть ся мені взагалі'; отже прошу виконайте його, не тратячи ні хвилини часу.

— Зважте також се, що робота потріває принайменше з місяць, а о пригоду в дорозі\* також не тяжко.

— Се дрібниця, якщо ви вважаєте, що се найкращий спосіб, а колиб діамант пропав, також не було би великої шкоди.

Яків Вендергарт глянув здивуваний на інженера. Питав сам себе, чи отта ненадійна нахідка не помішала розуму Кипріяна.

Кипріян зрозумів думку старого і, усміхнувши ся, рос-казав йому історію повстаня діаманту і додав, що може їх мати, скільки захоче.

Не знати, чи се оповідане пересвідчило цілком шлі-фіра, в кождім случаю постановив сейчас покинути свою хатину.

Сховав до шкіряного мішка потрібні знаряди, замкнув двері і, повісивши картку з написею "В дорозі" за ділом", сховав діамант під камізолю і пустив ся небаром в дорогу.

Кипріян відпровадив його дві милі і пізно в ночі вернув на ферму, думаючи підчас дороги більше про Вет-кінса, чим про доконане відкрите.

Не доторкнувши ся вечері, приготованої Матакітом, засїв біля столика, щоби написати звіт до секретаря Академії Наук. Звіт обнимав опис досвіду і дуже вдатне пояснене теорії реакції, при помочі якої доконала ся кристалізація вугля, завдяки чому повстав сей перший камінь.

Найдивнішим явищем, писав між иншим, є ся обставина, що штучний сей витвір є так подібний до природного, що навіть має руду цілком ідентичну з тією, яку мають діаманти находжені в копальні.

Одного тільки інженер не міг зрозуміти, в який спосіб відлучила ся частина землі\* в рурі, щоби утворити рід лушпини, вкриваючої діамант. Однак не тратив надії, що рос-криє сю тайну при дальших досвідах.

До того часу постановив Кипріян ждати з висланем звіту і, написавши адресу, полишив його на столику. Відтак повечеряв трохи і пішов спати. Небаром заснув спокійно.

Не так супокійно спало ся п. Веткісови. Діамант, витворений інженером, не сходив йому з очий. Бачив в думках цілий їх ряд, вартости безконечного числа мільонів, та що, мільярдів. Якщо винахід Кипріяна псував пляни Панта-ляччя і його товаришів, то о скільки більшою була страта Веткінса! Копальні' свої, безвартістні тепер, міг вправді перемінити на поля, однак кому продасть з них плоди, коли Гріквеленд опустошіє по замкненю головного жерела своїх доходів?

Ні, рішучо треба принайменше поділити ся мільонами інженера, прецінь має на се знаменитий спосіб. — Дам йому, або принайменше обіцяю руку Алїси, думав старий самолюб, однак чи Алїса знайде щастє в тому, про се цілком не журился. Вислідом тих нічних роздумувань Веткінса була його гостина на слідуочий день в ранці, в Кипріяна.

— Ну, мій приятелю — відозвав ся жартом — якже спало ся по так важному відкритю?

— О, дуже добре, знаменито — сказав Кипріян.

— Як се, і ви могли спати?

— А щож, як звичайно!

— Се дивно; отже мільони, які сплили до вас через сю печ, навіть не відобрали вам сну?

— Ні трохи! Не забувайте, пане Веткінс, що отті міліони одержав би я тільки тоді, колиб той діамант був твором природи, а не хеміка!

— А так... так — сказав Веткінс. — Чи однак ви є того певні, що моглиб їх більше зробити? Моглиб пору-чити ся за се?

Кипріян завагав ся з відповідно.

— Отже бачите — говорив дальше пан Веткінс — не довіряєте собі, чи і слідуєчі проби удадуть ся! На разі' діамант має величезну вартість, по що отже говорити кождому, що він є штучний?

— Ще раз кажу вам — відповів Кипріян — що так важної наукової тайни не можу задержати при собі...

— Так... так, вже розумію — додав Веткінс — ще повернемо до тої справи, а поки що будьте пересвідчені, що мене і мою дичку невимовно тішить ваше поведженє. Та чи не міг би я ще раз подивитись на сей діамант?

— На жаль не ма його в мене — сказав Кипріян.

— Вже післали ви його до Франції? — крикнув переляканий фармер.

— Ні, ще ні, тільки дав я його Вендергартови до ошліфована, і не знаю куди він його з собою забрав.

— Тому старому дурневи дали ви його? Та се шале-лість, діамант так дорогий?!

— Щож би я з ним зробив? — завважав спокійно Кипріян! — Чи ви думаєте, що на так дорогий діамант знайдеть ся так скоро покупець?

Ся замітка дещо збентежила Веткінса, в кождім случаю був він лихий, що камінь опинив ся в руках Вендер-ґарта і що той казав аж місяць ждати на нього.

Мусїв однак ждати, але не понехав що дня накидатись із лайкою на старого Бура перед Ганнібалем та купцем Натаном.

Італієць взагалі' сумнівав ся в поворот Вендерґарта. Він і Фрідель рішучо впевняли, що проворний старик тому вимовив собі місяць часу, щоби тим свобіднійше міг камінь продати цілий або розбитий на части для непізнання.

Помиляли ся однакож ті, що підозривали чесноту старого шліфіра.

27 дня станув він в кімнаті' Кипріяна і, поставивши деревляну коробку перед ним, сказав супокійно:

— Ось і є камінь!

Кипріян відчинив коробку і замовк ізза здивуваня. На дні' коробки, виложенім білою ватою, лежав величезний чорний брилянт, в формі дванацятигранного ромбоїда, кидаючи снопи світла; здавало ся, що ціла лябора-торія освітлена його сяйвом.

Сей штучний твір, чорний, незрівнаної прозоросте, викликував великанське, поражаюче вражіє. Було се чудо природи, яке, не вчисляючи цілком його вартість, захоплювало чоловіка своїм незвичайним блеском.

— Є се не тільки найбільший, але і найкращий дорогий камінь на кулі земній — сказав, з батьківською майже печаливістю, старий шліфір, а важить 432 карати; ви можете бути гордим, що за першою пробою сотворили таку чудесну річ.

Кипріян на отті похвали не відповів нічого. Вважав він себе тільки за дослідника, якому удав ся цікавий екс-перімент і був вдоволений, що саме йому повело ся роз-вязати загадку, над якою ломило собі голову досі безуспішно тільки учених, працюючих на полі неорганічної хемії. Однак який саме хосен для суспільносте з можливосте фабрикованя діамантів? Нікого воно не збогатить, а зруйнує тільки робітників, які досі\* займали ся тим промислом.

Думка ся блискавкою майнула в мозку інжінера в хвилі', коли приглядав ся діамантови. Не сказавши ні слова, взяв коробку і стиснувши приязно руку Вендергарта, пішов найблизшою дорогою до ферми Веткінса.

Фармер сидів біля свого бюрка, затрівожений вісткою про поворот шліфіра. Аліса даремно старала ся його заспокоїти.

Ледвищо Кипріян відчинив двері, Веткінс спитав його:

— Ну, щож?

— А щож, чесний Вендергарт вернув ся.

— З діамантом?

— Майстерно ошліфованим, який ще важить 432 каратів.

— Чотиреста трийцять два каратів? — ледви видусив з себе Веткінс,  
— а принесли ви його?

— Ось маєте!

Фармер пірвав коробку і, відчинивши її, зацікавив ся, із подиву. Мати в руках брилянт такої вартости, так гарної форми, се приводило його до

розніжнення. І були в його очах сльози, коли почав говорити до діаманту, як до живого сотворіня.

— О ти гарний, гордий, пишний діяманте! Як чудово виглядаєш. Який ти важкий, скільки за тебе можна дістати гвіней!... А яка твоя доля, мій ти скарбе?... Чи післати тебе до Лондона, щоби тебе подивляли? А хто буде там на стільки багатим, щоби тебе міг купити? Королева навіть не може собі на се позволити!.. / Се забрало би її трилітні доходи!... Треба би на се окремого права парля-менту, приказуючого загальну народню субскрипцію! Ну, будь спокійний, так буде, а тоді відпінеш в Товрі, в Лондоні, біля Ког-і-нора, який супроти тебе виглядати-ме, як дитина! Якаж може бути твоя вартість, мій скарбе?...

І почав вичисляти. Діямант царя був куплений за мільйон франків готівки і дожиттєвну ренту в сумі 96 тисяч франків; в такому случаю за тебе треба би взяти найменше мільйон фунтів штерлінгів і 500.000 франків ренти.

Нараз перервав те обчислюване, бо инша подробиця заняла його увагу.

— Як думаєте, пане Мере, чи власник сього каміня не повинен одержати гідність мера? Кожда заслуга має свого представника в парламенті, а хібань се чимала заслуга мати такий брилянт! Глянь-но Алісо, розкрий добре очі, щоби подивляти таке чудо.

По раз перший в житю Аліса приглядала ся з щирою увагою діямантови.

— Ах, який гарний, блистить, як кусень вугля! Так, т:\*м він є в дійсности, однак яснїє, як горючий вуголь! — говррила панна Веткінс, винимаючи діямант з коробки.

Відтак інстинктовним рухом, вродженим молодим дівчатам, підійшла до зеркала, піднімаючи брилянт над чоло" між ясне волосся.

— Зоря в золотій оправі! — сказав інженер, навпаки свого звичаю, комплімент.

— Ах так, можна назвати його зорею — утішила ся Аліса, плескаючи в долоні.

— Гарно, се буде для него добре імя. Чи не є він так чорний, як тутешні' красуні', так блискучий, як зорі південного неба?

— Отже Півдня\* — докінчив пан Веткінс, не привязуючи до назви діяманту великого значіння. — Однак будь обережною доню, не кинь його, бо трісне як скло!

— Чи є він дійсно так крихкий — здивувала ся Аліса і кидаючи його до коробки, сказала: — Отже є ти скляною зіркою, тої вартости, що скляний корок.

— Скляний корок — сказав до себе пан Веткінс — ся дівчора нічого не влііє пошанувати.

— Панно Алісо — сказав Кипріян — ви захопили мене до твореня штучних діямантів, вам тільки сей камінь завдячує єствуванє. В моїх очах є він тільки забавкою без вартости, якщо отже ваш батько дозволить, я жертвую вам його на памятку спільно проведених днів.

— Що ви говорите? — простогнав Веткінс, не могучи вгамувати радости.

— Панно Алісо — повторив Кипріян — діямант є ваш, є вашою власністю, я дарую вам його.

Місто відповіді, Аліса подала свою руку Кипріянови, яку він щиро стиснув.

XI.

"Зоря Швдня".

Вістка про поворот Якова Вендергарта рознесла ся по околиці. Кождий, цілком природно, був цікавий побачити сей чудесний камінь. Звісно також було, що інженер дарував "Зорю Півдня" Алісі, та що однак її батько вважаєть ся власником діаманту.

Що сей діамант був ділом рук людських, а не чудом природи, знало тільки дуже мале число людей, бо Кипріян не хотів розповсюднювати сеї вістки, по части із страху перед пімстою копачів, а також передвчасно, заки не пересвідчить ся, чи його досвід удасть ся йому вдруге.

Загальна цікавість була так велика, що цілі громади населеня прямували до фарми Веткінса, щоби подивляти славний діамант.

Для вигоди огляданя його, Веткінс поставив його на малій колюмні з білого мармору, стоячій на гзимсі печі, а сам сидів в своїому фотелі проти нього, бережучи й показуючи гостям.

Джеме Гільтон спитав одного дня Веткінса, чи не ляка-єть ся нападу, маючи в дома так дорогий клейнод, чим так налякав його, що фармер досі не успокоїв ся, аж не прибуло 10 полісменів з Капштату до береження ферми.

Наплив цікавих збільшав ся з кождим днем.

Почта й телеграф взяли також участь в розповсюд-нюваню слави "Зорі Півдня"; подробиці' про неї через Занзібар і Капштат забрили аж у

Европу. Рисівники іллю-строваних журналів прибули, щоб її відрисувати, фотографи благали о честь відфотографовання чудового діаманту.

Народня уява також не дармувала. Почали кружляти легенди, після яких чорний сей камінь принесе нещастє властителеви. Для заспокоєня загальної цікавості і вкоро-ченя нелюбих собі віщувань, постановив Веткінс видати великий бенькет на честь "Зорі Півдня".

Так сильний є вплив жолудка на людий, що вістка про бенькет змінила в однім дни некорисний настрій цілого населеня Вендергарт-копальні.

Бенькет дійсно був пишний. "Вагон-г о у аї", величезна волова печеня, занимала середину, печені ягнята і всякого рода звірина окружали її, в товаристві цілих гір ярин і овочів.

Численні бочки вина і пива, уставлені довкола салї, доповнювали сей величавий пир.

На колюмні, окруженій вінком горючих свічок, поза плечами Веткінса, "Зоря Півдня" кидала свій чарівний блеск.

Двайцять чотирьох Кафрів, під проводом Матакіта, usługувало біля стола. Бенькетувала ціла ферма, навіть буйволи і пси, навіть струси Аліси підходили до стола, домагаючись огризків.

Аліса сиділа біля батька, заступаючи господиню дому. В душі однак сумувала, тому, що Кипріян відмовив ся взяти участь в бенькеті, не бажаючи перебувати в товаристві Панталяччія і йому подібних. Не приняв також запросин старий Вендергарт.

Бенькет добігав кінця в доволі гарному порядку, бо присутність Аліси повздержувала навіть найсвобідніших гостей.

Тільки Панталяччі не понехав, після свого звичаю, дошкулювати Матвієви Преторіюсови, лякаючи його, що під столом вибухнуть штучні огні, та що по відході панни Аліси, найбільш грубий з присутних буде приневолений випити дванайцять фляшок джину, або Ідо бенькет закінчить ся загальною бійкою на револьвери.

Удар ножа\* о склянку дав знак, що господар хоче говорити.

Пан Веткінс встав, спер руки на стіл і важким вже дещо язиком почав свою бесіду.

Росказавши в кількох словах історію своєї молодости і згадуючи про важку працю, яко піонера, тішив ся, що тепер сидить яко богатий фармер в товаристві 80 приятелів в богатому Гріквеленді. Бажав кождому з них, щоби йому щастило ся та щоби знайшов ще більший камінь від "Зорі Півдня".

Се прецінь можливе! І в тій саме можливости полягає ціла поезія життя копача! Закінчив свою бесіду, гіючи за поведжене Гріквеленду, вдержане високих цін діамантів і за щасливу подорож "Зорі Півдня", яка мала бути висланою через Капштат до Лондона, щоби там чарувати своїм блеском.

По тім закінченю, очі присутних звернули ся однодушно в сторону, де яснів брилянт, так пробіг! Здивуване на лицях присутних було так велике, що Веткінс в тій хвилі" відвернув ся, щоби пізнати причину здивування. Глянув на печ і упав зімлілий!

Діамант зник!

Усі кинулись його рятувати, розв'язано йому краватку, бризнено на нього водою і вкінци повернено його до свідомости.

— Мій діамант, де мій діамант? — кричав — хто забрав мені його?!...

Присутні переглянулись поміж собою стрівожені, а офіцир сторожі, який також брав участь в бенькеті, видав приказ обсадити двері в цілім домі.

— Бажаю, щоби всіх зревідовано — запропонував з питомою собі щирістю Тома Стіль.

— Так, так — відозвали ся голоси.

Офіцир поліції подрібно зревідував всіх присутних, так се ні до чого не\* довело.

— Ну, тепер полишились тільки услугуючі Кафри — сказав офіцир.

— Так, так, зревідуйте Кафрів — кликнули з усіх сторін. — 'Річ ясна, що се вони зробили.

Нещасні Кафри вийшли з салі ще перед бесідою Веткінса, тепер сиділи вони коло огнища, заїдаючи останки бенькету. Кафри не розуміли о що розходить ся, коли однак почато їх ревідувати, зрозуміли, що річ йде про якийсь діамант, який украдено. І ся ревізія не довела до нічого.

— Злодій мав вже час сховати добичу — завважав один з гостей.

— Дійсно — відповів офіцир — є тільки один спосіб віднайти злодія — а саме треба привести ворожбита!

— Якщо позволите, я займу ся тим — сказав Матакіт. Згоджено ся на се і присутні окружили ворожбита

і Кафрів.

Матакіт приніс вязку трощі, потяв її на рівні кусні, довгі на 12 ст. і даючи кожному з Кафрів один, полишив собі один й сказав:

— Розійдїть ся тепер на чверть години, а хто допустив ся крадіжи брилянта, того троща за сей час виросте на широкість трьох пальців.

Кафри розійшли ся, немило діткнеш сею мовою; знали вони, що" найменше підозріне вистарчить, щоби при-ступлено сейчас до виконання кари.

— Злодій буде берегти ся вернути — сказав хтось з присутніх.

— Ба, буде дотепнійший від Матакіта і скоротить на широкість трьох пальців свою трощу — жартував другий.

— Може саме і сього дожидає ворожбит, щоби тим вкороченєм злодій сам видав себе!

На даний знак зійшли ся Кафри. Матакіт взяв від них трощу і звязав її разом. Була однакової довготи. Отже його родимці' були невинуваті. Нараз прийшла йому думка пересвідчити ся, чи кожда тростина має ще свою довготу 12 ст. На велике зачудоване, всі' були коротші о ширину трьох пальців!

Бідняги хотіли в сей спосіб забезпечити себе перед силою чарів, яким вірили свято.

Загальний сміх товаришив неожиданому вислідови чарів. Матакіт глибоко був засоромлений, що спосіб, якого вживав з таким успіхом в своїм "краалю", тут, супроти цивілізованих людей, до нічого не здав ся.

— Пане Веткінс — сказав офіцер, вернувши до кімнати, в якій фармер сидів в роспуці — може завтрішній день буде кращий для нас. А може визначите нагороду за спіймане злодія!

— Думаю, що злодієм є сей — кликнув Панталаяччі — який підняв ся~ролі судді4 над своїми товаришами.

— Як ви се розумієте? — спитав офіцир.

— А ну, сей Матакіт, беручи на себе ролю ворожбита, може хотів в сей спосіб відвернути підозріне від себе.

Серед загального гамору не звернено уваги, що Матакіт стояв у кутку салі, а почувши кинене на него підозріне, висунув ся скоро в сторону своєї хатини.

— Так — повторив Неаполітанець — Матакіт належав до прислуги біля стола, а з него добре зіленько! Не знаю, чого пан Мере так з ним возить ся!

— Матакіт є чесний — вставилась за слугою приятеля Аліса.

— Звідки ти можеш се знати? — спитав батько. — Хто знає, чи не він витягнув руку по "Зорю Півдня"!

— Можемо про се сейчас пересвідчитись — сказав офіцир — мабуть він находить ся недалеко відсіля. А колиб найдено у него діямант, так дістане тільки різок, скільки він важить, а якщо при 432-ім ударі буде ще жити, так піде на шибеницю.

Панна Аліса здригнулась. Окружаючі її на пів дикі люди тішились голосно з тієї обіцянки офіцира. В який спосіб повздержати сю дич?

Незабаром п. Веткінс і його гості станули перед хатиною Матакіта. Двері були незачинені, Матакіта однак не було і глядано його даремно цілу ніч.

Слідуючого ранку також не найдено його і можна було припускати, що покинув Вендергарт-копальню.

Дриготованя до погоні\*.

Коли Кипріян довідав ся про те, що підозріне о крадіж діаманту упало на Матакіта, старав ся уневиннити свого слугу. Думав, що радше підозрівати треба о сей злочин Ганнібаля Панталаяччі, Фріделя або Натана. Нагадуючи собі однак часті крадіжки ріжних дрібниць, які поповняв Матакіт і даремні заходи', щоби відзвичаїти його від сього, дійшов до пересвідчення, що вдача Кафра перемогла силу волі молодого хлопця. Було також правдою, що Матакіт находив ся в салі тоді, коли діамант пропав, вкінци його утеча і забране з дому деяких дрібниць, як мішка з одією та знарядями, могли тільки свідчити на його некористь. Надія інжинера, що Матакіт може ще верне, не сповнилася і в полудне пішов він на ферму Веткінса. Застав там,, крім Веткінса, Джемса Гільтон і Фріделя, які нараджували ся над способом відзискання діаманту.

З приходом Кипріяна вийшла до кімнати Алїса.

— Мусимо здогонити сього проклятого Матакіта — кликнув Веткінс — а якщо не найдемо при нїм діаманту,, так я скажу йому розпороти живіт, бо може проковтнув його.

— Алеж, пане Веткінс, не будьте такі сердиті — старав ся успокоїти його Кипріян — щоби проковтнути такий великий камінь, мусїв би мати струсиний жолудок!

— Поміж жолудком Кафра, а струса нема великої" ріжницї. Взагалі дивно менї, як ви можете жартувати в такій хвилі'!,

— Я не жартую, тільки кажу, що мене більше журить поступованє' Матакіта, чим його утеча!

Всі\* присутні глянули на Кипріяна, як на божевільного.

— А так — додав спокійно Кипріян — не забувайте панове, що коли зробив я один камінь, можу сю втрату направити і зробити другий?

— Пане інженер — сказав Ганнібаль Панталаяччі грізним тоном — раджу вам не повторювати своїх експериментів, як для добра Гріквеленду, так і для вашого.

— Мій пане — відповів Кипріян — не маю наміру питати вас о раду і дозвіл.

— Ах, дайте спокій суперечці", не час на се — кликнув Веткінс. — Признайте ся пане Мере, що не можете заручити, що вдасть ся вам зробити діамант тієї самої величини, краски і форми, припустивши навіть, що щасливим случаем і другий досвід удасть ся.

Слова п. Веткінса були доволі влучні. Без сумніву досвід опертий-був на основах новочасної хемії, однак виринало питане, о скільки случай не причинив ся до так гарного висліду. Абсолютної певности що до нової удачі проби — не міг мати.

В таких обставинах відшукане злодія ставало ділом не терплячим проволоки.

— Не відкрито ніяких слідів Матакіта? — спитав Веткінс.

— Ніяких — відповів.

— Чи перешукано табор, околицю?

— Дуже точно — впевняв Фрідель. — Злодій мабуть вже в ночі утік, а куди, сього рішучо не можна сказати.

— Чи офіцер поліції перешукав його хатину? — питав даліше фармер.

— Так, однак ніякого сліду не найшов.

— Ах — кликнув Веткінс — я дав би 500, навіть 1000 фунтів штерлінгів, колиб його спіймано!

— Розумію се — сказав Панталяччі — однак сумні-ваю ся, чи коли побачите діамант, або сього, що його украв!

— А се чому?

• — Бо Матакіт не буде так дурний, щоби задержувати "ся по дорозі". Спрямує він свою утечу крізь Лімпопо, в пустиню, до Замбезі або озера Танганіка, а може до Бушменів утіче!

Чи проворний Італієць говорив се, що думав, чи може бажав інших знеохотити до погоні за Матакітом, щоби самому підприємити сю виправу?

Думка ся насунула ся Кипріянови, коли прислухував ся мові Панталяччія.

Фармер не належав однак до людей яких можна скоро знеохотити.

Нетерпляче споглядав він крізь вікно на зелені береги Ваалю, як би надіяв ся побачити біглеця на побережу.

— Ні — кликнув — так легко не покину ся погоні\*! Мушу відзискати брилянт! Мушу того злодія спіймати! Ах, колиб мене тільки не мучив гостець, скоро би я вчинив се!

— Таточку, заспокійте ся — сказала Алїса.

— Ну, хтож підніметь ся погоні"? — спитав Веткінс, глянувши довкола. — Хто має охоту пустити ся за Кафром? Нагорода буде варта труду, даю на се слово!

Не одержавши ніякої відповіді, говорив дальше:

— Мої панове, є вас тут чотирьох, що стараєтесь

О руку моєї дочки; отже хто спіймає злодія з діямантом —• слово чести даю, тому віддам дочку.

— Згода! кликнув Дžeme Гільтон.

Я належу до виправи — сказав Фрідель. — Хто не хотів би здобути такої нагороди? — додав із злобним усміхом Панталяччі.

Аліса здригнула ся з обуреня і сорому на слова батька

І ледви вспіла повздержати себе від плачу.

— Панно Веткінс — сказав до неї тихо Кипріян — я взяв би дуже радо участь в виправі, однак чи позволите ви мені на се?

— Позволяю, разом із найщирішим бажанєм успіху,, пане; Кипріян — відповіла Аліса.

— В такім случаю піду хочби на кінець світа! — кликнув Кипріян, звернувши ся до п. Веткінса.

— Ну, дожидають нас чималі труди — завважав Панталяччі — сей Матакіт скаже нам добре бігати. Він мабуть завтра опинить ся вже в Почфстромі і недалеких горах, заки ми вийдемо з дому.

— Хто перешкодить вам ще сьогодні виправитись в дорогу? —  
завважав Кипріян.

— Вам ніхто, якщо вам так спішить ся.

— Що торкаєть ся мене, так не думаю виправляти ся без доброго  
воза, припасу поживи, кільканайцяти буйволів і двох верхових коний. А се  
всьо знайдемо аж в Почфстромі.

Чи Ганнібаль говорив серіозно, чи може бажав відлучити ся від  
инших, годї було знати.

Однак мав дещо рації; без транспортних звірят і поживи, булоб  
нерозумно запускати ся в північну сторону Гріквеленду.

Цїна воза і буйволів виносила принайменше вісім до десяти тисяч  
франків; знав про се Кипріян, а в него було тільки всього чотири тисячі.

— Маю думку — кликнув нараз Тома Стіль — чому не маємо відбути  
тої виправи спільно; кошт значно зменшить ся; а ціль буде так само для  
кожного приступна.

— Се добре сказано — завважав Фрідель.

— І я годжу ся на се, — не вагаючись, сказав Кипріян.

— Добре — сказав останній Панталяччі — однак під услівем, що  
можемо розлучити ся, на случай, колиб хто бажав собі спіймати Матакіта  
на свою руку.

— Згода і на се — відповів Гільтон. — Купуємо на спільний кошт віз,  
буйволи і поживу, а кождий може розлучити ся, якщо прийде рішуча  
хвиля.

— Колиж виправляєте ся, панове? — спитав Веткінс, якому ся виправа давала надію відзискати діямант.

— Завтра омнібусом. до Почфстрому — відповів Фрі-дель — иншого способу нема, щоби там дістатись.

— Пристаємо!

Підчас тієї розмови Алїса відвела на бік Кипріяна і спитала його, чи він справді' думає, що Матакіт є винуватий ?

— Панно Алїсо — відповів ,інжінер — мушу признати ся, що усьо говорить проти нього, здасть ся менї однак, що і Італієць в тій справі відограє якусь ролю. Що се за лице лиходія! І такого чоловіка мати соперником! Так щож робити; добре, що буде можна його трохи пильнувати, гірше булоб, колиб починав на свою руку!

Незабаром уся чвірка попрощала пана Веткінса і його дочку. Пращанє було коротке і щире. Позірна згода лучила тих соперників, які разом мали виправитись, а в душі один другого посилав до чорта. Вернувши домів, застав Кипріян на порозї сидячих Бардіка і Лії.

Бардік від часу принятя до служби, показував себе дуже прихильним для свого пана.

Коли їм Кипріян сказав про свою постанову, Бардік і Лії відозвали ся рівночасно:

— Візьміть нас, ми дуже прохаємо!

— Вас взяти, пощо?

— Щоби приготувляти вам каву і обід — відповів Бардік — удержувати біле в порядку — відозвав ся Лі. — І щоби берегти вас від злочинців — закінчили разом.

— Добре, візьму вас, коли так хочете — сказав Кипріян, тронутий їх привязанєм.

Слідуючого ранку удав ся Кипріян разом із своїми слугами до табору в Вендергарт, щоби занята місце в омнібусі, який ішов до Почфстрому.

Минаючи ферму Веткінса, сплячу о тій порі, здавало ся йому, що ізза занавісів одного вікна доглянув стать дівчини, посилаючої йому останнє пращанє.

Крізь Трансва/іь.

В Почфстромі дізнали ся наші подорожні, що молодий Кафр, якого вигляд годив ся цілком з Матакітом, перейшов вчера через місто.

Вістку сю вважали вони доброю ворожбою, однак мета подорожі віддаляла ся від них, бо дізнали ся рівночасно, що Матакіт купив собі двоколісний візок, тягнений струсом, а звісно їм було, що се найскорійший і найвитре-валійший запряг в Гріквеленді. Приспособленє струсів до уживаня їх до їзди є доволі' важке і другого такого запрягу в Почфстромі годї було дістати.

Супроти так догідних условию утечі Матакіта, належало не тратити ні хвилини часу і безпроводочно пустити ся в погоню.

Можна було також числити, що сила струса вичерпа-єть ся і Матакіт буде приневолений частїйше спочивати, а тоді' віддалене поміж ним а чотирма соперниками зменшить ся. Остаточо числили на спіймане його біля мети його подорожі.

Кипріян незабаром пересвідчив ся, що добре вчинив, забираючи з собою Лія і Бардіка. Показало ся, що знане висшої математики дуже мало може йому придати ся в подорожі крізь степи, а ніяка книжкова наука не заступить досвіду такої дитини степу, якою був Бардік.

Джеме Гільтон заняв ся купном воза, буйволів і поживи для всіх; кождий з них, крім сього, закупив річи потрібні для власного вжитку.

Кипріян вибирав на борзї коня і готовий вже був заплатити за трилітного коня, якого вигляд подобав ся йому, коли Бардік потягнув його за рукав, питаючи пошепки:

— Хочете сього коня купити ?

— А так, є він найкращий і найдешевший, якого бачив я на торзї'.

— Не беріть його, сей кінь не видержить вісьмох днів подорожі степом, бо вщ не "солений".

— Що? Не "солений"? Хочеш, щоб я купив вудженого коня?

— Ні, не "солений" значить, що він не перебув степової хороби.

— Ах так, якаж се хороба?

— Є се кашель разом з горячкою. Кінь, який раз перебув сю хоробу, вже її не дістане і легко його можна пізнати. Такого треба нам купити. — Кипріян послухав сеї ради і при помочі місцевого ветеринаря купив сивого коня, не дуже гарного на вигляд, однак витревалого, як його впевняли. Що був він "солений", се легко можна було пізнати по вистаючих ребрах і вилинялім хвості\*. Називав ся він Темпляр.

Бардік був вдоволений з того купна. Він і Лі мали повозити буйволами, отже Кипріян не купував для них коний; дуже був з сього вдоволений, бо вже не багато\* гроший полишило ся йому.

Вибір зброї був також важний. Кипріян купив стрільбу системи "Martin і Henry" і карабін "Remington", уживані, однак в добрім стані\*. Дуже здивував ся, коли Лі звернув його увагу, що крім пороху і куль, добре булоб також мати припас експльодуючих куль. Двіста штук не вважав за багато на таку подорож, де нераз треба буде стрічати ся з дикими звірятами. Треба отже було купити два револьвери до тих куль, добрий ловецький ніж, який майже пять літ дожидав купця, лежачи на виставі торговця зброєю в Почфстрімі.

Лі впевняв Кипріяна, що саме той ніж буде найпожи-точн'їйшим в дорозі і чистота, з якою удержував широке а коротке вістре доказувала, що знав обходити ся з білою зброєю так, як всі майже Китайці!

Забрав також Лі свій славний червоний куферок. Крім великого числа ріжних скриночок, переховував він в ньому 60 метрів тонкого та сильного шнурка.

В протягу кількох годин всі покупки були полагоджені.

Непромокаючі пледи, вовняні верети, кухонна посуда, велика скількість поживи в добре замкнених пушках, ярма, ланцюхи і упряж на зміну та багато інших річий виповняло задню часть воза, а передня, вистелена соломою, була призначена для Кипріяма і його товаришів.

Гільтон гордий був з свого знання звичаїв степового життя і розказував про них подробиці, що знова гнівало Панталяччія.

— По що ви обзнакомлюєте Француза з тими подробицями? — спитав на боці Гільтона. — Чи вам так дуже залежить на тім, щоби він здобув нагороду? Я не вчив би його!

Гільтон глянув здивовано на Неаполітанця.

— А дійсно, ваша правда, мені не прийшло би було се на думку.

Кипріян знова розказував Фріделеві про се, що дізнав ся о конях та краю, однак сей не вважав на його оповідане. Був він тоді' занятий виробом вудок і доказував, що треба буде ловити рибу на їжу, коли звірина проїсть ся.

По скінченю приготовань пустили ся сейчас в дорогу. Дванайцять червоनावих і чорних буйволів" тягнуло великий віз, а Бардік з високого сидження з радістю кермував ними, помагаючи собі довгим батогом. За возом їхали в ряді' кінно чотири їздці, часом тільки віддаляючись для запо-люваня куропатви.

В тім порядку, крізь довгий ряд днів посувала ся мала каравана. По короткій нараді' рішено обібрати дорогу в напрямі Лімпопо. "

Край Трансвалю, через який йшла дорога, обнимає 30 міліонів гектарів простору поміж ріками Вааль і Лімпопо, на захід граничить з Дракенбергом, англійською кольо-нією Наталь, краєм Зулів і португальськими посіlostями.

Населене становлять виключно Бури, давні мешканці' Рога Доброї. Надії, які осіли тут перед 20 роками і тепер число їх доходить до 100.000. Є се закутина найкраща в Африці', урожайна і здорова, а поклади золота, недавно відкриті, причинили ся до розбудження жадоби Англійців забрати собі сей край, чого й доконали 1877 р. Однак безнастанні повстаня Бурів і їхня завзята боротьба о незави-симість, роблять панованє Англії в тім краю непевним.

Під зглядом географічним край сей ділить ся на три части: Гудж-Фельд, Банкен — Фельд і Буш — Фельд. Гудж-Фельд, гористий, лежить на півдні', тут находять ся також поклади золота, клімат має сухий і

холодний; Банкен-Фельд є рільничим краєм. Має гарне підсонє, численні ріки, долини затінені деревами, о вічно зеленому листю; мешкає тут найчисленніша кольонія голяндських емігрантів. Буш-Фельд, рівнина, що простягаєть ся на північ аж до берегів Лїмпопо, на заході' граничить з краєм Кафрів. Богато тут всякої звірини і сюди заходять на лови фахові мисливі та аматори.

З Почфстрому, який лежить в Банкен-Фельді, подорожні наші удали ся в півперек рівнини, щоби дійти до берега ріки Лїмпопо.

Ся перша частина подорожі була найлекшою до пере-бутя; край досить цивілізований, а полюванє постачало доволі' поживи. Дикі качки і куропатви находжено на кож-дім кроці\*. Ночі перебувано звичайно на фермах, яких властителі', відрізані від світа, раді були дуже подорожним.

Гостинні, приязні і безкорисні були всюди Бури. Після прийнятого тут звичаю, жертвовано їм звичайно заплату за нічліг, якої стало відмовляля ся, приймаючи тільки який небудь дарунок, як батіг, порох і т. п. За се заосмотрю-вали ще подорожних в муку, помаранчі та варення з брескв. Чесні ті люди живуть на своїх широких рівнинах з патріархальною простотою. Численні стада прокормлюють їх без великого труду, урожайні поля, які управляють при помочи Кафрів і Готтентотів, постачають їм при невеликім заході' стирти збіжа і ярин.

Доми є з глини, вкриті солом'яними дахами, обстанову творять звичайні деревляні столи і стілці. Старші сплять на ліжках а діти на овечих шкірах на землі\*. Однак і штука найшла тут свій куток. Бури є дуже музикальні, кождий з них грає на флеті або скрипці\*. Ще з більшою охотою віддають ся танцям. Нема для них перешкоди, ні умученя, коли розходить ся о сю улюблену забаву, так, що сходять ся з округа 20 миль на забаву з танцями. Дівчата, виховані в суворих звичаях, носять голяндський стрій і є дуже гарні. Скоро виходять заміж, одержуючи в посагу кілька-найцять волів або кіз, віз і т. п. достатки. До мужа належить збудоване дому і викорчованє кілька моргів землі і в той спосіб є вже заведене нове хазяйство.

Бури живуть дуже довго і ніде в світі! не стрічаєть ся тільки столітніх старців, як тут.

Подорож йшла дуже добре, по добрих слідах, бо на фермах сповіщувано їх, що Матакіт, везений струсом, пере-їзджав перед кількома днями.

Дігнати його, уявляло ся нашим подорожним, була тільки питанєм часу і не турбуючись багато про се, кожен віддавав ся любому собі занятю.

Інженер збирав прібки каменя, Фрідель рослини і бавив ся в ботаніка. Панталяччі жартував і насміхав ся з Бардіка і Лія. Гільтон підняв ся заосмотрюваня кухні\* в свіжу звірину і кожного дня приносив куропатви, перепелиці', а часом навіть і антільопу.

В той спосіб доїхали до Буш-Фельд. Ферми стрічали ся щораз рідше і вигляд цілого краю ставав більше дикий. Край Буш-фельд називають також Ліон-Фельд, ізза великої скількості левів, які там лучають ся. Не бачучи їх однак через перші чотири дни подорожі, Кипріян жартував з тої назви.

— Назва ся сталась вже традиційною; льви забрали ся вже мабуть у пустиню — завважав одного дня в розмові з Гільтоном.

— Думаєте, що тут нема вже левів? — відповів той.

— Се доказує, що не вмієте їх розпізнати.

— Що за думка! Льва серед рівнини розпізнати? — засміяв ся Кипріян.

— Ну, я закладаю ся о 10 фунтів, що заки мине година, покажу вам одного, якого ви не запримітите.

— Я взагалі" не закладаю ся, однак втішу ся, якщо справді' побачу льва.

Їхали дальше, призабувши про сю розмову, коли по двадцяти хвилях Гільтон кликнув нараз:

— Мої панове, зверніть увагу на се велике муравлище, що знімаєть ся там на право!

— Також знали ви, що показати! — сказав Фрідель

— таж вже від трьох днів стрічаємо їх на кождім кроці.

Дійсно Буш-Фельд є засіяний муравлищами, будованими з жовтої глини, заселеними міліонами великих мурашок. Є се майже одинокі точки, на яких спиняєть ся око на тій пустій площині\*.

Гільтон сміяв ся тихо.

— Пане Мере, підженіть коня і пригляньте ся близше сьому муравлищу, а побачите щось цікавого, ручу за се! Тільки не приближайте ся надто, бо може бути лихо!

Кипріян підгнав коня і поїхав до муравлища, яке вказував Гільтон.

— Там гпїздить ся родина львів — сказав сей останній, по від'їзді Кипріяна. — Міг би я не знати о що заложити ся, що сей горбок не є муравлищем.

— Рег Нассо! — А то зажартували ви з нього — сміяв ся Панталяччі. — Француз наїсть ся доброго страху.

Та Італієць помиляв ся, Кипріян не був трусом.

Двіста кроків перед горбком розпізнав вже, яке се страшне муравлище. Находив ся там величезний лев, львиця і троє малих лъвяток, які лежали на землі\* і спали спокійно на сонці, як котенята.

Удари копит Темпляра збудили льва. Підняв голову і позіхнув, показуючи при тім два ряди страшних зубів і пащу, в якій моглаб сховати ся десятилітня дитина. На щастє, звірина мабуть не була голодна, бо, не ворухнувшись, гляділа байдужно на їздця, який наблизив ся до неї на двіста кроків.

Кипріян поклав руку на язичку стрільби і ждав три хвилини, що його ексцеленція лев рішить. Пересвідчивши ся, що він не має лихих намірів, інжінєр постановив не нару-шувати супокою сеї шановної родини і, звернувши коня, вернув скоро до товаришів.

Вони поневолі мусїли подивляти відвагу і холоднокрівність Француза, отже й прийняли його голосним окликом признання.

— Був би я програв заклад, пане Гільтон — сказав Кипріян.

Того вечера доїхали до берегів Лімпопо і розложили ся там табором.

Помимо перестороги Гільтона, Фрідель впер ся наловити миску риб на вечерю.

— Не робіть сього, впевняю вас, що в Буш-Фельд не здорово є перебувати над берегом ріки, ані...

— Е що там, я вже не раз бачив таких смільчаків — перебив йому Німець з впертістю, питомою його расі\*.

— Ого, а щож в тім може бути лихого — сказав Панталяччі — чи полюючи на дикі качки, не стояв я годинами в водї?

— Се не те саме — відповів Гільтон.

— Ах, се всьо одно — впевняв Італієць — а ти, дорогий Гільтон, краще заняв би ся принесенєм пушки з сиром до мого макарану, як відмовою товариша від ловлі\* риб; буде се красна вечеря для нас.

Не думаючи багато, пішов Фрідель на ловлю і вернув доперва вечером до табору.

Впертий рибалка їв вечерю з добрим апетитом, однак в ночі напала його сильна дрож. Над ранком, коли товариство збирало ся до дальшої дороги, мав таку сильну горячку, що не міг стати на коня. Казав положити себе на соломі, якою було вистелене нутро воза і просив, щоби не переривати подорожі.

Сповнено його бажане. В полудне попав в горячку й говорив без звязи, а о 3-ій з півдня закінчив жите.

Помер на пропасницю.

З огляду на сю ненадійну смерть, Кипріян не міг відогнати ся від думки, що се Панталяччі причинив ся до неї своїми радами.

— А бачите, що моя була правда, коли говорив я, що нездорово є ловити риби вечером — сказав з фільозо-фічним спокоєм Гільтон.

Зроблено короткий перестанок, щоби похоронити товариша. Був се вправді соперник, ворог майже, однак Кипріян дуже був зворушений тими похоронами в пустині'. Думалось йому, що колиб йому лучила ся така пригода, то похоронять його серед тих пісків і ані сльози рідні, ані жаль приятеля не товаришити-ме йому на тій останній дорозі. Слідуючого дня і кінь Фріделя, який йшов привязаний до воза, дістав також пропасниці і згинув. Не довго отже бідна звірина пережила свого пана.

#### XIV.

fia північ від /li/ипопо.

Три дні даремно глядали наші подорожні броду, щоби переправити ся через ріку. Кафри, які волочили ся в тих сторонах, підняли ся їх перепровадити. Кафри в тих сторонах, яких пануюче тут племя Бечуанів приневолює до рабської праці без ніякої заплати, є страшними бідолахами; до сього обходять ся з ними суворо і заказують під карою смерти їсти мясо. Якщо Макаля кка (так їх називають) стріне звірину, так вільно йому вбити її, під услівем, що принесе її своєму панови, який за се жертвує йому внутренности, як європейський стрілець своїй собаці'.

Макалякка отже не має ніякої власности, ані хати, ані навіть фляшки зробленої з дині\*. Ходить по світі без одежі, обперезаний тільки буйволловими кишками, в яких носить запас води і які виглядають як ковбаси.

Завдяки купецькому хистови, Бардік скоро дізнав ся, що Макалякки, помимо свого убожества,\* мають кілька стру-синих пер; предложив їм отже відкупити їх у них. Згодили ся сейчас, обіцяючи принести вечером.

— А є в тебе гроші? — спитав Кипріян Бардіка. Бардік засміяв ся і показав кільканайцять мідяних гузи-

ків, яких назбирав, працюючи в копальні\*.

— Таж се не гроші, як же ти можеш так ошукувати тих бідолах? — гнівав ся на него інжінер.

Бардік не міг зрозуміти, чому його намір мав бути нечесний.

Якщо Макалякки візьмуть його гузики за свої пера, так щож в сім лихого? Прецінь пера нічого їх не коштують, бо їх знайшли, навіть не

вільно їм їх мати. А гузик є пожиточнійший від пера. Чому така заміна зборонена?

Така логіка була доволі дивна. Однак Кипріян, пересвідчивши ся, що півдикий слуга не розуміє неморальности свого пляну, дав йому спокій.

Вечером, при блеску вогню, інтерес полагоджено. Макалякки, лякаючись, щоби їх не ошукано, принесли коші з кукурудзою і підпалили їх, так, що вогонь освічував цілий табір. Відтак вийняли сховані струсиш пера і почали оглядати гузики Бардіка.

Торг був довгий і голосний. Дикуни підняли вереск, а лиця їх загорілись із зворушення. Нараз гамір задих. Високий Негр, одягнений в червоний плащ з бавовняної матерії {звичайна відзнака начальників племені), вийшов з корчів прямо на торгуючих ся.

Сильними ударами бука почав обкладати спійманих на горячій вчинку Макалякків.

— Льопепе!... Льопепе!... — кричали нещасні чорні, втікаючи, як стадо щурів, на всі сторони.

Відділ чорних вояків, вийшовши з засідки, заступив їм дорогу.

Льопепе приказав сейчас віддати собі гузики і оглянувши їх при світлі", сховав до шкіряної торби. Вілтак звернув ся до Бардіка, відобраз в него пера і сховав також.

Білі видці заховували ся спокійно, не знаючи, що зробити, коли Льопепе перервав немилу ситуацію, наближаючись до них і проголошуючи довгу промову, з якої не розуміли ні слова.

Тільки Гільтон, який розумів кілька слів з мови Бечу-анів, зрозумів її зміст. Начальник жалівся, що дозволили Бардікови торгувати з його підданими. Товари заборані вважав він контрабандою і питав, що має з ними зробити.

Панталяччі хотів їх полишити йому, однак Гільтон і Кипріяни лякалися, що коли відразу покажуться так уступ: чивим, начальник підозрівати ме їх о тривогу і станеся вимагаючим. Сказали отже, що гузики може задержати, а пера віддати.

- Льопепе вагався, однак блискучі в темноті дула стрільби і револьверів заімпонували йому і радили уступити. Отже звернув пера.

Від сеї хвилі інтелігентний сей дикий ватажок зробився дуже приязним, сів біля вогню, виняв табакерку і почастував табакою Європейців, а також Лія і Бардіка. Склянка горівки, якою почастував його Неаполітанець, викликала

- в нього добрий гумор і, коли по годині мовчанки прашався, запросив усіх в гостину до свого "краалю".

По його відході усі пішли спочивати, тільки Кипріяни, завинувши в — коц, вдивлявся в зоряне небо. Інженер думав про свою рідню, що не передчувала, які пригоди загнали його в африканські пустині\*. Думав також про Алїсу, яка може також в тій хвилині споглядає на зорі. Думав так солодко, а цілковита тишина на рівнині додавала поезії його мріям.

Нараз долинув до нього дивний шелест і несупокій в огорожі буйволів.

Не надумуючись довго, взяв лежачий біля його батіг і пішов до буйволів.

Не помиляв ся; якесь чуже звіря збудило їх зі сну. На пів розмріяний ще, ударив батогом по голові звірюку. У відповідь відозвав ся страшний рик. Був се лев, а Кипріян ударив його, неначе звичайного крілика.

Ледвищо вспів інженер вийняти револьвер, який носив за поясом і відскочити на бік, коли звір кинув ся на нього. Сильні кігті рванули його за рамя і звалив ся він разом з львом на пісок. Роздав ся вистріл; король пустині, в передсмертних судорогах кидав ся ще по землі, аж в кінці простягнув ся, не ворухаючись. Кипріян, не тратячи відваги, другою, свобідною рукою, приложив револьвер до самого уха льва і вистрілом убив його на місци. Збуджені вистрілами, надбігли товариші Кипріяна і увільнили його з лежачого на нім льва. Рани його були не грізні. Лі обв'язав їх йому полотном, намоченим в горівці. Перенесено його на віз і Бардік станув на сторожі до кінця ночі. Ледви що засвітало, коли відозвав ся голос Гільтона, взиваючий ратунку. Якесь нове нещастє! Гільтон лежав майже убраний на возі і, уриваним з тривоги голосом, говорив, не ворухаючись навіть.

— Гадюка обвинула ся о моє праве коліно під штанами ; пробіг, не говоріть голосно, бо вкусить мене. Поста-райте ся щось зробити, щоби мене врятувати.

Очі його розширили ся з тривоги, а лице вкрило ся смертною блідістю.

Довкола правого коліна дійсно можна було завважати як одіж надула ся. Положене було грізне. Гільтон казав, що за першим рухом гадюка може його вкусити.

В тому замішаню і загальній тривозі Бардік підняв ся врятувати Гільтона від гадюки. Сейчас взяв ловецький ніж свого пана, підійшов тихо до Гільтона і кілька хвилин оглядав положене гадюки. Розумієть ся шукав її голови. Нараз випрямив ся і сильним ударом вбив сталь в коліно Гільтона.

— Можете стрясти гадюку, вже не живе — сказав Бардік, показуючи в усміху білі зуби.

Гільтон послухав байдужно і потряс ногою; гадюка упала на землю.

Була се чорна змия, ледви що на сантиметер широка,, однак її найменше укушене було смертне.

Молодий Кафр незвичайно зручно відтяв її голову.

Одіж Гільтона була ледви що пробита, тіла ніж не торкнув ся.

Кипріян був дуже обурений на Гільтона, який не вважав за відповідне подякувати свому спасителеви. Здавало ся йому мабуть звичайною річю, що Кафр врятував його від неминучої смерти.

— Ваш ніж має дійсно знамените вістрє — завважав тільки Гільтон, підчас коли Бардік був зайнятий чище-нем ножа.

Сніданє затерло дещо вражіня тієї, повної пригод, ночі. Складало ся воно вправді тільки з одного струенного яйця, смаженого на маслі, однак вистарчило цілком для п'ятох людей.

Легка горячка дошкулювала вправді Кипріянови в наслідок ран, які завдали йому кігті льва, однак напер ся піти в гостину разом з товаришами до Льопепа. Табор полишено на опіку Лія і Барджа, яким поручено також зняти шкіру з льва. Незабаром подорожні виїхали кінно в гостину до Льопепа.

Бечуанець дожидав гостей, оточений своєю гвардією, при вході до-"краалю", .За ним стояли в двох рядах жінки і діти, дивлячись цікаво на прихожих.

Загальний вигляд "краалю" був досить нужденний, помимо доброї будови півокруглих хат. Хата Льопепа була значно більша від інших, в середині' виложена була соло-мяними матами. Тут Льопепе завів своїх гостей, показав їм три деревляні стілці і усїв сам, підчас коли його войовники уставили ся в півколесо за ним.

По привитаню господар почастував гостей склянкою напою, діткнувши ся її попередно устами, щоби пересвідчити гостей, що напиток не є затроєний. По так приязних запросинах треба було пити се пиво, бечуанського виробу, хоч було відражаюче.

Панталаяччі кривив ся за кождим разом, як перехиляв чарку, впевняючи, що склянка "Lacrimae Christi"<sup>1)</sup> краще смакувала би йому. Відтак прийшла черга на діла. Льопепе дуже бажав набути стрільбу; жертвував за неї доброго коня і 150 фунтів слоневої кости. Помимо щирої охоти, не можна було сповнити його бажаня, бо кольо-ніяльні закони, строго збороняють продавати пальну збрю Кафрам. Виїмково позволеня може уділити губернатор. На потіху жертвовано господареві флянелеву сорочку, сталевий ланцюшок і фляшку рому. Були се багаті дарунки для чорного і він голосно виявляв своє вдоволене з одержаних дарів.

Радо також служив їм своїми поясненнями, яких, за посередництвом Гільтона, від нього жадано.

Дізнали ся отже, що молодий Кафр, подібний з опису до Матакіта, переходив "крааль" перед пяти днями. Шукав він броду через Лімпопо і удав ся на північ в гори. Лью-

<sup>1)</sup> рід вина. — Пр. переклад.

пепе вневняв дальше, що його добрий приятель, володар\* сього краю, великий, непобідимий войовник Тоная, не зробить їм нічого лихого.

Вістка ся утішила наших подорожних. Мабуть були на добрих слідах. Матакіт вже повільнійше втікає, не може отже далеко від них находитись.

Вернувши до табору, застали Бардіка і Лія дуже стрі-вожених.

Росказували вони, що відділ войовників окружив їх і грізно питав про причину перебування в краю Бечуанів, домагаючи ся відповіді, чи не є шпіонами, які хочуть дізнати ся про число войовників великого короля Тонаї; колиб так дійсно було, сказали, що як тільки переступлять границі його держави, так не будуть робити з ними довгих заходів.

Звичайно так відважний Бардік був тими грізьбами: дуже стрівожений і впевняв, що великий Тоная любить дуже вкорочувати людий о довготу голови.

Що робити? Чи не звертати уваги на ті погрози? Важке питане. Войовники, хоч їх було трийцять, не вчинили їм нічого лихого, анї не вкрали нічого. Була се важна обставина. А може удати ся прямо до Тонаї, виявити йому мету подорожі і приєднати собі його дарунками? По короткій нараді рішили ся на сей останній проект і пустились в дорогу.

Бажане осягнути мету було сильнійше, чим всяка трівога.

XV. Заговір.

По тижневій подорожі прибули наші подорожні до-краю, який нічим не був подібний до перебутого попе-редно. Наближали ся до хребта гір, після всякої правдоподібности, мети утечі Матакіта. Околиця, в наслідок обильности рік, мала богату рістню й фавну. Перша долина, яка розкрила ся перед подорожними, була так розкішною, що Сам вид її скріпив їх виснажені сили. Поміж двома зеленими лугами плив потік так хрустально прозорий, що дно його всюди було видко. Численні овочеві дерева росли на горбках, на залитій сонцем рівнині! роїли ся цілі стада

чорних антільоп і буйволів, в невеликій далині білий Кіпріяні і його товариші волюк ся отяжілою ходою до потоку, щоби в нїм занурити своє тіло. Укриті в хащах, позіхали дикі звірята, а лісовий осел піднімав свій поганий голос. А по деревах тисячі малп вганяло завзято. Кипріяні і його товариші станули на горбку, подивляючи сю картину. Були в кінці в оттій частині\* Африки, де володарями є кровожадні звірята, не знаючі небезпеки пального оружя.

Рівнож дивувало їх нагромаджене численних родів звірят, як на картині маляря, який би хотів зібрати їх раси на полотні". Мешканців мала ся околиця дуже мало, так, що можна було її порівняти до пустині\*.

— Ще слонів нема, щоби картина була повна — сказав одушевлений Кипріяні.

Почувши ті слова, Лі вказав йому, простягаючи руку в сторону луга, що доторкав ся ліса, сіру масу, яку можна було взяти за скелі\* — було се стадо слонів. Здавало ся, що є їх там тисячі.

— Ти знаєш ся зі слонами? — спитав Кипріяні Китайця, коли розставляв шатра на нічліг.

Лі засвітив скісними очима.

— Я був два роки помічником стрільця на острові Цейльон — відповів скромно Лі.

— Ах, колиб так можна хоч з двох сполювати — замітив Гільтон — якаж була би се приємність!

— А так, є се звірина гідна пороху — додав Панта-ляччі — два кливаки слона є доброю добичию, а наш віз помістив би їх з двацять! Знаєте, товариші, се повернуло би нам кошта подорожі!

— Чудесна думка! — сказав Гільтон. — Чому не спробувати цього перед від'їздом в дальшу дорогу?

Рішено отже заповлювати на слони в ранці; відтак, повечерявши гарно, всі\* покладали ся спати, з виїмком Гільтона, який полишив ся на сторожі для береження вогню. Дві години сидів так біля вогню і сон клеїв йому вії, коли нараз почув легке торкнене в лікоть.

Проснув ся незабаром і побачив перед собою Панта-ляччія.

— Не можу спати, прийшов я, щоби тут з вами посидіти — сказав і усів біля вогню.

— Ах, се добре, поміняємось: ви будете берегти вогню, а я піду переспати ся на возі.

— Ні, пождіть, маю вам щось сказати. Панталяччі оглянув ся довкола, чи хто не підслухує

і пошепки почав говорити!

— Полювали ви вже коли на слони?

— Так — відповів Гільтон — двічі.

— Отже знаєте, яку небезпеку представляє таке полюванє. Слон є так обережний, так мудрий, що чоловік рідко виходить побідником в боротьбі з ним.

— Правда, якщо полюють незручні стрілці' — притакнув Гільтон — однак добрий стрілець, узброєний в вибухаючі набої, не має знов чого так лякати ся.

— Знаю про се — відповів Італієць — якщоб однак лучила ся завтра Французови яка пригода, булоб се великою шкодою для науки!

— Справдїшним нещастєм — притакнув Гільтон, сміючи ся злобно.

— Для нас нещастє се не булоб так велике — почав знов Панталяччі, заохочений сміхом товариша. — Колиб ми оба найшли Матакіта з діямантом, можнаб тоді порозумітись...

На хвилину замовкли оба, верстаючи в думках злочинні наміри.

— Так, двом лехше порозуміти ся, чим трьом — повторив Неаполітанець і нараз. замовк, оглядаючись трівожно довкола.

— Не бачите ви там якої тіни? — спитав.

Гільтон, помимо знаменитого зору, ніщо не завважав в околиці\* табору.

— Се ніщо, може се тїнь падає від біля, яке Китаєць порозвішував на росі\*.

По хвили мовчанки, Панталяччі почав знов своє, говорячи пошепки:

— Колиб так міг я повинимати йому набої із стрільби, щоб не завважав; підчас полювання, стоячи за ним, вистрілив би я до слона, який кинув би ся на него і ціль булаб осягнена!

— Є се однак дуже ризковна річ! — відповів Гільтон.

— Ба, я се вже уладжу, зроблю так, неначе би воно стало ся само з себе.

В годину опісля, як Італієць вернув до табору, застав Кипріяна, Бардіка і Лія сплячих глибоким сном. Так йому принайменше здавало ся. Колиб однак був проворнійший, завважав би, що голосний хропіт Китаєця виглядав дуже підозріло.

В ранці\* всі\* пробудили ся. Панталяччі скористав з нагоди, коли Кипріян пішов до потока мити ся, щоби витягнути йому із стрільби набої.

Бардік приладжував тоді' каву, а Китаєць збирав білег розвішене підчас ночі на своїм славнім шнурі, розтягненім поміж двома баобами.1)

Випивши каву, посідали на коні, полишаючи табор і буйволи на опіку Бардіка.

М рід дерева — примітка пер.

Ліі просив о дозвіл товаришити евому панови і узброїв ся тільки в ловецький ніж.

По півгодинній їзді\* дістали ся до місця, де вчора завважали слонів.

Воздух був лагідний і прозорий. На широкому лузі, якого трава ще ясіїла каплями роси, снідало саме біля 300 слонів. Дітвора підскакувала побіч своїх материй і ссала свою ранню пайку. Старші занурювали свої голови в пишній траві, ворухаючи довгими ухами.

Тишина і спокій сеї картини мали в собі щось велич-нього і Кипріян зворушений, пропонував своїм товаришам занеханє наміреного полювання.

— Пощо вбивати ті нешкідливі звірята — говорив — чи не краще полишити їх в супокою в тому затінку?

ПанталяччГому ся думка з ріжних причин не подобала ся.

— По що вбивати? — жартував.з Кипріяна — щоби здобути кілька сотнарів слоневої кости; а може, пане Мере, лякаєтесь тих великих звірят?

Кипріян здвигнув раменами, не .відповідаючи на безсоромну зачіпку, а видячи, що його товариші йдуть дальше в ліс, прилучив ся до них.

Находились тоді' вже тільки о 200 метрів від слонів. Завдяки обставині', що наближали ся проти вітру і в тіни великих дерев, слони, які мають знаменитий слух, не запримітили ще кінних стрілців.

— Тепер мусимо розділити ся — сказав Панталяччі — кождий нехай мірить до иншої штуки і вистрілить на команду, бо слони мабуть розбіжать ся по першім вистрілі.

Плян сей виконано. Панталяччі пішов на право, Гільтон на ліво, Кипріян знайшов ся в середині' і кождий з них підкрадав ся обережно що раз близше.'

На велике здивуванє, почув нараз Кипріян, що хтось взяв його за рамя і відозвав ся шепіт, по яким пізнав Лія:

— Се я, пане, не говоріть нічого, сейчас дізнаєтесь чому. Ваша стрільба без набоїв, о&нак не лякайтесь, всьо буде гарно.

В тій хвилі відозвав ся гострий свист, умовлений знак до нападу, а рівночасно упав вистріл, Один одинокий ізза плечий Кипріяна. Він обернув ся і спостеріг Панталяччія, який старав ся схватись за корчами. В тій хвили однак щось важнійшого заняло його увагу.

Слон, ранений вистрілом, кинув ся з скаженістю на него. Прочі, як се предвидів Панталяччі, розбігли ся з тупотом, від якого задріжала земля на 2000 метрів довкола.

— Позір! — крикнув Лі, все ще чіпаючись Кипріяна. — Як слон кине ся на вас, зверніть Темпляра в бік, втікайте в сю гущавину, нехай слон гонить за вами, я відповідаю за всьо.

Кипріян послухав не противлячись.

З піднятою трубою, закровавленими очима, наїженими кливаками, з незвичайною скорістю кинув ся на нього гру-бошкірий великан.

Темпляр показав що вміє, слухняний поводам, гнав ся як стріла на право, а слон за ним.

Китаєць, з ножем в руках, всунув ся поміж хащі, які вказав передше свому панови.

— Там, тадо, під сей корч, нехай за вами гонить — кликав ще раз.

Кипріян, не здаючи собі справи з намірів Китайця, наслухував однак, окружуючи корч. Слон, лютий ізза двократного даремного нападу, на велике здивуванє Кипріяна, вклякнув на праве коліно.

З незрівнаною зручністю Лі, лежучи в високій траві, в рішучій хвилі всунув ся поміж ноги звірини і, одним ударом ножа, пробив стегно під його п'ятою в місци, яке у чоловіка називаєть ся Ахіллевим стегном.

Так роблять Індийці, полюючи на слони і Лі, мабуть підчас свого побуту на острові Цейльон, нераз мусів

Ледвищо Гільтон наблизився до слона і схилив ся, щоби його жартом взяти за велике ухо, ігк великан підняв трубу і моментально обняв надто цікавого стрільця (стор. 100).

вправляти ся, щоби так холоднокровно і з незрівнаною певністю виконати сей удар.

Повалений, безсилий, лежав слон на траві, порушаючи тільки великанською головою; кров," спливаюча з рани, позбавлювала його сил з кожною хвилиною.

— Урра! Славно! —.кликнули рівночасно Панталаччі і Гільтон, які наблизили ся до місця боротьби.

— Треба вистрілом в око покінчати з ним — сказав Гільтон, відчуваючи непереможне бажане взяти участь в тій драмі.

Роздав ся вистріл і куля прошила лоб звірини. Ворухнув ся ще і ляг на мураві, подібний до сірої скелі.

— Вже скінчив — кликнув Гільтон, підїзджаючи з конем до слона, щоби зблизька приглянутись йому.

— Заждіть, не наближайтесь — говорив Китаєць поглядом до свого пана.

Страшні, неминучі наслідки тієї боротьби не дали довго на себе ждати.

Ледвищо. Гільтон наблизився до слона і схилив ся, щоби його жартом взяти за велике ухо, як великан підняв трубу і моментально обняв нею надто цікавого стрільця, гнетучи йому стовп хребетний і мозок з такою скорістю, що перелякані товариші не мали часу прискочити на поміч.

Гільтон тільки раз скрикнув. В протягу трьох секунд полишила ся з него тільки кривава маса, на яку звалив ся сірий великан, щоби більше не встати.

— Знав я, що розходить ся о його жите — сказав Китаєць — і ніякий слон не понехає при нагоді, в останніх судорогах, пімститись на своїм ворогови.

Слова отті були одинокою похоронною промовою над трупом Гільтона.

Кипріян, під вражінем свіжої зради, бачив в сій пригоді' сатісфакцію, зіслану йому слушно небом, і лиходій, який бажав йому смерти, сам найшов її так скоро.

Що думав про сю пригоду Панталяччі, про се, природно, не звірив ся перед ніким.

Міжтим Китаєць викопав ножем яму і при помочи Кипріяна, поховав трупа товариша подорожі.

Праця ся забрала багато часу; сонце наближало ся вже до півдня, коли ловці вернули ся до табору.

Та як здивували ся, коли не застали Бардіка біля воза. Бардік зник!...

XVI. Зрада.

Що могло стати ся з Бардіком? Сніданє, на половину приладжене, стояло біля погаслого огнища, а річи лежали в порядку, непорушені.

Се опрокидувало здогад нападу звірів чи людий.

Може заблукав ся, гонячи за звіриною? Рішено ждати 24 години на можливий поворот.

День минув тихо і сумно, вечір також. Кипріян, якому Лі розказав історію виняття набоїв через Італійця, з жалем думав про небезпечного ворога, якого буде мусів берегти ся днями й ночами.

Панталяччі розважав втрату двох товаришів, хоч сопер-ників. Полив ся йому тепер тільки один, однак тим більше ненависний, бо мав симпатію Аліси.

Мовчки сиділи проти себе біля огнища, покурюючи люльки і також мовчки, не бажаючи собі доброї ночі, поклали ся спати.

Лі беріг огонь.

Слідуючого дня Бардік також не вернув ся. Кипріян радо був би ще один день ждав на свого слугу, однак Панталяччі спротивив ся сьому.

— Бардік утік мабуть до своєї вітчизни; дамо собі раду без нього, а ждучи тут довше, не сповнимо свого завдання.

Рад не рад Кипріян мусів згодити ся і Лі забрав ся до відшуканя буйволів.

Так новий завід. Буйволи зникли! Ще вечером видно було, як пасли ся недалеко, а тепер ні одного не можна було віднайти!

Тепер доперва пізнали велику втрату інтелігентного слуги! Колиб був присутним, знаючи звичаї буйволів, був би привязав їх до паликів.

Першого дня перестанку обережність ся не була конечною, тому, що змучені звірята, не думали відходити від воза. Доперва слідуячого ранку, глядаючи смачнійшоґ трави, віддалили ся мабуть в глибину лугів.

Було се справдішне нещастє для виправи. Втрата буйволів вела за собою втрату воза, який був рівночасно хатою і кріпостою на случай потреби.

Положене ставало критичне; по нараді\* рішено полишити віз і забрати на коні стілько поживи, скільки тілько дасть ся. Може удасть ся купити буйволи в якого князика Кафрів, жертвуючи йому за них стрільбу і набої.

Лї мав сісти на коня Гільтона.

Забрали ся до роботи. Віз сховали під купою галузя, а кождий набрав в кишенї і мішки стільки поживи і набоїв, скільки міг помістити.

Лї, дуже зажурений, що свій червоний куферок мусить полишити, бо був за важкий, забрав тільки шнур, яким підперезав ся, наче поясом.

Скінчивши приготованя, трьох їздців споглянуло ще на долину, яка принесла їм стільки втрат й пустило ся в дальшу дорогу. Дорога ся, як і попередня, була вузькою стежиною, протоптаною звірятами, глядаючими жерел до питя.

Два дни подорожі проминули і наші подорожні привикли обходити ся без воза. Під вечір другого дня, коли Лї приладжував вечерю під деревами, де задумували переночувати, якась віддалена точка звернула його увагу і вказав він на неї Кипріянови.

— Се є подорожний — кликнув Панталяччі, приглянувшись точці.

— Се Матакіт в цілій своїй особі — додав Кипріян, взявши далевид — пізнаю візок, який тягне струс! Се він дійсно!

Панталяччі, приглянувши ся крізь далевид, потвердив спостережене інженера.

— Яка віддаль ділить нас від него? —спитав Кипріян Панталаяччія.

— Сім до вісім миль, а може і десять — відповів Італієць.

— В кождім случаю сьогодні не варта за ним гонити ? . — Дійсно, що так — відповів Панталаяччі — бо за

пів години потемніє і можемо заблукати ся по незнаній дорозі\*.

— Лишімо ся отже тут до завтра, а виїхавши рано, можемо мати надію, що вже завтра спіймаємо його.

— Така і моя думка.

Вечера минула при веселому настрою і подорожні вчасно пішли спати, щоби завтра подвійною скорістю їзди осягнути мету виправи.

Кипріян і Китаєць, завинувши ся в ковдри, скоро заснули. На се тільки ждав Панталаяччі, щоби виконати задуманий плян.

Чорні його думки не давали йому спокою, все думав тільки, як би позбути ся товаришів і самому здобути діямант. Коли побачив, що Матакіт недалеко, рішив ся виконати задуманий намір.

Тихо відв'язав свого коня, як також Темпляра і коня Китайця, відтак забрав збрую, трохи поживи і, ведучи коні\* за поводи, покинув без милосердя своїх товаришів серед пустині\*.

Висока трава таїла його кроки; змучені цілодневною їздою коні, не опирали ся, ніщо також не переривало сну сплячим.

О третій в ранці Лі збудив ся і, споглядаючи на погасаючі зорі, подумав собі, що вже час приладити каву. Не тратячи отже часу, почав одягати ся.

— А де сей Італієць подів ся? — спитав сам себе. — І коний якось не видно! Чи може сей чесний товариш... — Говорячи се, побіг до паликів, де коні на ніч були привязані. Цілком природно не застав їх, завважав також зник-нене річий Неаполітанця.

Утеча отже була наглядна.

Чоловік, належачий до білої раси, не занехав би в такім случаю чим скорше збудити Кипріяна і звістити його про пригоду.

Кигаєць належав однак до жовтої раси, яка думає, що з вісткою про нещастє, ніколи не треба спішити ся, займав ся отже дальше приладжуванєм кави.

— Як се чемно із сторони сього поганця, що не забрав нам поживи — кінчив свій монолог.

Коли кава заварилася, налив її дві чашечки, якщо можна так назвати половинки шкаралущі струєного яйця і підійшов до Кипріяна, який спав ще твердо.

— Пане, кава готова — сказав чемно, торкаючи його. Кипріян розкрив очі, простягнув ся, привитав Китайця

усміхом і не піднімаючи ся, спер ся на лікті і випив каву.

— Де Панталяччі? — спитав, завважавши порожнє місце.

— Втік — відповів байдужним голосом Китаєць, неначе би се було звичайною річю.

— Як се? покинув нас?

— Так, утік і до сього забрав нам коні.

Кипріян зірвав ся з землі, відкинув ковдру, в яку ще був завинений і оглянувши ся довкола, зрозумів усьо.

Однак його гордість не дозволила йому висказати голосно свого обуреня і тривоги.

— Се знаменито, нехай тільки поганець не думає, що вже виграв справу. — На хвилину Кипріян задумав ся, відтак сказав: — не тратьмо часу; сідла і упряж полишимо тут, візьмемо тільки зброю і поживу. Йдучи пішки, будемо могли йти коротшою дорогою і може в той спосіб Панталяччі не богато нас випередить.

Лієви не треба було двічі повторювати приказу. За кілька хвилин всьо було приготоване і незабаром оба пустились в дорогу.

Інжінєр мав рацію, говорячи, що пішки часом можна скорше зайти.

Йшли прямо біля себе, не минаючи стрімких ярів, неприступних для їздців. В полуднє перейшли гірський хребет до долини, де представив ся їм незвичайно гарний вид. Пасло ся там біля 20 жіраф, з довгими сторчачими шиями, як щогли, до 4 метрів в гору, представляючи незвичайно гарну картину.

— Треба зловити дві, щоби нам заступили коні — сказав Лі.

— Що, їхати на жірафі? Чи хто чував про щось подібного? — кликнув Кипріян.

— Не знаю, чи хто вже бачив, однак ви побачите, якщо позволите мені тим зайняти ся. — Кипріян ніколи не вважав річи неможливою тому, що йому була незвісною, прирік отже Лієви свою поміч.

— Знаходимо ся під вітром \*від них, що є для нас дуже корисною обставиною, бо жірафи мають дуже ніжний нюх і булиб нас запримітили. Ви йдіть в противний бік і перелякайте їх вистрілом, щоби утікли в мою сторону. Проче лишіть мені.

Кипріян пішов в вказанім напрямі. Лі вийняв свій шнур і перетяв його на дві части по 30 лієтрів. На однім кінци привязав досить важкий камінь, а другий кінець привязав до галузи, відтак обвинув вільними кінцями ліву руку і станув за деревом, дожидаючи: жіраф.

По 5 хвилинах роздав ся вистріл. Сейчас за ним роз-ляг ся тупіт, неМов би наближав ся відділ кавалерії і, як се Лі предвидів, жірафи надбігли до вузького провалу в горах, не чуючи під вітром ворога.

Перепустивши біля себе кілька перших звірят, кинув своє ляссо на одно з найбільших. Шнур свиснув в воздуху і обкрутив ся кілька разів довкола шиї звіряти, яке на пів задушене стануло, не ворухаючись з тривоги.

Лі, не зволікаючи довго, повторив сю операцію вдруге,, також з добрим вислідом.

— Прощу, гляньте — кликнув до надходячого Кипріяна, який, сказавши мимоходом, не дуже вірив в пово-джене Китайця. Вид, який ждав його, не позволяв вже сумніватись, що Лієви удало ся. Двоє гарних, сильних і великих звірят, з тонкими ногами і блискучою шерстю, стояло-перед ним.

О скільки однак одушевляв ся виглядом жіраф, думка ужитя їх до їзди верхом видавалась йому неможливою.

— Скажи мені' приятелю — сказав до Лія — як вдержатись на їх хребті\* і до сього ще без поводів?

— Лишіть се вже мені\* — сказав Лі — до завтра буде і сідло і поводи.

Проворний і на все маючий спосіб Лі, приладив Кип-ріянови обід а відтак заняв ся тресурою, лагідних' зрештою, звірят.

При помочи звиненого плаща сів на хребет одної" з жіраф і пігнав на місце, де полишили попередно сідла і упряж.

Своїм неоціненим шнуром понадточував поводи, сідла приспособив до хребтів жіраф і, при помочи батога і ріж-них способів, вчинив їх настільки слухняними, що дали ся ужити до їзди верхом.

Юг

Африканські перегони.

Дійсно був се цікавий вид, коли слідуячого дня Кипріян та Лі посідали на жірафи; дуже сумніваємось, чи інжінер схотів би переїхати ся в сей спосіб перед очима міс Веткінс по головній вулиці' в Вендергарт копальні'.

Тут однак, не маючи вибору, радий був із підприєм-чивости Китайця, який постарав ся о коня в пустині', щось, на подобу верблюда.

їзда жірафою дійсно нагадувала верблюда, а колихане, спричинене їздою, навело на подорожних в перших годинах їзди верхом нудоту, подібну до обявів морської хороби.

Поминувши сю малу недогоду, їхалось знаменито.

Жірафи бігли скоро, а по приборканю їх початкового опору, оказували понятливість і подорож йшла знаменито..

Подорожні старали ся поспіхом відзискати втрачений час. По трьох днях подорожі жірафи занесли їздців на рівнину, крізь яку перепликала доволі велика ріка, мабуть доплив Замбезі. Кипріян рішив держати ся її берегів, щоби,, після неясних вказівок Льопепа, дістати ся до краю Тонаї.

•Вже незабаром управлені поля Манїюки і Таро, добре удержані дороги, хати, подібні будовою до улиїв і громади птахів вказували, що доїхали до краю заселеного,, хоч рідко.

Численні стада хижих звірів та хмари малих й великих птахів вказували, що недалеко находить ся пустиня.

Одушевлений ріжноманітністю краєвиду, Кипріян забув майже про ціль подорожі, коли в'їзджаючи на невеликий горбок, станув нараз як вкопаний.

Нї менше, нї більше, тільки Панталяччі гнав гальопом,, здоганяючи Матакіта. Простір, який розділяв їх, виносив-не більше милі. \_

Матакіт мабуть вже спостеріг Італійця і бачучи, що той без надуми почастує його кулею, підогнав, скільки було сил, струса. Свого давного пана, з причини надто великого віддаленя, мабуть не завважав.

Лї і Кипріян, бачучи сю погоню, з голосним окликом "урра", кинули ся за ними.

Нараз двоколїсниця Кафра ударила о камінь і дишель тріс при самій основі. Не надумуючись, випряг Матакіт струса і скочивши зручно на його хребет, пігнав дальше.

Тепер почались шалені перегони, які мабуть не відбувалися ще від часу римських ігрищ.

Струс Матакіта гнав з виїмковою швидкістю, за ним напружував всі свої сили кінь Панталаяччія, а жирафи, захочені батогами, не лишались позаду них.

Ні один побідник на перегонах, в Лондоні чи Парижі, не дорівняв би в швидкості струсови і Матакіт незабаром значно випередив Панталаяччія.

Дістався незабаром в гущавину, зложену з дерев фігових і зник з очей.

В тій самій хвилині кінь Панталаяччія спотикнувся, скинув їздця на землю а сам пігнав в поле.

— Матакіт втіче нам — кликнув Лі.

— Так, однак сей підлий Італієць є в наших руках — відповів Кипріян.

За пів години доїхали до місця, де упав Панталаяччі.

Драбуга був ще на тім самім місці. Кипріян під'їхав на 200 кроків до нього і зрозумів причину його упадку.

Здоганяючи Матакіта, Панталаяччі не завважав розтягнутої Кафрами на низьких корчах сітки на птахи, які нищили їм засіви. В отсю сітку замотався Панталаяччі.

А була се чимала сітка. Мала що найменше по 5 метрів з кожної сторони і кілька тисячів різних птахів вже находилося у ній. Між ними також кільканайцять величезних "гураетей", яких розложені крила сягають довготою до 1 !/о метра.

Нараз розірвала ся сіть під тягаром Італійця. Нещасний вхопив С9 руками і повис у повітрі (стор. 110).

Нечайний упадок Неаполітанця в пташине царство, спричинив між ними велику тривогу.

В першій хвилі, приголомшений своїм упадком, Панталяччі, прийшов незабаром до свідомости і почав розмотуватись з сіти. Однак се не легко йому приходило ся. Руки і ноги замотали ся в сіть і годі було їх видобути. Люто рвав він сіть на всі боки, відриваючи її з паликів, якими була прикріплена до землі. '

Птахи також били крильми, стараючись видобути ся .на верха.

Панталяччі почував себе дуже упокореним, коли Лі наблизив ся на жирафі і з іронічним усміхом почав приживляти ся його рухам. Злобний Китаєць не мав нічого пильнішого до роботи, як злізти скоренько з жирафи, івідняти частину сіти з паликів і обмотати нею Італійця.

В тій хвилі природа допомогла до помсти Китайця : зірвав ся сильний вихор і почав віяти з нечуваною силою, піднімаючи сіть на усі сторони.

Нараз сталось щось ненадійного. Вихор, птахи і шамо-тане Панталяччія відорвали сіть з придержуючих її паликів і підняли в гору на яких 30 метрів.

Сила вітру і птахів була так велика, що 200 фунтовий тягар тіла Панталяччія не міг ставити опору.

З страшним вереском знялось дрібне птаство з сіти і розлетілось усюди; великі птахи, замотавши свої кігті в очка сіти, не так легко могли увільнити ся.

Змучені "gy])aetcp'"Н заявили нараз охоту спустити ся на землю. Замотана, місцями піввана сіть опустила ся разом з ними на корчі, звідки, спочивши кілька хвиль, з більшою, ще силою підняли ся назад в гору.

З дрожию бачив Кипріян, як нещасний Панталяччі, півваний вітром і летом великанських птахів, зістав піднятий на 150 стіп в гору.

Нараз розірвала ся сіть під тягаром Італійця. Нещасний вхопив ся руками і повис у воздуху. По кількох хвилинах руки йому омліли і отворились, отже упав він на землю, як безвладна маса.

Позбавлена тягару сіть підняла ся ще на кілька метрів в гору; відтак опала, коли птахи, увільнивши свої кігті, зняли ся в гору.

Коли Кипріян надбіг з помічу, Панталяччі вже був мертвий. Згинув так марно, як жив.

#### XVIII. Говорячий струс.

По.страшній катастрофі, яка стрінула Неаполітанця, Кипріян і Лі віддалили ся сейчас від місця нещасної пригоди. Рішили удати ся на північ, вздовж корчів. Проїхавши годину, натрапили на корито висохлої ріки і пустили ся нею, бо було догіднійше туди їхати, чим по зарослім хащами березі\*.

Ждала однак на них чимала несподіванка. Корито ріки вело на беріг доволі' великого ставу.

Кипріян мав. охоту завернути, однак в такім случаю треба.було виречи ся надії спійманя Матакіта. Лі радив окружити став, що й зробили. Страчено майже три години, щоби прийти до противного берега перебутої дороги.

Змучені і голодні, рішили розложитись на нічліг у під-ніжа ланцюха невеликих горбків.

Лії забрався приладжувати вечерю і подаючи її, •сказав:

— Пане, бачу, що ви дуже змучені, до сього вже не багато у нас поживи; позвольте отже мені' удати ся до найблизшого села, де розвідаю ся про се, що нам треба і куплю поживи.

— Хочеш мене самого лишити? — спитав затрізоже-ний дещо в першій хвилі' Кипріяна.

— Се конечно — сказав Китаєць. — Сяду на жирафу і поїду на північ. Столиця Тонаї, про яку говорив Льопепе, не може бути дуже віддаленою з відси. Приготую там для вас добре приняте і відтак вернемо до Гріквеленду, де не будете потребували лякати ся більше тих драбів, які всі\* так нужденно серед дороги згинули.

Інженер задумав ся над проектом Лія. Дійсно, якщо мали спіймати Матакіта, не розумно було покинути околицю, в якій його бачили; по друге треба було придбати поживи, яка що раз більше зменшувала ся. Рішив ся отже, хоч важко було йому розпрощати ся з Китайцем і полишити ся 48 годин самому, дожидаючи його повороту.

Через два дни можна було на жирафі переїхати великий кусень дороги. Лії, не тратячи часу, попрощав Кипріяна, сїв на жирафу і зник в темноті\* ночі.

Вперве, від покинення Вендергарт-копальні, полишив ся Кипріяна сам один серед безмежної пустині'. Сум огорнув його і понурі думки насували ся. Одинокий, без припасу пороху і поживи, що зробить в тім місці', віддаленім о кілька сот миль від цивілізованих країв? Спіймати Матакіта діло також не легке. Хочби находив ся о пів кільо-метра від його, так звідки дізнаєть ся про се?

Рішучо виправі не вело ся. Майже кожду перебуту сотню миль заплатив один з учасників житєм. Він тільки полишив ся. Він самий. Може і йому доля судила згинути так нужденно?

Такі думки снували ся в голові Кипріяна, заки заснув.

Свіжість ранку і нічний відпочинок розвіяли той його сум, коли пробудив ся. Дожидаючи повороту Китайця, рішив ся вийти на вершок найвисшої гори, щоби з відти оглянути околицю. Припускав також, що може удасть ся йому при помочі далековида відкрити слід Матакіта.

Щоби се виконати, мусів покинути жирафу, бо ще ніякий природник не відкрив у неї здібности спинати ся на гору. Кипріян розпочав свої приготування від сього, що зняв з жiрафи упряж і привязав її сильно до дерева, стоячого серед густої трави. Довгота шнура давала жiрафі можливість руху.

Зробивши се, закинув Кипріян на рамя стрільбу, взяв в руку свій коц і погладивши на пращанє жiрафу, почав спинати ся на гору.

Дуже важко приходило ся се йому! Цілий день проминав на спинаню по стрімких дебрах, гладких "скелях, на окружуваню недоступних верхів. Треба було відложити до слiдуючого дня дальше спинанє.

Вранці', глянувши попередно на долину крізь далевид, чи Лі не вернув ще, забрав ся Кипріян до дальшої дороги і в полудне станув на вершку гори.

Велике розчарованє дожидало його. Густі хмари окружали овид і заслонювали вид на долину. Кипріян, не зра-жуючись невдачею, рішив ждати, поки хмари не розійдуть ся; на жаль хмари зібрали ся ще густійші і під вечір пустив ся сильний дощ. Таке звичайне явище, як дощ, заповідаючий довгу непогоду, було ще більш немилим серед сеї дикої пустині', де не було дерева чи скелі, де би можна було схоронитись.

Отже й Кипріян перемок незабаром до нитки, так, що і коц не поміг йому багато.

Положене його ставало безвихідним. В таких обставинах сходити на долину було би чистою шаленістю. Не було ради і Кипріян потішав себе тільки, що завтрішне сонце висушить йому мокру одіж.

Знайшов навіть втіху в тій купелі' по так довгій посусі\*.

Щоби розвести вогонь, годі було й подумати. Тому Кипріян з'їв сушене мясо, так як приніс його, а відтак ста-рав ся заснути, схиляючи голову на мокрий камінь.

Та над ранком вже напала його дрож — пропасниця таки дібрала ся до него.

Пересвідчений, що вмре, якщо полишить ся дальше на ласці дощу, який не переставав падати, Кипріян підняв ся з трудом і опираючись на стрільбі як на палиці", почав сходити з гори.

В який спосіб знайшов ся на долині, не вмів би сказати. Совгаючись по мокрих камінях, без віддиху, напів осліплий і мучений горячкою, знайшов ся на місці', де привязав жірафу.

Жірафи не було. Мабуть голодна, бо трава біля дерева була з'їджена, перегризла шнур, який придержував її і увільнивши ся в сей спосіб, утікла.

Новий сей удар Кипріян відчув би дуже, колиб находив ся в звичайних обставинах. Надмірне однак умученє робило його байдужним. Мав ще тільки стільки сили, що змінив скоро одіж, на щастє його подорожний мішок був неперемакаючий і упав біля дерева, яке виростало на рівнині'. Почала ся для него хвиля півсонної несві-домости, в якій простір, час і віддалене мішали ся із собою.

Був день, чи ніч? Дощ лив, чи сонце світило? Чи помер вже, чи ще живе? Такі питання завдавав собі без упину, не вміючи однак знайти на них відповіді.

Гарні й погані сни снували ся в його уяві.

Париж, гірнична школа, домашнє огнище, ферма Вей-дергарта, міс Веткінс, Панталяччі, Гільтон, Фрідель, стада слонів, Матакіт і хмари птахів вкриваючі овид.

Всьо, що любив або ненавидів, бороло ся і мішалось в його мозку. До сих примар дійсність додавала також свої вражіня. Дійсно, страшний є стан хворого в пустині', серед вереску виючих шакалів, реву тигрів, витя гієн. Здавало ся йому також, що чує гук вистрілу, по якім запанувала дивна тишина, так відбиваюча від попередних криків.

Незабаром сей пекольний концерт розпочав ся на ново і трівав аж до ранку.

В такому положеню розпращав би ся був мабуть наш інжінер з сим світом, колиб не незвичайні події, які незабаром склали ся.

Дощ устав і сонце стояло вже доволі\* високо на небі, коли Кипріян, розкривши очі, із здивуванєм побачив, що до нього наблизив ся величезний струс.

— Чи се не струс Матакгіа? — спитав сам себе. Довгоногий птах виручив його в відповіді і, що най-

дивнійше, заговорив чисто по фраицуськи.

— Не помиляю ся! Кипріян Мере! Мій коханий, що ти до біса тут робиш?

Струс, говорячий його рідною мовою, струс, який знав його імя, був би без сумніву незвичайно здивував людину при здорових змислах. Кипріян прийняв однак як річ цілком звичайну се неприродне явище. В своїх горячкових мріях бачив ще більші чуда.

— Не дуже ти чемний, пане струсе — відповів йому — яким правом тикаєш мені? — сказав Кипріян уриваним голосом, по яким легко пізнати хворих у горячці. Се спостережене, здавало ся, ще більше засумувало хтруса.

— Кипріяне! Старий друже! Ти хворий і садинокий тут у пустині! — кликнув птах і упав йому до ніг.

Було се рівнож дивне явище, бо струс як говорити, так і клякнути не може. .

Кипріян і сьому не здивував ся і вважав се також цілком природним, що птах, винявши з під лівого крила шкіряну фляшку з свіжою водою, змішаною з коньяком, притулив її до його уст.

Здивував його птах доперва тоді", коли відкинув своє піре та довгу шию і станув перед ним, та вже не яко птах, а високий мущина і то ніхто инший, як його приятель Фарамон Варт.

— Ну так, се я — кликнув Фарамон — чи ти не пізнав мене по перших словах? Дивуєш ся мойому строєви? Се підступ воєнний, якого навчили мене Кафри, а який дає можливість безпечно наблизитись до срусів. Однак говорімо про тебе, мій приятелю, З відки ти ту узав ся сам один і хворий? Не припускав я цілком, що ти в тім ,краю і тільки звичайний случай позволив мені тебе стрінати.

Кипріян ледви говорив і не багато пояснив свому товаришеви.

А сей, бачучи в якому стані\* він знаходить ся, не питаючи його більше, взяв ся рятувати хворого.

Сміливий стрілець набрав ся багато досвіду підчас своїх прогульок і знав також добре средство, якого Кафри: вживають проти горячки.

Фарамон викопав яму в землі, наповнив її деревом,, зробив з кори руру, щоби полишити доступ воздуха і підпалив дерево. Коли випалилось, в яму, розігріту як печ: кухонна, вложив Кипріяна, полишаючи йому тільки голову на верха. Не минуло 10 хвиль, коли рясний піт вкрив тіло" Кипріяна; імпровізований лікар дав тепер хорому напитись кілька чашок напитку, приготованого із звісного йому лічного зіля.

Кипріян заснув незабаром твердо.

Сонце схияло ся над заходом, коли хворий пробудив ся і досить сильним голосом зажадав їсти. Його приятель ждав тільки на се і подав йому зупу з зіля та звірини,, печені куропатви і чарку коняку. .

Кипріян, підкріпившись, почув себе багато сильній-шим і мряка сповиваюча його мозок, розвіялась.

Минула година. Варт, покріпившись також упольоват-ною звіриною, розказував Кипріянови, в який спосіб знайшов ся в тих сторонах.

— Знаєш добре, до чого я спосібний, коли розходить ся о новий, незвісний мені' рід полювання. Від кількох, тижнів полював я на слони, жирафи, льви, та знудившись, тим, рішив я змінити рід полювання. До сеї околиці' забрив я з моїми 30 Бассутами, яким плачу місячно по мошонці" склянних дрібничок, за що в вогонь пішли би за мною.

Від кількох тижнів користую ся гостинністю пануючого над тим краєм Тонаї і бажаючи добути від нього" право полювання на просторах, які є

його власністю, позичив я йому моїх Бассутів і чотири рушниці" на виправу проти ворогів. Цілком природно, ідо пальна зброя давала йому побіду.

Радість Тонаї з тієї причини була безмежною і навязали ми кріпку приязнь поміж собою, зміцнивши її заміною крові, с. є накололи ми собі взаїмно малі знаки на рамени. Від сеї пори є ми звязані з собою на смерть і жите. В його краю я цілком безпечний і виправив ся я на полюванє на сгрусси і тигри.

Минувшої ночі вбив я тигра і може чув ти пекольний вереск, який супровожав сьому.

Уяви собі, що ми збудували шатро і поклали перед ним вбитого буйвола, надіючись, що тигри заманять ся до його підчас ночі.

Тигр не дав на себе довго ждати, заманений запахом свіжого мяса. На нещастє прибігло також 200 — 300 шакалів; з того то повстав той концерт, який мабуть і до тебе долинув.

А так, чув я — відповів Кипріян — припускав навіть, що се в мою честь відбув ся.

— О ні, мій дорогий — кликнув Варт — відбув ся він в честь вбитого буйвола, там в долині", яка тягнеть ся по правій стороні". В ранці з буйвола полишились тільки кости. Покажу їх тобі; гарний се препарат анатомічний. Покажу тобі також мого тигра, найкращу звірину, яку уполював я досі' в Африці! Шкіру вже зняв я з нього і повісив на дереві, щоб висохла.

— По що се ти так дивно переодягнув ся? — спитав його Кипріян.

— Як вже сказав я тобі, Кафри уживають сього пере-одягнення, бо струс є дуже обережний і не легко його підійти. Скажеш може, що маючи

стрільбу, міг я до них стріляти,— однак саме прийшла мені" охота полювати на них як Кафри і се дало мені' змогу прийти ще в пору до тебе.

— Дійсно останній час був. Думаю, що без твоєї помочи був би я-вже розпрощав ся з сим світом — відповів Кипріян, стискаючи руку Варта.

Інженер не лежав вже тепер в ямі, тільки на постелі з листя, яку розстелив йому його приятель.

— Роскажи мені' тепер про свої пригоди, просив. Фарамон.

Кипріян, доволі' вже сильний, згодив ся на просьбу приятеля і розказав йому короткими словами про події, які склали ся в Гріквеленді і чому підняв ся погоні' Мата-кіта. Не поминув також важнійших пригод підчас подорожі, смерти Панталяччія, Фріделя і Гільтона, загадочного зникнення Бардіка і виправи Лія, якого повороту тут дожидав.

Варт слухав дуже зацікавлений. На питане, чи не стрінув Кафра, подібного до Бардіка, відповів заперечаючо.

— Я спіймав коня, який біг долиною, може се твій? — і розказав, в який спосіб попав ся кінь в його руки.

— Перед двома днями полював я з моїми Бассутами; нараз з південної сторони гір вибіг до нас гарний кінь, що тягнув за собою поводи. Бідне звіря мабуть не знало, що з собою вчинити. Кликнув я на него, показуючи в руці цукор. Підбіг до мене. Так отже спіймав я його; Гарний кінь, повний вогню і "солений", як найкраща шинка.

— Се мій — кликнув розрадуваний Кипріян. — Се мій Темпляр.

— Цілком природно, забереш собі його — сказав Варт. — Мені' дуже приємно, що можу тобі його звернути. А тепер добраніч! Спи порядно, завтра в ранці рушаємо в дорогу.

Слідуючого дня в ранці Китаєць вернув точно до табору, приносячи з собою трохи поживи. Варт розказав. йому, що стало ся в часі' його неприсутносте і полишивши інжинера під опікою Китайця, сам вернув ся по Темпляра, за яким так тужив Кипріян.

XIX.

Чудесна печера.

Був се дійсно Темпляр,. якого Кипріян побачив, пробудившись в ранці на другий день. Привитанє було дуже щире. Можна було завважати велику радість, яку кінь відчував, повернувши до свого пана.

Кипріян поснідавши, сїв на коня, якого Фарамон провадив за поводи і так пустили ся до столиці\* Тонаї.

Дорогою розказував Кипріян дальше про свої пригоди, а коли, говорячи про утечу Матакіта, менше більше описав його вигляд, Варт почав голосно сміяти ся.

— Ага, мені здасть ся, що буду міг розказати тобі дещо про того злодія, хоч про діамант не знаю нічого.

— Що хочеш через те сказати? — спитав Кипріян.

— Се, що мої Бассути спіймали вчера блукаючого по околиці' Кафра і звязавши йому руки і ноги, віддали його Тонаї. Здасть ся, що Тоная не буде з ним жартувати, бо дуже лякаєть ся шпіонів, а Кафр, чужинецького походження, мусить збудити в нім підозріне. Досі' не стало

ся йому нічого лихого, бо на щастє має він талан скомороха і удає з себе ворожбита.

— Тепер вже не сумніваю ся, що се мій Матакіт — кликнув Кипріян.

— В Тонаї найдеть ся чимало кар для ворогів, однак повторюю тобі, що можеш бути супокійний о судьбу свого слуги. Його вмінне ворожити хоронить його і ручу ся тобі, що застанемо його здоровим.

Вістка ся заспокоїла Кипріяна. Мета його подорожі була вже недалека. Не сумнівав ся також ні хвилини, що

Матакіт має біля себе діамант п. Веткінса, та що його віддасть йому без опору.

Так балакаючи, їхали оба приятелі рівниною, яку Кипріян проїхав перше на хребті жірафи. Під вечір заїхали до столиці Тонаї, розложеної півколесом на невеличкім горбку.

Було се справдішне місто, маюче 10—15 тисяч мешканців, з гарними улицями, широкими хатами добре виглядаючими на вні, а внутрішнє їх уладженє вказувало на заможність. Коли Варт вказав ся, розсунули ся всі огорожі крізь численні подвіря аж до салі церемоніяльних принятъ, де звичайно перебував Тоная "непобідимий побідник", окружений численною дружиною офіцирів і сторожі.

Тоная мав 40 літ. Був високого росту, сильно збудований, одягнений в червоний плащ без рукавів і багато гаптований фартушок з скляних перел. На голові мав дія-дем з зубів дика, на раменах і ногах багато бранслет з блискучої міді. Вираз його лиця був інтелігентний, однак суворий і деспотичний. Варта, якого кілька днів тут не бачено, приняв Тоная дуже святочно, як також його приятеля.

— Приятелі! наших приятелів є нашими приятелями! — сказав Тоная, як звичайний собі міщанин.

Почувши, що новий його гість є хворий, призначив для нього одну з найкращих кімнат своєї палати і казав подати богату вечерю.

Варт порадив, щоби справу з Матакітом полишити до слідуючого ранку.

Стан здоровля Кипріяна був добрий, коли на слідуючий день в ранці, разом з приятелем, удав ся до короля. Цілий двір зібрав ся в великій салі і оба чужинці! прилучили ся до нього. Фарамон доволі добре говорив краєвою мовою, отже він взяв ся вести переговори.

— Мої Бассути — сказав до короля — спіймали недавно молодого Кафра, якого віддали тобі, королю. Отже показуєть ся, що се є слуга мого приятеля, великого

ученого, Кипріяна Мере, який числить на твою великодушність, що йому звернеш його. В імени отже його і моїм, яко твій приятель, звертаю ся до тебе з тією просьбою. Тоная настроїв своє лице дуже дипломатично.

— Витаю у себе великого ученого — відповів — так щож він жертвує мені за в'язня?

— Добру рушницю, 10 разів по 10 набоїв і мошонку з скляними перлами — сказав Варт.

Прихильний гомін серед присутних був відповідно на сю щедрю заплату; один тільки Тоная видавав ся не дуже вдоволеним.

— Тоная є великим володарем — сказав князьок випрямившись на своєму фотелі\* — і боги ним опікують ся. Перед місяцем прислали вони

Варта з хоробрими войов-никами і збруєю, щоби допомогли йому побороти ворогів.

Тому отже, якщо Фарамонові Бартови на тім залежить, повернемо слугу здорового й цілого його приятелеви.

— А де він тепер знаходиться? — спитав стрілець.

— В святій печері, де стережуть його в день і— ночі — відповів Тоная з повагою.

Фарамон Варт переклав сю відповідь Кипріянови і просив короля о' дозвіл відвідати бранця разом з приятелем.

На ті слова відозвав ся неприхильний гамір серед присутних. Ні, жаданя білих є безсоромні! Ніхто з чужинців не переступив ще порога святої печери. Ходило віщованє, що коли біла людина пізнає її тайни, держава Тонаї роз-летить ся.

Деспотичний король не любив, коли його піддані висказували свою думку і тому може рішив,ся поступити прямо противно, щоби їм показати, що не позволить накинути собі іншої думки.

— Тоная замінив кров з своїм приятелем — сказав гордо і не має перед ним тайн. Чи ти і твій приятель вмієте додержати присяги? —

Фарамон Барт відповів впевняючо.

— Отже добре — говорив дальше король — присягніть мені', що не доторкнете ся нічого з того, що в печері побачите і присягніть, ідо по виході' з неї, викинете її з вашої памяти! Присягніть, ідо ніколи не будете старати ся відкрити входу до неї, анї не захочете повернути до неї! Вкінци присягніть, що нікому не скажете ні слова про се, що там побачите!

Піднявши руку, повторяв Кипріян і Варт слова присяги.

Тоная видав тоді кілька приказів. Двір встав, войовники усталились в два ряди. Слуги принесли два кусні полотна, щоби завязати очі чужинцям, король сів в паланкин і приказавши їм, щоби сіли побіч його, пустив ся в дорогу, несений 12 Кафрами, окружений усею двірською дружиною. Дорога була доволі довга і тривала дві години\*. По колиханню, яке відчували, пізнали Кипріян і Фарамон, що їх несуть під гору. З дивного холоду воздуха і відгомону кроків походу, можна було догадуватись, що сходять у підземелє. Вкінци дим походив мабуть з смолоскипів, якими освітлювано дорогу. Ще пів години тривав похід, відтак паланкин поставлено на землю. Тоная зліз і приказав своїм гостям зняти перепаску з очий.

В першій хвилі, осліплені сяйвом світла, як се звичайно буває, коли зір на хвилину є заслонений, Кипріян і Фарамон здогадувались, що є жертвою галюцинації, так незвичайне й чудове явище розкрило ся перед їх очима.

Стояли вони серед величезної печери, якої долівка була вкрита золотим піском. Звід, подібний до готицьких святинь, поринав у сутінку. Стіни сеї підземної палати виложені були сталяктитами ріжнородної краски; світло смолоскипів відбивало ся у них красками веселки.

Не було тут, як в інших печерах, одноманітного нагромадження кварцових стовпів. Природа показала тут більше фантазії. Аметистові скелі, лавки з рубінів, смарагдові й шафірові колюмни, гори з аквамаринів, зеркала з опалів, ґанки з рожевого гіпсу та сардоніксу, всьо, ЩО царство мінералів має чудового, прозорого, дорогого, ужито" тут до тієї чудесної палати.

З ростиного світа вибрано тут усьо, на ідо найбуїнійша людська фантазія могла здобути ся. Тапети з мінерального моху, м'яккі, як

оксаміт, прозорі плетінки з верби., в яких цвіти і овочі зроблені з дорогих камінів, нагадували чарівні городи.

В глибині ясніло плесо озера, утворене з зануреного в піску одного діаманту, довгого на 20 метрів. Легкої будови, замки з хальцедону, кіоски і вежочки з берилю і топазу піднімали ся так високо, що око змучене їх блиском, не глядало їхнього кінця. Снопи світла, відбиті в тисячних хрусталах, заломлюючись і схрещуючись з усіх сторін, творили таку сімфонію красок, що аж надто вистарчало до цілковитого обезсилена людського ока.

Кипріян не сумнівав ся довше. Бачив себе перенесеним до одної з тих таємних печер, яких єствування вже-давно догадував ся, а де природа збирає і кристалізує най-дорозші каміні, з яких копачі в найбогатших копальнях, знаходять тільки малі кусники.

З початку сумнівав ся, щоби се було правдою, що бачив, пересвідчив ся однак, краючи перстінцем величезну лавку з-хрусталу, що се природний камінь, бо не полишив\* ся найменший слід на ньому.

Були се отже діаманти, рубіни і сафіри, нагромаджень в так великій кількості, що їх вартість можнаби оцінити тільки астрономічними числами. Лежали тут каміні, варто-сти тріліонів і квадріліонів.

Чи Тоная знав про отті величезні богатства, можна було сумнівати ся, бо і Варт, здавало ся, не припускав,, щоби ті хрустали були дорогоцінними камінями.

Король Негрів вважав мабуть тільки себе паном і властителем доволі незвичайної печери, яку оберігати наказувало йому віщоваєє. Потверджували сей здогад, здасть ся;

цілі громади людських костий, які лежали по кутках. Чи було се похоронне місце, чи може печера служила, ідо є дуже можливо, до

обходів страшних свят, підчас яких •плила щедро кров людська при канібальських бенкетах?

Бартови насували ся також такі здогади і схиляючись до товариша, сказав пошепки:

— — Тоная вправді впевняє, що підчас його панування такі обходи не лучали ся, однак отті кости вказують, що не треба вірити його словам.

Вказав при тім на величезний костир свіжо зложених костий, які мали на собі сліди, що вкриваюче їх мясо було варене.

Вражінє се незабаром ще скріпило ся.

Король і його гості дійшли до кінця печери, де було заглибленє, в роді каплички біля катедри. Сильна деревляна крата замикала вхід, за яким, в деревляній клітці, сидів . вязень.

Клітка була так мала, що міг він в ній сидіти тільки "скорчившись. Вязнем сим був Матакіт!

— Се ви, пане — крикнув нещасний Кафр в хвили, коли пізнав Кипріяна. — Заберіть мене з відси, освободіть мене! Волю вже вернути до Гріквеленду і бути там, повішеним, чим тут, в тій курячій клітці, дождати страш-гної смерти! Тоная з'їсть мене!

Слова отті сказав так зворушаючим голосом, що Кипріянови зробило ся жаль його.

— Добре, Матакіт — відповів йому інжінер — можу постаратись о твоє увільнене, однак, поки не віддаш діаманту, не вийдеш з сеї клітки.

— Віддати діямант, пане т— кликнув Матакіт — алеж я не мав його ніколи, клянусь! — Говорив се з такою правдою у голосі, що не можна було сумнівати ся в його слова.

Знаємо, що Кипріян вже перед тим не дуже вірив в вину Матакіта.

Сильна деревляна крата з а литка л а вхід, за яким, в деревляній клітці сидів вязень (стор. 124).

— Якщо ти отже не украв діяманту, так чому-ж ти втікав? — питав його дальше.

— Тому—відповів Матакіт — що по доказаию невинности моїх товаришів сказали би певно, що се я украв, а знаєте добре, що в Гріквеленді не дуже то церемонять ся з повішенем Кафра. Засуджують його, заки обвинува-чуть! Я перелякав ся і утікав крізь Трансваль, як справжніший винуватець.

— Ну, добре, вірю тобі — сказав Кипріян — однак хочеш вернути до Гріквеленду і наразити ся знов на підозріня?

— Так, волю, чим тут полишитись — сказав нещасний дріжучи з тривоги.

— Будь спокійний, мій приятелю, постараюсь тебе Увільнити. —

Стрілець звернув ся до Тонаї.

— Скажи щиро, що хочеш за сього вязня. Тоная, по короткій надумі, сказав:

— Чотири рушниці", десять разів по десять набоїв до кожної і чотири мошонки скляних перел; се не за ббгато, правда?

— Се є 20 разів за богато, однак Фарамон Барт є твоїм приятелем і зробить все, щоби тебе вдоволити.

Сказавши ті слова, задумав ся хвилину, а відтак відозвав ся:

— Слухай Тоная, дістанеш, що хочеш, однак даш нам за се кілька буйволів, потрібну поживу і почетну сторожу, щоби всіх нас перевела крізь Трансваль.

— Згода — сказав Тоная дуже вдоволений.

Вязня випущено сейчас на свободу і наситивши ще раз очи чудесами печери, дозволили собі Фарамон, Кипріян і Матакіт завязати очі, і відвести назад до палати Тонаї, де з причини заключеної умови мала відбути ся велика гостина.

Умовлено ся ще, що Матакіт не верне ще зараз до Вендергарткопальні, тільки дождити-ме вістки від Кипріяна.

Події, які відтак склали ся, показали, що ся обережність була на місци.

Слідуючого дня Кипріян, Фарамон, Лі і Матакіт пустили ся з численною сторожою в дорогу з поворотом до Грі-квеленду.

Тепер годі було вже не сумнівати ся, що "Зоря Півдня" пропала і п. Веткінс не вишле її до Лондона, щоби там поміж найкращими брилянтами Англії лишала ся своїм блиском.

XX. Поворот.

Джон Веткінс ніколи не був в такім лихім гуморі, як по від'їзді чотирьох соперників в погоню за Матакітом. Кожний день, кожний

тиждень, який минав, віднімав в нього надію відзискання свого брилянту, крім сього не доставало йому звичайного товариства і тужив за Гільтоном, Фріделем, Панталяччім а навіть за Кипріяном.

Скорочував собі час доживання збанком джину а збільшена скількість алькоголю не впливала цілком лагодячо на його вдачу. До сього прилучилась тривога о судьбу виправи, бо Бардік, взятий в неволю бандою Кафрів, по кількох днях утік і вернув на ферму, де розказав про трагічну смерть Фріделя.

Був се лихий знак для Панталяччія і Кипріяна.

Аліса також почувала себе нещасливою. Не співала вже і рояль замовк. Не цікавило її так дуже стадо струсів, навіть Дада не займала її своєю пажерливістю і птах проковтував безкарно найрізномородніші предмети.

Одного вечера, в три— місяці' від часу від'їзду виправи, сиділа Аліса, гафтуючи при світлі' лямпі біля батька, який сидів у своєму фотелі' з невідступним збанком.

З похиленою над роботою головою сумно думала Аліса, коли нараз заковтано до дверей.

— Прошу вийти — відповіла здивувана, що хтось приходить до них так пізно.

— Ось і я, пане Веткінс — відозвав ся голос Кипріяна. Був се дійсно Кипріян, однак який блідий, змарнілий,

з довгою бородою і знищеною подорожню одіжю. Помимо сього сяли його очі весело а уста усміхали ся.

Аліса повздержала скоро оклик здивування і радості, простягнула тільки мовчки руки, щоби привитати приятеля..

Розбуджений з своєї дрімоти, пан Веткінс, протирав собі очі і питався, що стало ся. Минуло кілька хвилин, заки фармер успів зібрати думки і, зрозумівши вкінци, якого має гостя, кликнув :

— А діамант?

— Діамант, на жаль, не вернув ся!

Кипріян розказав короткими словами про подробиці' виправи, смерть товаришів, побут в Тонаї, промовчючи, розумієть ся, про Матакіта. Замітив тільки, що є пересвідчений про його невинність.

Не забув згадати про докази привязаня Бардіка, Лія і про приязнь Фарамона Варта. Підчас оповіданя не згадав про лихі наміри своїх соперників, як також про се, до чого був приневолений присягою, про чудесну печеру. Тоная — кінчив Кипріян своє оповідане — додержав своєї обіцянки. В два дни по прибутю до столиці', приготовано достаточну скількість поживи, буйволи та сторожу. Під проводом самого короля товаришило нам 300 Негрів, навантажений мукою і вудженим мясом аж до місця, де полишили ми віз. Знайшли ми його в добрім стані', під галузями, якими його вкрито.

Попращали ми нашого гостинного господаря і дали ми йому місто обіцяних чотирьох, пять рушниць і значний.

запас набоїв. З такою зброєю володар краю між ріками Замбезі і Лімпопо буде непобідимий.

— А дальшу подорож як ви відбули? — спитала міс Веткінс.

— Посували ся ми вправді поволи, однак вже без пригод. Сторожа покинула нас доперва на границі' Транс-валю, де і Фарамон Варт з нами розпрощав ся, удаючи ся з своїми Бассутами до-Дюрбану.

По сорок днях дороги крізь Фельд, приходжу на жаль з порожніми руками.

— Отже чому Матакіт утік? — спитала панна Веткінс, слухаючи з увагою оповідання Кипріяна.

— Із страху — відповів Кипріян.

— Чи нема справедливости в Гріквеленді? — обурював ся фармер.

— О, часто аж за багато, однак цілком не дивую ся, що бідолаха, бачучи розбурхані уми ізза зникнення діаманту, волів на якийсь час усунутись.

— І мене се не дивує — сказала Аліса.

— В кождім случаю впевняю вас, що він є невинуватий і надію ся, що полишать його в будущині в супокою.

— Гм — сказав Веткінс мабуть не цілком пересвідчений — може той Кафр удає тільки страх, щоби схоронитись перед поліцією.

— Ні, він є невинуватий, таке є моє пересвідчене і мені здасть ся, що я дорого заплатив за нього — сказав Кипріян рішучо.

— Щож, полишіть ся при своїм пересвідченю, а я полишу ся при своїм — кликнув Веткінс.

Аліса перервала сю неприємну розмову.

— Чи знаєте, пане Мере', що ваш закіп підчас вашої неприсутности став ся дуже видатний і ваш спільник Тома Стіль є на дорозі\* до зроблення майна.

— Нічого не знаю про се, першим моїм ділом було вас відвідати — з ніким я-досі' не бачив ся.

— Мабуть ви ще без обіду? — спитала Алїса.

— Признаю ся, що таки так дійсно — відповів Кипріян.

— Ох, не відійдете з відси, не з'ївши обіду. Хорий і по так важкій — подорожі без обіду до 11-ої вечером!

Не вважаючи на відмову Кипріяна, Алїса вибігла до своєї комори і незабаром вернула, несучи на підносі" кілька тарелів з холодним мясом і торт з апрікоз своєї роботи. Поставила се всьо перед збентеженим Кипріяном і коли сей не дуже скоро забирав ся до їди, сказала, сміючи ся весело :

— А може вам покраяти ?

Вид розложених потрав викликав також апетит у п. Веткінса і попросив він Алїсу о порцію "БіИоп а (рід консерви з струса). Алїса заїдала мігдали.

Імпровізована вечеря була знаменита. Ніколи Кипріян не відчував такого апетиту. Тричі брав торта, випив дві склянки вина і щоби увінчати діло, згодив ся навіть ско-штувати джін п. Веткінса, який, говорячи мимоходом, дрїмав вже добре.

— Чим ви занимали ся через отті три місяці"? — спитав Кипріян Алїсу.  
— Лякаю ся, що ви вже геть призабули хемію!

— О, помиляєтеся дуже — відповіла з докором. — Я пильно працювала, а навіть дозволила собі робити деякі досвіди в вашій лабораторії. Однак заспокійтеся, не збила я там нічого і всьо знаходиться в найкращім порядку. Говорячи щиро, дуже полюбила я хемію і дивно мені", як могли ви її покинути для копаня або вандрівки по Фельді.

— Як се, панно Алісо — ви не знаєте, чому я се вчинив ?

— Нічого не знаю, відповіла Аліса, почервонівши. — Я на вашому місци робила би діаманти, місто їх шукати. Се краще відповідає гідности ученого.

— Чи се приказ, який ви мені' даєте? — спитав Кипріян.

— О ні, тільки просьба. Ах, пане Мере', колиб ви знали, як почувала я себе нещасливою, бачучи, що ви нара-жуєтесь на такі небезпеки і труди! Чи мущина, говорила я собі, так здібний, має бути нараженим на нужденну смерть серед пустині' від укушення змії або зубів тигра ? Се дійсно було злочином дозволити вам виїхати! Чи се не чудо, що ви цілі назад повернули? А без приятеля свого Фарамона, якого, щоби Всевишній за се нагородив... — не докінчила, тільки дві великі сльози блискучі на її віях, говорили ясно про її недокінчену думку.

Кипріян був дуже зворушений.

— Ті дві сльози — сказав Кипріян — є для мене більш дорогі, чим всі діаманти в світі' і для них наразив би ся я ще на далеко більшу небезпеку.

Було вже по півночі, коли Кипріян, розпрацавши ся з Алісою, вернув ся до своєї кімнати. Тут застав пачку листів, які міс Веткінс уложила йому в порядку на бюрку. Держав листи в руках, не маючи відваги отворити їх. Що може бути в них? Чи не принесуть вони вістки про якесь нещастє? Що робить його батько... мати і мала сестричка Жанета?

Боже, що могло стати ся в протягу тих трьох місяців!... Прочитав скоро ті листи і відотхнув спокійно; усьо було аразд.

Його начальники бажали йому щастя, з нагоди його влучної теорії повставаня діамантів і позволяли полишити ся ще пів року в Г'ріквеленді, якщо вважає се потрібним для науки.

Події укладали ся після його бажаня і Кипріян заснув так вдоволений, як се йому рідко лучало ся.

Слідуючий день перейшов інженерови на гостинах у знакомих. Був в Томи Стіля, який приняв його дуже щиро. В розмові рішили, що Лі і Бардік будуть знов працювати в копальні'. Кипріян хотів їм відступити частину її, щоби могли собі призбирати "трохи гроша. Він не думав більше працювати в копальні, бо дійшов до пересвідчення, що се не його задача.

Надто був чесним, щоби ломити слово, дане Тонаї і використати відомість про чудесну печеру. Єствуванє її утвердило його однак в пересвідченю про правдивість теорії кристалізації діамантів і з тим більшим запалом задумував приступити до нових досвідів.

Почав отже на ново своє давнійше жите в ляборато-рії, а його запал збільшили ще заохочуючі слова міс Аліси.

Пан Веткінс, від часу зникнення діаманту, ні словом не згадав про обіцянку подружа Кипріяна з Алісою. Можна однак було здогадуватись, що коли інженерови удасть ся зробити камінь, міліонової вартости, так нагадає собі дану обіцянку.

Забрав ся отже з охотою до нової проби; постарав ся о руру, повторив попередні досвіди і поручив Бардікови піддержувати огонь в рівній мірі.

Відтак забрався до другої роботи, яку бажав покінчити перед поворотом до Парижа. Розходилося йому іменно о поміри обниження верхньої долини в північно-східній стороні\*.

Обнижене се приписував діланню води в епосі\* формування тут діамантів.

Шість днів займався тією працею з незвичайною пильністю. Рисував пляни і порівнював з мапою, купленою в Кімберлі. Однак дивна річ, що ті обчислення, помимо кількох порівнувань, не згоджувалися. Дійшов до пересвідчення, що мапа мусіла бути зле уложеною. Певний точности своїх мірничих приладів, запримітив Кипріян, що на англійській мапі означена північна точка була висунена доволі значно на північний схід, в наслідок чого, цілком природно, всі прочі лінії виходили криво.

— Ага, вже знаю, як повстала ця похибка — кликнув інженер. — Ті осли, які уклали сю карту, позабули про відхилене магнетної голки. А тут виносить воно не менше як  $29^\circ$  на захід. З того заключене, що лінії її ширини і довготи повинні бути пересунені о  $29^\circ$  на схід. Треба здогадуватись, що до зроблення сеї мапи Англія не прислала тут своїх найкращих землемірів.

Добре. *Errare humanum est!* Нехай той обвинувачує тих землемірів, хто & своєму життю не помилився ніколи.

По дорозі до дому, стрінув старого Вендергарта і розказав йому предивний вислід своїх помірів. Треба буде, додав, зробити спростоване в усіх мапах сього краю.

— Чи се правда, що говорите? — слитав дивно зворушеним голосом шліфір.

— Так!

— Чи булиб ви в стані' доказати се перед відповідними властями?

— Перед десятьма, якщо буде треба!

— А ніхто не зможе вам доказати помилки?

— Хібань ні, бо досить є вказати на причину неточности. Не брати під увагу відхилу магнетної ігли є дуже разячою похибкою.-

Яків Вендергарт попрощав незабаром Кипріяна, який і не запримітив, як дивно його зворушила вістка, що місцеві мапи є хибно уложені.

По кількох днях Кипріян, переходячи біля хатини Вендергарта, запримітив на дверях напись: "В дорозі' — за ділами!"

XXI.

Справедливість в Грікве/ієндї.

Підчас слідуєчих днів Кипріян звернув цілу свою увагу на слідженє за підпринятою пробою. Надїяв ся що тим разом кристалізація повинна скорше доконати ся, бо печ була краще зроблена:

Розумієть ся, що і Алїса і п. Веткінс дуже цікаво, хоч з ріжних мотивів, дожидали вислїду проби. Якщо однак п. Веткінс і його дочка заохочували Кипріяна до робленя нових діямантів, населене Гріквелєнду було невдоволене з сього.

Не було вже вправдї давних провідників Панталаччїя і Гільтона, однак полишили ся їхні" товариші, які також ненавиділи Кипріяна за його роботу. Можна було бачити часто громади копачів, живо розправляючих і грозячих піднятими пястуками переходячому Кипріянови.

— Не дамо себе зруйнувати, покинь свої нерозумні експерименти! — кликали за ним.

Коли однак Кипріян не злякався тих погроз, рішено ужити сильніших середників. Одного дня, під час хвилиної неприсутності Бардіка, громада людей в протязу хвилини погасила вогонь, знищила печ, зруйнувала мур і поломила знаряди.

Ціле уряджене, з таким трудом уставлене, зістало знищене.

— Хоч би мав я згинутися, зачну усьо ще раз на ново, а не уступлю! — сказав вперто Кипріян — а тих драбів обжалую о знищене моєї власности. Побачу, чи є справедливість в Гріквеленді!

Була справедливість, тільки не така, якої надіявся інженер.

Не говорячи нікому, навіть п. Алісії, переляканій попередними погрозами, про пригоду, сів Кипріян біля столика і одним замахом написав скаргу, яку завтра мав подати губернаторови Капштату. Відтак поклав ся вже заспокоєний і незабаром заснув. Спав вже може дві години, коли нараз збудив його стукіт дверей, які відчинили ся.

Пятьох замаскованих і узброєних в револьвери людей, з ліхтарнями в руках, підійшло до його ліжка.

Один з них поклав руку на рамени Кипріяна і захриплим голосом почав читати записаний папір, який держав в руках:

"Кипріян Мере.

Повідомляємо тебе отсим, що тайна рада, зложена з 22 властителів Вендергарт-копальні, засуджує тебе одногосно, в імя загального добра, на смерть, яка має наступити сьогодні о пів до першої по півночі..

Ти обвинений за се, що хочеш безправно зробити винахід, який знищить усьо працююче населене в цілім Г'рїквеленді,

Судді\* в своїй непомильній мудрости ввадили, що винахід сей має бути знищений, а одинока людина, знаюча про нього, вбита; краще вбити одиницю, чим знищити тисячі родин.

Дальше порішено полишити тобі десять хвилин часу на приготовлене до смерти, полишити тобі вибір її, а твої папери мають бути спалені з виїмком отвертих листів до родини; хата твоя має бути зрівнана з землею.

Так нехай стане ся усім зрадникам."

Кипріян вважав з початку усьо те немудрим жартом, чуючи однак грізні слова присуду, завдав собі питане, чи ся понура комедія, так можлива з огляду на тутешні дикі обичаї, не є часом правдою?

Чоловік, який держав його за руку, розвіяв усякі сумніви.

— Сейчас встаньте — сказав гостро — нема часу!

— Се є безправне убийство — відповів Кипріян одягаючись.

Був більше обурений, чим зворушений і цілком супокійно напружував свою увагу, бажаючи пізнати по голосі' людей, які йому грозили.

— Чи вибрали ви вже собі смерть? — спитав знов замаскований.

— Не маю потреби вибирати, тільки протестую проти підлої зради, якої хочете допуститись — сказав рішучим голосом Кипріян.

— Можеш протестувати, помимо сього будеш висіти. Маєш ще може що розпорядити ?

— Нічого такого, що міг би я повірити моїм убий-никам.

— Отже вперед! — закомандував начальник.

Двох людей стануло по боках Кипріяма і мала дружина— спрямувала ся до дверей, коли нараз зайшло щось нежданого.

Поміж розбишак з Вендергарт-копальні кинув ся якийсь чоловік.

Був се Матакіт. Молодий Кафр блукав часами по ночі біля табору і сьогодні інстинктивно пішов за замаскованими. Стоючи біля дверей, вислухав цілу розмову і зрозумів, що грозить Кипріянови. Не подумавши про наслідки свого вчинку, кинув ся до ніг Кипріяна і обнимаючи їх, сказав.

— Пане, чому ті люди хочуть тебе вбити?

— Тому, що я зробив штучний діамант — відповів Кипріян.

— Ах, пане, як я тепер соромлю ся і жалію свого вчинку — сказав з плачем Матакіт.

— Що се має значити? — спитав Кипріян.

— Скажу всьо — говорив уриваним голосом Матакіт — нехай не ведуть тебе на смерть. Се я винуватий, се я

вложив до печі сей великий діамант.

— Викиньте сього балакуна — приказав начальник банди.

— Алеж ще раз кажу, що се я вложив діямант до апарату — говорив дальше Матакіт. — Так, так, бо хотів вас ошукати, що вам удав ся експерімент.

— Говориш правду? — спитав Кипріян розчарований і здивуваний.

— Але-ж так, сотню разів так, говорю щиру правду. Випрямив ся і, бачучи звернену на себе увагу всіх,

почав розказувати.

— Підчас великого обриву землі, коли лежав я засипаний землею, найшов я великий діямант. Думав я саме, як би його найкраще сховати, коли стіна присипала мене, мабуть за кару. Коли відзискав я притомність, лежучи в ліжку пана інжинера, держав я ще сей камінь в руці. В першій хвилі хотів я його віддати, соромив ся однак признати ся, що я є злодій і рішив я ждати нагоди.

Незабаром опісля посадив мене пан інжинер до бере-ження печі, в якій мав зробити ся діямант. Другого дня був я сам біля неї, коли трісла рура.

Бачив я, що пан інжинер засумував ся тою неудачею, отже обліпив я чим скорше діямант глиною, вкинув в руру і упорядкував печ.

Ах, що се була за радість, коли пан інжинер знайшов діямант!

Шалений сміх п'ятох замаскованих розляг ся при останніх словах Матакіта.

Кипріян, цілком природно, не був захоплений тією веселістю. Правда, яка звеніла в словах молодого Кафра, не дала ся заперечити. Даремно силкував ся інжинер винайти факти, які опрокинули би се тверджене, даремно говорив собі:

— Природний діамант ростопив би ся від горячі, яка була в печі. Здоровий розум казав признати, що охорона з глини, яка його оточувала, берігла його від жару. А може із-за того, що так довго перебував в печі, став чорний? Може розплив ся від жару і знов відтак скристалізував ся? Здогад сей блискавкою майнув в голові інженера, не міг одначе знайти останнього слова загадки.

— Нагадую собі добре — сказав один з муштин — що дійсно бачив я того памятного дня грудку землі в руці Кафра; держав її так сильно, що не можна було її вийняти йому.

— Так, годі довше сумніватись, бо чи се можливе робити діаманти? Дійсно булиб ми дурнями, вірючи в се! Цілком так, як колиб хто хотів робити звізди!

І знов почали сміятися.

Видко було, що Кипріян більше терпів від їхньої веселости, чим від попередних погроз.

По хвили начальник замаскованих відозвав ся:

— Ми є думки, мане Мере, що що до присуду, виданого на тебе, треба нам ще надуматись. Не забувай однак, що сей присуд висить над тобою! Слово, або знак, яким повідомиш поліцію, а будеш пропащий на віки..

Сказавши се, вийшов, а за ним його товариші.

Темінь вкрила знов кімнату. Кипріян питав себе, чи се всьо не є витвором уяви, однак ридане Матакіта, який скорчив ся на долівці, не позволяли сумнівати ся, що се була дійсність.

— Отже се було правдою! Уникнув смерти, однак за ціну такого упокорення! Він, інженер, вихованець політехніки, визначний хемік і звісний вже геолог, дав себе ошукати невченому Кафрови?!...

Так ні, се його гордість, зарозумілість без краю вистроїли йому такий жарт! Був певний, що відкрив теорію кристалізації!? Чи може бути щось смішнішого? Чи се не виключне діло природи, щоби при помочи цілих віків перетворювала ріжні, творива в кристали?

А однак, важко було не дати себе обманути такою наглядністю! Приготував експеримент так льогічно, що надіяв ся удачі. Виїмкові розміри каміня причинили ся до сього, що повірив в неї.

Навіть такий Депре був би обманув ся. Чи такі похибки не лунають ся щоденно? Чи не знаємо досвідчених нуміз-матиків, які приймають звичайну бляшку за добру монету? Кипріян старав ся себе успокоїти дорогою таких порівнань. Вже ніколи більше нічого такого не зробіть.

Так скінчила ся та нічна пригода, яка грозила сумними наслідками.

Цілком природно, що звичайне походжене "Зорі Півдня" знайденої і схованої прямо Кафром відновило рани по її втраті в серці п. Веткінса.

Знов відозвали ся його наріканя і підозріння, що тільки Матакіт міг украсти діамант підчас бенькету.

— Даремно боронив Кипріян свого слугу, не міг пересвідчити фармера.

Знеохочений повторюваними підозріннями, сказав вкінци:

— Я вірю в чесноту Кафра, а остаточно ся річ може тільки мене обходити, бо прецінь брилянт був моєю власністю, заки жертвував я його п. Алісі.

— Так, без сумніву? — сказав іронічно фармер.

— Цілком природно; бо чи Матакіт не найшов його в моїм закові? — сказав Кипріян.

— Правда, однак мимо сього, діамант Належав до мене, бо концесія звучить: перші три більші діаманти мають бути віддані властителеви копальні.

"На се Кипріян не знав, що відповісти.

— А що, маю я слушність? — спитав Веткінс.

— Цілковиту — відповів Кипріян збентежений.

— Був би я вам дуже вдячний, колиб написали ви мені\* сї слова на письмі, бо може віднайдець ся камінь так безсоромно украдений.

Кипріян взяв папір і написав:

"Отсим посвідчаю, що найдений в моїм закові працюючим у мене Кафром діамант, відповідно до умови, є власністю пана Джона Веткінса".

Кипріян Мере.

Обставина ся одним почерком розвіяла мрії Кипріяна.

Якщо діамант віднайдець ся, буде він законною, а не дарованою ним власністю Веткінса, а його міліонова вартість не виповнить пропасти, яка відділює його від Аліси.

Рівнож не добром ворожила справа Матакіта, бо фармер не простить крадіжи.

Бідолаху увязнено і по несповна 12 годинах засуджено, засуджуючи його на смерть, якщо в протязу 24 годин не зверне діяманту.

Стараня Кипріяна нічого не допоможуть, бо діяманту не може віддати, тому що його дійсно не взяв. Кипріян даремно думав, як би се врятувати нещасного, в якого вину не міг повірити.

XXII.

Новий рід копальні.

Про події, які склали ся минувшої ночі, дізнала ся також міс Веткінс.

— Ах, пане Кипріяне — говорила до нього добра дівчина — ви журите ся непотрібно. Чи-ж ваше жите не є варта стілько, що діямант?

— Однакож, панно Алїсо...

— Не думаймо більше про се і прошу вас, не робить більше досвідів.

— Чи ви приказуєте менї, панї? — спитав Кипріян.

— Так, так, зборонюю вам тепер ними займати ся, як попередно казала, якщо вже маю право вам приказувати.

— Зроблю усьо, що ви приказуєте — відповів Кипріян, стискаючи подану собі руку.

Дізнавши ся відтак про присуд на Матакіта, дуже засумувала ся, особливо вразило її те, що її батько взяв в тім участь. В вину Кафра, як і Кипріян, вона не вірила і радо була би причинила ся до увільнення нещасного.

Однак, як забрати ся до сього? Як збудити милосерде в його обвинителя п. Веткінса?

Мусимо додати, що Веткінс не міг видобути від Матакіта ніяких зізнань, ані погрозою кари, ані обіцянкою увільнення.

Позбавлений надії відзискати коли небудь "Зорю Півдня", гумор його став неможливий; всі лякали ся з ним говорити. Помимо сього Алїса рішила ся піти до нього.

На другий день по присуді', менше мучений як звичайно гостцем, забрав ся Веткінс порядкувати свої папери.

Сидячи у фотелі' за гарним бюрком, переглядав по черзі\* численні документи власносте і контракти. Біля нього сидїла Алїса похилена над гафтом і мало звертала увагу на Даду, яка, як звичайно, гордо похожала по кімнаті' і розумними очима стежила за роботою п. Веткінса і його дочки.

Нараз голосний оклик приневолив Алїсу оглянутись.

— Сей птах стає з кождим днем щораз більше неви-носимим; ось тепер пірвав мені' важний пергамін.

Дада!... тут... віддай його сейчас! По хвили почав лаятись дальше:

— Ах, сей поганий птах проковтнув його! Документ дуже важний, оригінал декрету, який признає мені\* право експльоатувати копальню! Се вже годі\* видержати! Однак ти мені' віддаш, хоч би мав я тебе задусити! — Червоний з гніву кинув ся фармер в погоню за струсом.

Струс, перебігши двічі довкола кімнати, видобув ся крізь відчинене вікно на двір.

— Алез тату — просила Алїса — заспокійтесь, знов захворієте із зворушення!

Гнів Веткінса був страшенний. Утеча Дади ще збільшила його.

— Ні — кликнув на пів здавленим голосом — сього вже за багато! Треба се раз покінчити! Не дам собі так видерти, цінного документу! Оловяна кулька навчить розуму злодія! Відберу йому мій пергамін, даю слово чести!

Алїса з плачем йшла за ним. Просьби не помогли; фармер взяв рушницю і побачивши Даду йдучу в напрямі дімка, де мешкав Кипріян, вистрілив.

Птах, неначе догадуючись наміру фармера, сховав ся за дімком.

— Пожди, пожди, вже я тебе дістану, поганче, — кричав Веткінс, йдучи за нею.

Цїлком природно, що Алїса не відступала батька, прохаючи його, щоби зжалів ся над її улюбленим птахом. Дійшли так до хатини, та тут Дада зникла. Веткінс заков-тав в двері, догадуючись, що тут схоронила ся.

Двері відчинили ся і в них станув Кипріян.

— Ах пан Веткінс... панна Алїса... як менї мило при-вітати вас у себе — сказав здивуваний нежданою гостиною.

Без віддиху розказав йому фармер пощо прийшли.

— В такім случаю поможу вам шукати виновника — сказав Кипріян, запрошуючи їх до середини.

— Зараз покінчу я з ним діло — сказав фармер, вимахуючи грізно рушницею.

Рівночасно благаючий погляд Аліси вияснив Кипрія-нови, як дівчина лякаєть ся заповідженого виконання погрози.

— Лі — сказав Кипріян по французьки до Китайця, який саме ввійшов — струс сховав ся мабуть у твою кімнату; звяжи його, однак так, щоби міг втічи, а я міжтим поведу п. Веткінса в противну сторону.

Гарний сей плян не міг бути на жаль виконаний, бо Дада сховалася до першої кімнати, до якої саме ввійшли.

Сховала ся нещасна в куток мабуть почувавши свою вину, сховала голову за крісло, думаючи, що тим стане невидима.

Пан Веткінс кинув ся на неї.

Помимо сього, що був лютий, здержав ся однак перед стрілянєм в чужім домі.

Аліса з плачем відвернула ся, щоби нічого не бачити.

її жаль натхнув Кипріяна спасенною думкою.

—■ Пане Веткінс — сказав він нараз — розходить ся вам о зворот документу, правда? Отже дістанете його, не вбивавши Дади. Вистарчить розрізати горло, або жолудок. Позвольте мені підняти ся сеї операції? Студіював я колись в ЗООЛЬОГІЧНІМ музею і надію ся, що добре справлю ся з сею хірургічною роботою. Веткінс згодив ся.

При помочи Бардіка і Лія, звязано сильно Дадю, відтак Кипріян, щоби заощадити їй болю, і щоби підчас операції не боронила ся, обв'язав її

голову хусткою, напоєною хлороформом. Відтак острим ножем перетяв звисаючу верхню шкіру на горлі, відсунув на бік судини кровні і перетяв тканики білі, як перлова маса. \* {

Горло Дали виглядало, як сильно видута кишеня, в якій находила ся паша і предмети проковтнеш нею попе-редного дня, а може давнійше.

Перший погляд на сей здоровий проликовий знаряд казав догадуватись, що механічні заглибленя в нім нічого йому не пошкодять.

Доволі' широкий отвір дозволив Кипріянови вложити руку знов і видобути кулю із слоневої кости, яка там стреміла.

Кулю сю проковтнула Дада перед пяти місяцями, отже мабуть не могла вона перейти крізь долішний отвір горла.

Відкладаючи кулю на бік, Кипріян узяв ся до дальших розслідів в горлі Дади як археольог в римському таборі.

— Мосяжний ліхтарик — кликнув здивуваний, витягаючи зігнений домашній знаряд.

Бардіка і Лія огорнув так 'веселий сміх, що на його голос прийшла Аліса з другої кімнати.

— Золота монета, ключ,' гребінь — викликував по черзі' Кипріян, винимаючи отті предмети.

Нараз зблід.

Пальці' його діткнули ся предмета дивного вигляду, ні... се неможливо!...

Вкінци підняв руку разом з оттим предметом. Пан Веткінс крикнув голосно:

— "Зоря Півдня"!...

Так, славний діамант, цілком ненарушений, знайшов ся і яснів в дневному світлі', як велика зоря.

Тільки дивна річ, діамант змінив краску — запримічено се загально. О скільки попередно була гебаново чорна, "Зоря Півдня" світила тепер рожево, так гарним рожевим блеском, що се побільшувало ще її прозорість і підносило блеск.

— Думаєте, що через се брилянт втратить на ціні? — питав фармер по перших вибухах радости.

— Цілком ні — впевняв його Кипріян — навпаки, тепер можна його зачислити до громади хамелеон-діаман-тів. Мабуть в горлі' Дади не було йому холодно. Тим можна пояснити зміну краски.

Се явище вже не раз розглядали наукові товариства ! годили ся, що викликати його може нечайна зміна температури.

— Богови дяка, віднайшов я отже тебе, ти скарбе моєї душі — повторяв п. Веткінс, стискаючи в руках брилянт, щоби впевнити ся, що се не сон.

— Тільки прикрости вчинив ти мені' своїм зникненєм, що більше не випущу тебе з рук.

Підняв його в гору, граючись з ним так, що здавало ся, що на зразок Дади готов його проковтнути.

Міжтим Кипріян зашив сильною ниткою отвір в горлі, відтак шкіру на шиї і розв'язав Даду.

Дуже змучена, немов засоромлена, лежала Дада спокійно, не показуючи ніякої охоти до утечі.

— Чи вона виздоровіє? — спитала Аліса, мабуть більше засумована станом Дади, чим врадувана віднайденним брилянтом.

— Без сумніву виздоровіє — впевняв Кипріян.— Я не підняв би ся був операції, колиб не вірив, що вона удасть ся. Ручу вам пані, що по трьох днях ні сліду не буде з рани і що Дада, заки мине дві години, знов напхає своє горло, яке саме тепер ми випорожнили.

Аліса, заспокоєна тими словами, подякувала Кипрія-нови приязним поглядом.

Пан Веткінс досить вже натішив ся своїм каменем і звертаючись до Кипріяна, сказав гордим тоном:

— Пане Мере', віддали ви мені велику прислугу, так, що не знаю, чим вам зможу відвдячитись?

Серце Кипріяна почало скорше битись.

Чим відвдячитись? О, п. Веткінс міг йому відвдячитись. Чи йому так важко нагадати собі обіцянку, дану перед виїздом, що хто йому поверне брильянт, тому віддасть руку своєї дочки, а чи він не звернув йому, хоч не в Трансвалі найшов його?

Кипріян говорив се в своїй душі, за гордий був він, щоби сказати голосно такі-слова. Зрештою був певний, що пан Веткінс сам собі нагадає про обіцянку.

Між тим Веткінс ні словом не доторкнув ся до сього діла, тільки попрощав холодно Кипріяна і дав знак дочці, щоби пішла за ним.

Матакіта сейчас освободжено. Не багато однак бракувало, щоби бідолаха житєм своїм не наложив сей незвичайний апетит струса.

Завдяки щасливому случаєви був вратований в останній хвилі".

XXIII.

Перерваний бенькет.

Щасливий з віднайденя "Зорі Півдня", Веткінс рішив устроїти з тієї нагоди величавий бенькет. Діямант забезпечено всякими можливими середниками від поновного зник-нення, а Даду не запрошено вже на бенькет. Слідуючого дня, пополудні', приготования були в повнім розгарі.

ю

— "Зоря Півдня"!...

Так, славний діямант, цілком ненарушений, знайшов ся і яснів в дневному світлі", як велика зоря.

Тільки дивна річ, діямант змінив краску — запримічено се загально. О скільки попередно була гебаново чорна, "Зоря Півдня" світила тепер рожево, так гарним рожевим блеском, що се побільшувало ще її прозорість і підносило блеск.

— Думаєте, що через се брилянт втратить на ціні? — питав фармер по перших вибухах радости.

— Цілком ні — впевняв його Кипріян — навпаки, тепер можна його зачислити до громади хамелеон-діяман-тів. Мабуть в горлі" Дади не було йому холодно. Тим можна пояснити зміну краски.

Се явище вже не раз розглядали наукові товариства ! годили ся, що викликати його може нечаяна зміна температури.

— Богови дяка, віднайшов я отже тебе, ти скарбе моєї душі — повторяв п. Веткінс, стискаючи в руках брилянт, щоби впевнити ся, що се не сон.

— Тільки прикрости вчинив ти мені своїм зникненем, що більше не випущу тебе з рук.

Підняв його в гору, граючись з ним так, що здавало ся, що на зразок Дади готов його проковтнути.

Міжтим Кипріян зашив сильною ниткою отвір в горлі, відтак шкіру на шиї і розв'язав Даду.

Дуже змучена, немов засоромлена, лежала Дада спокійно, не показуючи ніякої охоти до утечі.

— Чи вона виздоровіє? — спитала Аліса, мабуть більше засумована станом Дади, чим врадувана віднайденим брилянтом.

— Без сумніву виздоровіє — впевняв Кипріян.— Я не підняв би ся був операції, колиб не вірив, що вона удасть ся. Ручу вам пані, що по трьох днях ні сліду не буде з рани і що Дада, заки мине дві години, знов напхає своє горло, яке саме тепер ми випорожнили.

Аліса, заспокоєна тими словами, подякувала Кипрія-нови приязним поглядом.

Пан Веткінс досить вже натішив ся своїм каменем і звертаючись до Кипріяна, сказав гордим тоном:

— Пане Мере, віддали ви мені велику прислугу, так, що не знаю, чим вам зможу відвдячитись?

Серце Кипріяна почало скорше битись.

Чим відвдячитись? О, п. Веткінс міг йому відвдячитись. Чи йому так важко нагадати собі обіцянку, дану перед виїздом, що хто йому поверне брильянт, тому віддасть руку своєї дочки, а чи він не звернув йому, хоч не в Трансвалі найшов його?

Кипріян говорив се в своїй душі, за гордий був він, щоби сказати голосно такі — слова. Зрештою був певний, що пан Веткінс сам собі нагадає про обіцянку.

Між тим Веткінс ні словом не доторкнув ся до сього діла, тільки попрощав холодно Кипріяна і дав знак дочці, щоби пішла за ним.

Матакіта сейчас освободжено. Не багато однак бракувало, щоби бідолаха житем своїм не наложив сей незвичайний апетит струса.

Завдяки щасливому случаєви був вратований в останній хвилі".

XXIII.

Перерваний бенькет.

Щасливий з віднайденя "Зорі Півдня", Веткінс рішив устроїти з тієї нагоди величавий бенькет. Діямант забезпечено всякими можливими середниками від поновного зник-нення, а Даду не запрошено вже на бенькет. Слідуючого дня, пополудні", приготования були в повнім розгарі.

Візники звозили припаси мяса, які могли прокормити цілий полк піхоти, а пан Веткінс не відпочав, поки всі" лікери, вина, овочі і ярина всіх склепів з околиці', не перенесли ся до його кухні.

Около четвертої години стіл був накритий. Батерія фляшок стояла в взірцевім порядку на бічнім столику, а запах печені' долітав з кухні.

О шестій почали сходити ся гості. О семій гамір був. так великий, що навіть орхестрі не вдало би ся його заглушити.

Присутний був також Матвій Преторіус, значно спо-кійнійший від часу, коли не потребував лякати ся жартів Панталяччія, Тома Стіль, купець Натан, фермери, копачі, купці\* і урядники.

На просьбу Аліси з'явив ся також Кипріян і заняв біля неї місце. Обоє не були в надто добрім настрою, бо 50-кратний міл'іонер п. Веткінс ані думав про віддане руки своєї дочки звичайному інженерови, який навіть не вмів "робити діамантів". Фермер легковажив тепер інженера, не тямлячи, що з його рук одержав богацтво. Перед щасливим фермером, отже не за ним, як підчас попереднього бенькета, ясніла "Зоря Півдня", лежачи на синій окса-мітній подушці' під склянним кльошем. До сього, для обез-печеня, кльош був ще обведений дротяною сіткою.

Випито кілька тостів на честь "Зорі".

В салі ставало горячо до невидержаня. Нараз три сильні удари перервали гамір розмови.

— Прошу вийти — сказав п. Веткінс — хто би се не був, буду йому радий, о скільки тільки є він спрагнений.

На порозі' з'явила ся висока, худошчава стать Якова Вендергарта.

Гості були здивувані; знаючи загально ворожнечу, яка була поміж обома сусідами, надіяли ся з нежданної появи Вендерґарта, немилого інциденту.

Тишина огорнула широку салю. Всі погляди спрямували ся на сивоволосого, старого шліфіра, а він стояв мовчки, із схрещеними руками, в високім капелюсі' на голові і довгім, чорнілі пальті'.

Пана Веткінса огорнув неописаний .страх, дрож стрясла ним.

— Га, алеж се довго трівало, заки ви, сусіде, рішили ся зробити мені приємність, явившись в моїй хаті. Що за щасливий вітер привів вас до мене?

— Вітер справедливости, сусіде Веткінс — відповів холодно старик. — Приходжу сказати тобі, що правда по сімох літах вкінци тріумфує. Приходжу тобі сказати, що година справедливости прийшла, що закон приказує тобі звернути мені" копальню, яка носить моє імя, а яку ти колись силою видер в мене.

О скільки з початку Веткінс був стрівожений появою Вендерґарта, о стільки тепер вперта і нагальна його вдача казала йому станути гордо проти небезпеки.

Опер ся сильно о поруче фотеля і почав сміяти ся згідно.

— Сей бідолаха ошалів — сказав, звертаючись до своїх гостей. — Знав я вже давнійше, що в него нема пятої клепки, однак тепер, здаєть ся мені, що вже добре збожеволів.

— Смієть ся добре сей, хто смієть ся останній — сказав повагом Вендерґарт, витягаючи з кишені папір.

— Мабуть тямиш Джоне Веткінс, що присудом признано тобі ґрунти, які лежать на захід від 25° ширини від Ґрініч? А мені ґрунти, лежачі на схід від сеї лінії!

— А так, приятелю — жартував дальше Веткінс — і тому зробив би ти краще, колиб пішов до дому й положив ся до ліжка, місто тут чесним людям переризати забаву.

Яків Вендергарт розвинув папір.

— Тут находить ся пояснене — сказав лагідним голосом — королевою Вікторією підписане і губернатором оголошене, а яке торкаєть ся похибки в мапах Ґріквеленду. Похибка ся, яку \_перед 10 роками поповнив землемір, не звертаючи уваги на відхилене магнетної голки від північної точки, фальшує усї мапи і всї поміри ґрунтів після неї зроблені. Наслідком теперішного спростованя буде пересунене лінії ширини о три милі за захід. Се урядове спростоване запевнює мені зворот моєї власности. Се мав я тобі сказати Джоне Веткінс.

Чи фармер не зрозумів сього пояснення, чи удававг що не розуміє, досить, що ще раз хотів згїрдливим сміхом позбути ся противника. Однак сміх сей звенїв неприродно і не знайшов відгомону серед бенькетуючих. Свідки сеї події мимовільно були пересвідчені про правдивість слів Якова, повагою його бесіди.

Купець Натан перший вмїшав ся в сей спір.

— Се, що говорить п. Вендергарт, може дійсно є правдою, похибки прецінь лучають ся. Може краще буде зажадати пояснення?

— Ждати на пояснення? — крикнув фармер, вдаряючи п'ястуком в стіл. — Я тут маю тільки право до пояснень. Не обходять мене чужі пояснення. Чи не є я у себе паном? Чи не признано мені права власности копальні, яке сей старий крокодиль важить ся опрокинути? Якщо хоче хто

тривожити мене в моїм праві, зроблю, що вже раз зробив я: піду до суду і побачимо, хто побідить.

— Суди не мають чого вже мішати ся тут — відповів спокійно Вендерґарт; з признанєм похибки на мапах, справа вже рішена.

По тих словах показав Вендерґарт папір із стемплями.

Положене Веткінса ставало неприємним, пробував ще сміяти ся, однак починало йому не ставати відваги, коли нараз глянув на лежачу проти його "Зорю Півдня".

— А колиб навіть так було — кликнув — колиб мене безправно хотіли позбавити майна, якого сім років вживав я супокійно, що се мені може зашкодити? Чи не маю брилянту, який мене захоронить від всякої нужди?

— Помиляєш ся — знов сказав Вендерґарт рішучо. — "Зоря Півдня" належить до того, до кого належить копальня з усім, що на її ґрунтах знаходиться. Меблі того дому, вино в фляшках і мясо на тарели: все те тепер є моєю власністю. Будь певний, що я підприняв всякі середники охорони.

По тих словах, Яків, плеснув в долоні. Сейчас вийшли полісмени з офіциром на чолі. Офіцир підійшов до стола і поклав руку на кріслі\*.

— В імени права — сказав — оголошую, що обнимаю в хвилеве посіданє меблі і всі предмети, які знаходять ся в сім домі.

Всі\* встали, з виїмкою фермера, який, неначе громом поражений, сидів в своїм фотелі\*.

Аліса обняла його за шию і старала ся успокоїти.

Вендергарт не кидав ока з снюго противника. Дивив ся то на нього то на "Зорю Півдня" і більше в тому погляді' було милосердя, чим ненависти.

— Зруйнований!... зруйнований!...

Були се одинокі слова, які прошептали дріжучі уста Веткінса.

Тоді' підійшов до него Кипріян і сказав з повагою у голосі':

— Пане Веткінс, тому, що ваше майно є так сильно загрожене, позвольте мені в тім бачити можливість наблизити ся до вашої дочки. Маю честь просити вас о руку панни Аліси.

XXIV. Догасаюча Зоря-

Слова, сказані молодим інжієром, викликали загальне вражіне. Помимо малої вражливости гостей Веткінса, не могли вони відмовити свого признання такій безкорисносте..

Із схиленими очима стояла Аліса біля батька, мабуть одинока в тій кімнаті', яку вчинок Кипріяна не здивував.

Прибитий ще нещастем, яке впало на його, фармер не відповів нічого, почував однак, що віддаючи Кипрія-нови руку Аліси запевнює її тим самим щасливу і певну будучність.

Дещо збентежений своїм виступом, перед так численним збором, докоряв собі Кипріян, що дав пірвати себе почуваням.

Серед сього загального замішання Вендергарт підійшов, до фармера.

— Джоне Веткінс, не належу до тих, які побідженого ворога топчуть ногами. Доходив я своїх прав, бо се було річею моєї чести. Знаю однак, що держучи ся надто точно букви закона, можна стати жорстоким і карати невинних за провини їх батьків. Адже я стою над могилою, по що мені' скарбів, якщо не маю з ким ними поділитись? Отже, коли дозволиш на подружжя молодят,, жертвую їм, яко весільний дарунок, "Зорю Півдня", обов'язуючись ще вчинити їх моїми спадкоємцями, щоби нагородити кривду, заподіяну твоїй милій донечці.

Слова ті викликали голосні оклики признання і подиву серед присутніх.

Всіх погляди звернули ся на Веткінса, а сей, ховаючи сльози під віями, закрив очі рукою.

Та не могучи вгамувати зворушення, відозвав ся Веткінс крізь сльози:

— Ти благородна людина. Твоя помста великодушна; за кривду, яку я тобі заподіяв, даєш щастє моїй дитині'!....

Аліса і Кипріян тільки поглядом були в стані' дякувати своєму добродієви.

Старик простягнув руку до свого давного ворога і Веткінс стиснув її з вдячністю.

Очі присутніх заясніли сльозами, навіть сивого полімена, сухі звичайно, як корабельні сухарі.

Веткінс змінив ся не до пізнання. Черти його виражали стільки доброти і лагідности, як попередно впертости і злоби. Суворе, поважне лице Вендергарта прояснило ся добродушно.

— Забудьмо про всьо — кликнув — пиймо за здо-ровле молодої пари, якщо пан офіцир здійме секвестр із занятого вина!

По тій веселій промові запанувала загальна веселість в салі\*.

Яків Вендерґарт сидів біля Джона Веткінса і укладав пляни на будуче.

— Продамо всьо і поїдемо за дітьми до Європи. Там купимо сільську посілість і маю надію, що ще гарних днів доживемо.

Між тим Кипріян говорив ЗхАлісою по французьки і здасть ся, що молоді добре бавили ся розмовою, бо були в дуже веселому настрою. \*

Температура салі ставала що раз більше горячою. Помимо відчинених вікон, ні вітрець не заколихав полу-міні свічок.

Кождий почував, що душна атмосфера мусить закінчити ся вибухом нагальної бурі, так частої в південній Африці\*.

Вже незабаром блискавки і гомін грому заповіли над-ходячу бурю.

В тій хвили нечайний подув вітру погасив усї свічки, а рівночасно пустив ся падати рясний дощ.

Чи не чули ви, як по ударі грому наступив сухий відгомін., немов би\_ трісла скляна куля? — спитав Тома Стіль сусіда.

Між тим зачинено скоро вікна і запалювано свічки. Інстинктовно звернули ся погляди всїх на те місце, де лежала "Зоря Півдня".

Діямант зник.

Кльош, який вкривав його і дротяна сітка находили ся на попереднім місци і виключали здогад, щоби хто міг його діткнути ся.

Явище се виглядало на чудо.

Кипріян підійшов до стола і побачивши на синій подушці\* легкий пил, крикнув здивуваий, пояснюючи коротко се що стало ся:

— "Зоря Півдня" улетучила ся!

Се явище є звісне в Гріквеленді. Є се саме лихою прикметою тамошних діамантів і всі' про те знають, однак не говорить ся про се, щоби не псувати цін. А саме великі камені' по більшій часті тріскають, полишаючи по собі тільки пил. Причини сього явища досі' ще не вияснено.

Молодого інжинера заняла на хвилю наукова сторона сього явища більше, чим страта матеріяльна, яку поніс.

— Є се дуже дивне — сказав серед загального збен-теження — не се, що камінь тріс, тільки що так довго видержав.

Звичайно лучаєть ся далеко скорше, що найбільше в 10 днів по ошліфуваню, чи так пане Вендергарт?

— Так, дійсно, перший раз в житю бачу камінь, тріскаючий в 3 місяці' по обробленю — потвердив старик зітхаючи. — Мабуть було призначено, щоби "Зоря Півдня" не належала до нікого. І подумати тільки, що вистарчило би було вкрити камінь легкою верствою товщу, щоби запобігти сьому нещастю!

— Чи так дійсно — перервав йому Кипріян з вдово-ленем людини, яка вкінці найшла останнє слово загадки. — В таким случаю всьо тепер ясно. Мабуть крихкий камінь набрав товщу в горлі Дади і се задержало його до сьогондя.

Та мабуть був би краще зробив, колиб був тріс перед чотирма місяцями, заощадивби був мені важкої подорожі крізь Трансваль.

Всі' завважали, що Джон Веткінс втратив знов свій веселий настрій і неспокійно сидів у фотелі\*.

— Як можна так спокійно говорити про се нещастє— сказав червоний з обуреня. Пробіг, говорите про тих 50 .міліонів, які як дим розвіялись, неначе про папіроску.

— Доказує се, що ми є філософами — відповів Кипріян.

— Будьте філософом, коли хочете — сказав фармер — 50 міліонів полишаєть ся однак 50 міліонами і на дорозі' їх не найдете.

Ах Якове, вчинив ти мені сьогодні дуже важну прислугу. Думаю, що я тріс би з гордості, як каштан, колиб "Зоря Півдня" належала ще до мене.

— Чи і ви будете мені\* докоряти? — спитав Кипріян, вдивляючись у свіже личко Аліси. — Здобув я такий дорогий клейнод, що страта діаманту не зажурить мене.

Зникненє діаманту, причинило ся до сього, що поміж населенєм Гріквеленду ще голоснійше відозвали ся казки й повіря, які про нього кружляли. Кафри і копачі більше чим коли небудь були пересвідчені, що великі каміні' приносять нещастє своїм власителям.

Яків Вендергарт, так гордий з ошліфуваня "Зорі Півдня" і Кипріян, який мав намір жертвувати її музеєви гірничої школи, почували себе більше враженими сею ненадійною подією, чим хотіли се признати.

Ті, слідуочі по собі прикрі вражіня, страта майна і "Зорі Півдня" підкопали здоровлє пана Веткінса. Не міг він підняти ся вже з ліжка,

хорував якийсь час і закінчив жите. Анї печалива опіка дочки і Кипріяна, анї слова розради Вендергарта, не встигли привернути йому охоти до життя, анї перепинити катастрофи.

Даремно Вендергарт впевняв його про спільність майна, старий фармер, вражений в своїй гордості, яко властитель виїмкового каменя, не міг перенести його страти.

Одного дня покликав Алісу і Кипріяна до себе, злучив їх руки і не говорячи ні слова, помер.

Дійсно мусіла єствувати дивна злука поміж щастем старого фармера а судьбою дивного каменя.

"Зоря Півдня" принесла своєму властителеви без сумніву "нещастє", як говорено в суєвірнім Гріквеленді. Поява її була початком упадку фармера.

Однак многі не могли зрозуміти, що не "Зоря Півдня", тільки власні похибки були причиною упадку Джона Веткінса.

Скільки нещасних на сьому падолї вважає себе жертвою ненависної судьби, а розглянувшись добре, можна би пояснити невдачу кожного з них, власними його похибками.

Колиб Веткінс був менше захланним і колиб до малого камінчика, званого діамантом, не привязував так великої, каригідної ваги, тоді" поява і зникненє "Зорі Півдня" не поділали би так на нього, як не зворушили Кипріяна — його фізичне і моральне здоровлє не булоб віддане на ласку подібного явища. Посвятив діамантови ціле своє єство, через нього й згинув.

В кілька тижнів обходжено тихо свято вінчання Аліси з Кипріяном і молода пара почувала себе непомірно щасливою.

Знайдене "Зорі Півдня" причинило ся до значного збільшення ціни копальні'. Купці видирали собі її прямо і перед від'їздом до Європи Кипріян продав її за 100.000 франків.

Молода пара, не задержуючи ся довше, покинула Гріквеленд, забезпечивши вперед будущину Бардіка, Лія і Матакіта. До доброго сього вчинку причинив ся також

КІНЕЦЬ.

Яків Вендергарт. Старий шліфір продав свою копальню товариству, яке оснував купець Натан і по переведеню ліквідації, поїхав до Франції, до своїх прибраних дітей.

Завдяки роботячости Кипріяна і його заслугам, науковий світ приготував йому оваційне принятє за його поворотом до краю.

Тома Стіль вернув до Ленкешайру з 20 тисячами фунтів, оженив ся і полює на лиси, помимо заборони, а до сього випиває що вечера фляшку вина і більше до щастя йому нічого не треба.

Вендергарт-копальня не є ще вичерпаною і постачає рікрічно п'яту часть діамантів, які вивозить ся з Рога Доброї Надії; однак ні один копач не був на стільки щасливим, щоби найти другу "Зорю Півдня".